พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงนิพนธ์

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ครบรอบวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพ
๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘

ความหมายของตราสัญลักษณ์

การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี

พุทธศักราช ๒๕๖๘

แบบตราสัญลักษณ์ ประกอบด้วยพระบรมราชสัญลักษณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พื้นสีน้ำเงิน ประดิษฐานคู่กับอักษรพระปรมาภิไธย ว.ป.ร. (มหาวชิราลงกรณ ปรมราชาธิราช) ในกรอบพุ่มข้าวบิณฑ์ พื้นสีน้ำเงิน ระหว่างเบื้องบนดวงพระตราทั้งคู่ มีพระแสงจักร - ตรี หมายถึง ทรงเป็นสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชในพระราชวงศ์จักรี ด้านล่างมีรูปเศียรนาคด้านอัด หมายถึง พระนักษัตรปีมะโรง อันเป็นปีพระบรมราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ว่าทรงเจริญพระชนมพรรษาเสมอกัน ดวงพระตราทั้งสองนั้นประดิษฐานอยู่ในปทุมอุณาโลม อันเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์แห่งปฐมบรมราชวงศ์บนพื้นสีเขียว อันเป็นวันพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขนาบด้วยฉัตรขาวแบบโบราณอันเนื่องด้วยตราพระราชลัญจกรประจำรัชกาลปัจจุบัน เบื้องบนสุดประดิษฐานพระมหาพิชัยมงกุฎ เบื้องล่างเป็นแพรแถบเศียรนาคสื่อถึงพระนักษัตรปีพระบรมราชสมภพของทั้งสองพระองค์ มีอักษรสีทองความว่า “พระราชพิธีสมมงคลพระชนมมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” บนพื้นสีน้ำเงินแสดงสีขัตติยชาติ เบื้องล่างสุดเป็นกรอบลายนาคมีอักษรสีเงินความว่า “๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘” บนพื้นสีหงชาด (ชมพู) อันเป็นสีซึ่งเป็นอายุแห่งวันพระบรมราชสมภพ

ผู้ออกแบบ นางสาวเพ็ชสุภา รัตนเพชร

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมมายุ ๒๖,๔๖๙ วัน ในวันอังคารที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘ นับเป็นวาระมหามงคลยิ่ง ด้วยเป็นสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระบรมราชวงศ์จักรี ที่ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ให้สถิตสถาพรเป็นปึกแผ่นมั่นคง และทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ให้มีความร่มเย็นเป็นสุขทั่วหล้าสืบต่อมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน นับเป็นมหามงคลสมัยพิเศษที่ยากจะเวียนมาบรรจบได้

ณ วาระนี้ พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัด “พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘” ตามโบราณราชประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อมา เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ด้วยทรงพระราชอนุสรณ์คำนึงถึงองค์พระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระบรมราชวงศ์จักรี และทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิตาคุณต่อสมเด็จพระบรมราชบุพการี อันเป็นการสร้างสวัสดิมงคล ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และความผาสุกของมวลอาณาราษฎรโดยทั่วกัน

รัฐบาลในนามคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘ เพื่อแสดงความจงรักภักดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ที่ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวไทยเสมอมา โดยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ทั้งในพื้นที่ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคร่วมใจกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติในเดือนมกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘ โดยคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกฯ เพื่อจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึก สำหรับบันทึกประวัติศาสตร์การพระราชพิธีอันเป็นมงคลนี้ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติยศทุกประการ

ในโอกาสนี้ ดิฉันขอขอบคุณทุกภาคส่วนที่ร่วมมือร่วมใจกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘ และจัดทำหนังสือจดหมายเหตุงานเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลนี้ เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดีและเฉลิมพระเกียรติคุณให้ปรากฏแผ่ไพศาล และจารึกเป็นที่ประจักษ์อยู่ในประวัติศาสตร์ชาติไทยสืบไป

นับเป็นบุญวาสนายิ่งที่ได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการพระราชพิธีมหามงคลแห่งประวัติศาสตร์ชาติไทย รัฐบาลและประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่างน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ และขอพระราชทานถวายพระพรชัยมงคลด้วยความจงรักภักดี ขออานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากล อีกทั้งพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์พระปฐมบรมกษัตริยาธิราช และสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ โปรดอภิบาลรักษาให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี ทรงพระเจริญพร้อมด้วยพรจตุรพิธสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล พระบารมีและพระเกียรติคุณเกริกไกรแผ่ไพศาล ทรงสถิตในไอศูรย์สิริราชสมบัติเป็นมิ่งขวัญปกเกล้าเหล่าพสกนิกรและพระราชอาณาจักรไทยตราบนิรันดร์กาล

(นางสาวแพทองธาร ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

คำนำ

เนื่องในมหามงคลสมัยอันพิเศษยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาเสมอด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี ในวันอังคารที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณแห่งบรมราชบุรพการีผู้ทรงสถาปนาพระบรมราชจักรีวงศ์และกรุงรัตนโกสินทร์ให้มีเอกราช เจริญรุ่งเรืองยั่งยืนสืบมาจนปัจจุบัน

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้มอบหมายให้คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติฯ ดำเนินการจัดทำและจัดพิมพ์หนังสืออันเนื่องด้วยการพระราชพิธีสมมงคล น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นราชสักการะ อันเป็นบันทึกหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติจำนวน ๙ รายการ ประกอบด้วย

หนังสือจดหมายเหตุ ๑ รายการ ได้แก่

๑. จดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘

หนังสือที่ระลึก ๘ รายการ ได้แก่

๑. ตำราพิไชยสงครามฉบับรัชกาลที่ ๑

๒. เจ้านายพระชันษายืนในพระราชวงศ์จักรี

๓. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม

๔. สังคีติยวงศ์

๕. ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา

๖. คำบรรยายวิปัสสนากรรมฐาน

๗. มหาราชของชาติไทย

๘. พระแสงราชศัสตราประจำเมือง : อำนาจราชสิทธิ์และวิถีแห่งการปกครองแผ่นดิน

หนังสือและสิ่งพิมพ์เหล่านี้จะได้เผยแพร่ไปสู่สถาบันการศึกษา ห้องสมุด หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน อันจะยังประโยชน์แก่ประชาชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา ตลอดจนประชาชนทั่วพระราชอาณาจักรและนานาประเทศ การที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนต่างสมานฉันท์ร่วมกันสร้างสรรค์ผลงานทรงคุณค่าออกสู่สาธารณชนและแหล่งการศึกษาในครั้งนี้ นับเป็นเครื่องแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเหนียวแน่นมั่นคง ขณะเดียวกันก็ยังเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณและภูมิปัญญาของชนชาติไทยให้แผ่ไพศาลไปชั่วกาลนาน

ในนามคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกที่จัดพิมพ์เผยแพร่ไปสู่สถาบันการศึกษา ห้องสมุดหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ทั้ง ๙ รายการ จะเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งอำนวยประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้สนใจสืบไป

สุดาวรรณ

(นางสาวสุดาวรรณ หวังศุภกิจโกศล)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม
ประธานกรรมการ
ฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึก
งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

คำชี้แจง
ฉบับพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๖๘

หนังสือ “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม” ฉบับพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๖๘ ในการพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘ เป็นพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๐ นับเป็นหนังสือสำคัญที่ประมวลพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในทุกด้าน อันเป็นการแสดงพระเกียรติยศให้ประจักษ์ในพระราชสถานะสมเด็จพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี ซึ่งต่อมาได้มีการจัดพิมพ์อีกหลายครั้ง ในโอกาสต่าง ๆ กัน

ปฐมรัชสมัยของกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงเวลาที่ชาวสยามผ่านพ้นวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มามาก ทำให้ขวัญและกำลังใจของผู้คนลดน้อยลง เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงต้องฟื้นฟูกำลังใจของผู้คนให้กลับมามั่นคงดังเก่า ทรงพระราชดำริว่าเมื่อครั้งที่บ้านเมืองดีในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น อาณาจักรร่มเย็นด้วยพระพุทธศาสนาและพระบารมีของพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม จึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เสริมสร้างกำลังใจของอาณาประชาราษฎรให้กลับคืนดีดังเดิม ทรงสถาปนาพระนครให้มั่นคง มีแนวกำแพงรอบพระนคร ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ทรงอาราธนาเผดียงพระภิกษุสงฆ์ให้กลับมาจำพรรษา ทรงสังคายนาพระไตรปิฎก นอกจากนี้ พระราชกรณียกิจด้านศิลปวัฒนธรรมก็เป็นที่ประจักษ์ว่าทรงเป็นกวีพระองค์สำคัญพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์วรรณคดีไทย

จึงอาจกล่าวว่าความรุ่งเรืองของกรุงรัตนโกสินทร์อันสืบต่อมาจนปัจจุบันนั้นเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงอุทิศกำลังพระวรกาย พระสติปัญญา ในการก่อร่างสร้างเมืองให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น พระราชมรดกอันงดงามของกรุงรัตนโกสินทร์จึงเปล่งประกายราวกับเทพนฤมิต ให้ผู้คนทั้งหลายได้ประจักษ์ชัดในปัจจุบัน

การพิมพ์หนังสือ “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม” ฉบับพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๖๘ ได้จัดพิมพ์ตามต้นฉบับเดิมครั้งที่ ๓ (พุทธศักราช ๒๕๐๘) และนับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ โดยรักษาตัวสะกดการันต์และเชิงอรรถตามฉบับเดิมไว้ แต่ได้เพิ่มเติมภาพประกอบ และคำอธิบายภาพ และในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ปรับชื่อหนังสือเป็น “พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม” ทั้งนี้ การจัดพิมพ์ต้นฉบับได้รับความอนุเคราะห์จากพระศรีวชิรากร (ปกรณ์ กิตฺติธโร) วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร และคณะ จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(นางยุพา ทวีวัฒนะกิจบวร)
ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีพระราชพิธียกเสาหลักเมืองขึ้น ลักษณะเป็นเสาไม้ชัยพฤกษ์ มีไม้แก่นจันทน์ประกับนอก ยอดเสาเป็นรูปบัวตูม (ด้านซ้าย) เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาเสาหลักเมืองต้นใหม่แทนต้นเดิมที่ชำรุดไปตามกาลเวลา ลักษณะเป็นเสาไม้สักเป็นแกนอยู่ภายในประกับด้วยไม้ชัยพฤกษ์ ยอดเม็ดทรงมัณฑ์ (ด้านขวา) และผูกดวงชาตาพระนครขึ้นใหม่

พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชดาญาณ เป็นพระมหาเจดีย์องค์กลางประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว
ในหมู่พระมหาเจดีย์สี่รัชกาล สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เพื่อครอบพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งอัญเชิญมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
นับเป็นเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๑

พิธีวางพระเกียรติ

พระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินและประจำพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
รูปปทุมอุณาโลม ประดิษฐานบริเวณบานประตูพระวิหาร ทิศตะวันตก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระนามเดิมว่าด้วงหรือทองด้วง เสด็จพระราชสมภพ ณ กรุงศรีอยุธยา เมื่อวันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๔ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๐๙๘ ตรงกับวันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๒๗๙ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พุทธศักราช ๒๒๗๕ - ๒๓๐๑) ทรงเป็นบุตรพระอักษรสุนทร (ทองดี) ข้าราชการ กรมอาลักษณ์ สืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) เสนาบดีกรมพระคลังในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กับท่านหยก (ดาวเรือง) ธิดาเศรษฐีจีน มีพระเชษฐภคินี ๒ พระองค์ คือ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ มีพระเชษฐา ๑ พระองค์ คือ พระเจ้ารามณรงค์ พระราชอนุชา ๒ พระองค์ คือ พระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา และมีพระขนิษฐา ๑ พระองค์ คือ กรมหลวงนรินทรเทวี

เมื่อทรงเจริญพระชนมพรรษา ทรงเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กในสมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพร กรมขุนพรพินิต เมื่อพระชนมพรรษาครบ ๒๑ พรรษา ได้เสด็จออกทรงพระผนวช ณ วัดมหาทลาย เป็นเวลา ๑ พรรษา หลังจากทรงลาพระผนวชแล้วกลับเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กหลวงอีกครั้ง ครั้นพระชนมพรรษาได้ ๒๕ พรรษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสุริยาศน์อมรินทร์ (พุทธศักราช ๒๓๐๑ - ๒๓๑๐) พระมหากษัตริย์ลำดับสุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งเป็น **หลวงยกกระบัตร** ออกไปรับราชการที่เมืองราชบุรี

พุทธศักราช ๒๓๑๑ ภายหลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงแก่พม่าและสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสด็จเข้ามาทรงรับราชการในกรุงธนบุรี ทรงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระราชวรินทร์** ในกรมพระตำรวจหลวง ได้โดยเสด็จสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปปราบเจ้าพิมายเป็นครั้งแรก โดยมีหน้าที่ตีด่านขุนทด และด่านกระโทก เมื่อเสร็จศึกสงครามครั้งนี้แล้ว ทรงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาอภัยรณฤทธิ์** จางวางกรมพระตำรวจ

ต่อจากนั้นทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นแม่ทัพไปปราบหัวเมืองต่าง ๆ ของเขมรและลาวได้สำเร็จอีกหลายครั้ง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานบำเหน็จความชอบให้สถาปนาบรรดาศักดิ์สูงขึ้นโดยลำดับ กล่าวคือ พุทธศักราช ๒๓๑๓ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **พระยายมราช** และทรงทำหน้าที่สมุหนายกด้วย ในปีต่อมา ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **เจ้าพระยาจักรี** ที่สมุหนายก และพุทธศักราช ๒๓๑๙ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น **สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก พิลึกมหึมา ทุกนัคราระอาเดช นเรศราชสุริยวงศ์ องค์อัครบาทมุลกากร บวรรัตนปรินายก** รับพระราชทานเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม

ครั้นพุทธศักราช ๒๓๒๔ ได้เกิดเหตุจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี เนื่องจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระราชอัธยาศัยผิดปกติไปจากเดิม ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎรและพระภิกษุทั้งหลาย พระยาสรรค์จึงก่อกบฏขึ้นแล้วควบคุมสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไปกักขังไว้ ได้เกิดการสู้รบกันระหว่างฝ่ายบ้านเมืองกับฝ่ายกบฏ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ซึ่งยกทัพไปปราบจลาจลที่เมืองเขมร

ต้องยกทัพกลับกรุงธนบุรีทันที เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงถูกสำเร็จโทษแล้ว มุขอำมาตย์ราชมนตรีและราษฎรทั้งหลายก็พร้อมกันกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ให้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สืบไป เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ในขณะที่มีพระชนมพรรษาได้ ๕๗ พรรษา ต่อมาได้ทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษก เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ และทรงสถาปนาพระบรมราชจักรีวงศ์ตามโบราณราชประเพณี

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายพระนครมาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เยื้องกับกรุงธนบุรี พระนครแห่งเดิม ด้วยมีพระราชดำริว่า ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยามีลักษณะภูมิประเทศเป็นชัยภูมิดีกว่าฝั่งตะวันตก ทั้งการป้องกันข้าศึกและการขยายพระนครในอนาคตซึ่งจะสามารถทำได้โดยสะดวก ในการนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาธรรมาธิกรณ์ (บุญรอด) กับพระยาวิจิตรนาวี เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่ไปวัดกะที่สร้างพระนครใหม่ทางฝั่งตะวันออก ทรงประกอบพิธียกเสาหลักเมือง เมื่อวันอาทิตย์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล จุลศักราช ๑๑๔๔ เวลา ๐๖.๕๔ นาฬิกา ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ก่อสร้างพระบรมมหาราชวังขึ้นในบริเวณที่ซึ่งพระยาราชาเศรษฐีและชาวจีนตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่แต่ก่อนตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาราชาเศรษฐีและชาวจีนเหล่านั้นย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ ที่สวนตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง ในชั้นแรกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ก่อสร้างพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานล้อมด้วยปราการระเนียดไม้ไว้ก่อน สำหรับการประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป และเป็นที่ประทับชั่วคราว เมื่อทรงประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขปเสร็จแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำเนินการก่อสร้างพระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล และพระนครต่อไป การก่อสร้างในครั้งนั้นได้มีการเกณฑ์ไพร่หลวงและไพร่เลขหัวเมืองให้ทำอิฐขึ้นใหม่บ้าง และให้รื้อเอาอิฐกำแพงที่กรุงศรีอยุธยาลงมาบ้าง เพื่อสร้างกำแพงพระนคร และพระบรมมหาราชวัง และเกณฑ์ไพร่เลขหัวเมืองเขมรกับเวียงจันทน์ และข้าราชการหัวเมืองเข้ามาช่วยกันขุดรากก่อกำแพงพระนคร สร้างป้อมต่าง ๆ รอบพระนคร พร้อมทั้งก่อกำแพงและสร้างป้อมประตูรอบพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคล สร้างปราสาทราชมณเฑียร และสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

การสร้างพระนครใหม่นี้ แล้วเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๘ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีสมโภชเฉลิมฉลองอย่างมโหฬารพร้อมกับการสมโภชวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นเวลา ๓ วัน พระราชทานนามพระนครใหม่ให้ต้องด้วยนามพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรอันเป็นมงคลยิ่งต่อบ้านเมืองว่า *“กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์”* (ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช ทรงแปลงสร้อย “บวรรัตนโกสินทร์” เป็น “อมรรัตนโกสินทร์”) เรียกโดยย่อว่า “กรุงรัตนโกสินทร์”

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการทะนุบำรุงและรักษาราชอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองและดำรงอยู่อย่างมั่นคง จะเห็นได้ว่า *ด้านการสงคราม* ต้องทรงทำศึกสงครามป้องกันราชอาณาจักรและขยายพระราชอาณาเขตหลายครั้ง *ด้านกฎหมาย* ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า

โปรดกระหม่อมให้ผู้มีความรู้ในราชประเพณีและการบริหารราชการแผ่นดิน ร่วมกันชำระและปรับปรุง การวางระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติราชการไว้เป็นหลักฐาน รวมทั้งการชำระพระราชกำหนดกฎหมายที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณให้ถูกต้อง และรวมกฎหมายที่ทรงตราขึ้นใหม่เข้าไว้ด้วยกัน แล้วจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง หรือ ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ *ด้านศาสนา* ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า โปรดกระหม่อมให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ตรากฎหมายพระสงฆ์ จัดระเบียบพระสงฆ์ใหม่ สร้างพระอารามขึ้นใหม่ และมีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามต่าง ๆ ที่มีอยู่แต่เดิมทั้งในเขตพระนครและหัวเมืองเป็นจำนวนมาก *ด้านวัฒนธรรม* ทรงฟื้นฟูศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมและราชประเพณีต่าง ๆ ที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประเพณีการเล่นสักวา ประเพณีเทศน์มหาชาติ ประเพณีเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นักปราชญ์ราชกวีช่วยกันแปลชำระเรียบเรียงพระราชพงศาวดาร และวรรณคดีต่าง ๆ ตลอดรัชกาล เช่น พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พงศาวดารเหนือ วรรณกรรมเรื่องสามก๊ก ไซ่ฮั่น ราชาธิราช ไตรภูมิโลกวินิจฉัย รัตนพิมพวงศ์ สังคีติยวงศ์ เป็นต้น อีกทั้งยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมไว้หลายเรื่อง เช่น คำกลอนบทละครเรื่องรามเกียรติ์ คำกลอนบทละครเรื่องอิเหนา คำกลอนบทละครเรื่องอุณรุท กลอนเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง เป็นต้น

พระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงปฏิบัตินั้น กล่าวได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเป็นรากฐานและแบบอย่างของการพัฒนาความเป็นชาติไทยสืบต่อมาจวบจนปัจจุบัน

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑.๑ พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑๐ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ พระนามเดิม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กับสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เสด็จพระราชสมภพ ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต เมื่อวันจันทร์ ที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๕ มีพระเชษฐภคินี ๑ พระองค์ คือ ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี และพระขนิษฐภคินี ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา เจ้าฟ้ามหาจักรีสิรินธร มหาวชิราลงกรณวรราชภักดีสิริกิจการิณีพิรยพัฒน รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี

ขณะยังทรงพระเยาว์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาเบื้องต้น ณ โรงเรียนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ถึงพุทธศักราช ๒๕๐๙ จากนั้น เสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาที่สหราชอาณาจักร ณ โรงเรียนคิงส์มีด เมืองซีฟอร์ด แคว้นซัสเซกส์ และโรงเรียนมิลล์ฟิลด์ เมืองสตรีท แคว้นซอมเมอร์เซท จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๓ จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาวิชาการทหาร ณ เครือรัฐออสเตรเลีย ตามที่ตั้งพระราชหฤทัยไว้ เริ่มจากระดับเตรียมทหารที่คิงส์สกูล นครซิดนีย์ และวิชาการทหารชั้นสูง ที่ราชวิทยาลัยนายร้อยทหารบกดันทรูน กรุงแคนเบอร์รา หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาและเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ทรงเข้าศึกษาต่อ ณ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก หลักสูตรประจำ รุ่นที่ ๕๖ จากนั้น ทรงศึกษาต่อ ณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชานิติศาสตร์ รุ่นที่ ๒ ทรงสำเร็จการศึกษานิติศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๒) ต่อมา ทรงเข้ารับการศึกษา ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรแห่งสหราชอาณาจักร

ขณะทรงศึกษา ณ โรงเรียนจิตรลดา เมื่อวันพุธ ที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๖

ทรงโบกพระหัตถ์ลา ในโอกาสที่จะเสด็จพระราชดำเนินกลับไปทรงศึกษาต่อ ณ สหราชอาณาจักร

ทรงเข้ารับการศึกษาในวิทยาลัยการทหารชั้นสูง ณ ราชวิทยาลัยนายร้อยทหารบกดันทรูน กรุงแคนเบอร์รา เครือรัฐออสเตรเลีย ในหลักสูตรภาควิชาทหาร ระหว่างพุทธศักราช ๒๕๑๕ ถึงพุทธศักราช ๒๕๑๙

ทรงเข้าร่วมในพิธีถวายสัญญาบัตรยศ พิธีสวนสนาม และพิธีมอบปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา จากราชวิทยาลัยนายร้อยทหารบกดันทรูน กรุงแคนเบอร์รา เครือรัฐออสเตรเลีย เมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษในด้านการบิน ทรงศึกษาหลักสูตรการบินทั้งของกองทัพบกและกองทัพอากาศ ตลอดจนเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาเทคนิคการบินจากสหรัฐอเมริกา รวมถึงหลักสูตรนักบินพาณิชย์จากสถาบันการบินพลเรือน ทรงพระปรีชาสามารถในการขับอากาศยานหลากหลายแบบ ทั้งอากาศยานทหารและอากาศยานพาณิชย์ ทรงปฏิบัติหน้าที่ครูการบิน พระราชทานการฝึกสอนทั้งภาควิชาการ และภาคปฏิบัติแก่นักบินของกองทัพอากาศ นอกจากนี้ ยังทรงสนพระราชหฤทัยด้านภาษาและวรรณศิลป์ ทรงพระราชนิพนธ์บทประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองพระราชทานแก่บุคคลในโอกาสต่าง ๆ ส่วนด้านภูมิสถาปัตยกรรม ได้พระราชทานแนวพระราชดำริและพระบรมราชวินิจฉัยในการออกแบบ วางผัง ตกแต่ง และจัดภูมิทัศน์อาคารสถานที่สำคัญหลายแห่ง อาทิ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พระตำหนักศิรินภาลัย วังศุโขทัย

ฉลองพระองค์เครื่องแบบนักบินเครื่องบินขับไล่

ขณะทรงฝึกบินเครื่องบินประเภทต่าง ๆ

อนึ่ง เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ หลังจากทรงเจริญพระชนมพรรษา ๒๐ พรรษาบริบูรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาพระราชอิสริยยศขึ้นเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เฉลิมพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร สิริกิติยสมบูรณสวางควัฒน์ วรขัตติยราชสันตติวงศ์ มหิตลพงศอดุลยเดช จักรีนเรศ ยุพราชวิสุทธ สยามมกุฎราชกุมาร”

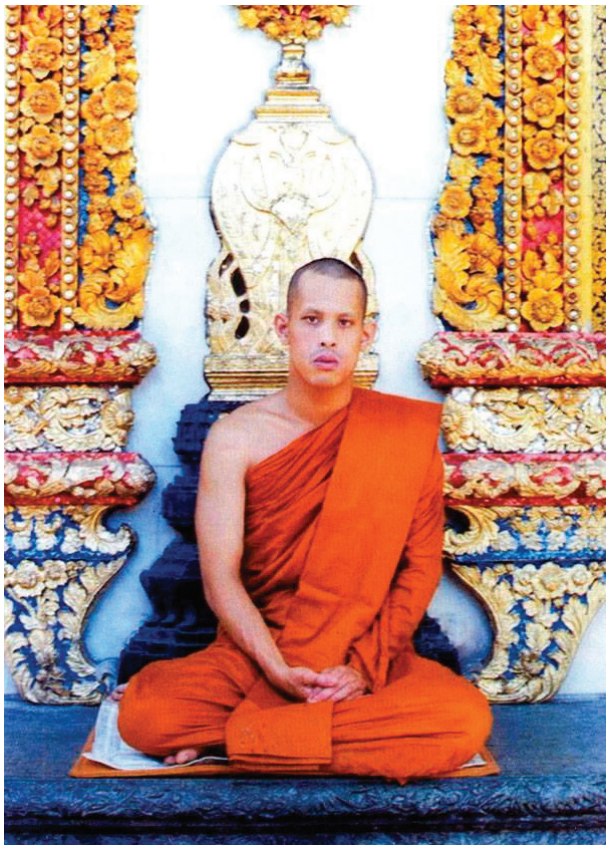

พระบรมฉายาลักษณ์ขณะทรงพระผนวช ฉาย ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

วันจันทร์ ที่ ๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชศรัทธาทรงพระผนวชในพระพุทธศาสนา ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรลงกรณ (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นพระราชอุปัธยาจารย์ และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ขณะทรงดำรงสมณศักดิ์ สมเด็จพระญาณสังวร เป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ ทรงได้รับพระสมณฉายาว่า “วชิราลงฺกรโณภิกขุ” ประทับ ณ พระตำหนักปั้นหยา วัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งแต่วันจันทร์ ที่ ๖ ถึงวันจันทร์ ที่ ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๑ จึงทรงลาพระผนวช

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี
กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร
มหาวัชรราชธิดา

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าสิริวัณณวรี นารีรัตนราชกัญญา

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ
มหาวชิโรตตมางกูร สิริวิบูลยราชกุมาร

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโอรสและพระราชธิดา ๓ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑

๒. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิริวัณณวรี นารีรัตนราชกัญญา
ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๘ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

๓. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าทีปังกรรัศมีโชติ มหาวชิโรตตมางกูร สิริวิบูลยราชกุมาร
ประสูติเมื่อวันศุกร์ ที่ ๒๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๘

วันพฤหัสบดี ที่ ๑๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๙ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เสด็จสวรรคต ต่อมา เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๙ ประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติทำหน้าที่ประธานรัฐสภา กราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จขึ้นทรงดำรงสิริราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๑๐ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เฉลิมพระปรมาภิไธยว่า **“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร”**

วันพุธ ที่ ๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสกับพลเอกหญิง สุทิดา วชิราลงกรณ์ ณ อยุธยา ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาพลเอกหญิง สุทิดา วชิราลงกรณ์ ณ อยุธยา พระอัครมเหสี เป็นสมเด็จพระราชินีสุทิดา ต่อมาในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาสมเด็จพระราชินีสุทิดาเป็น **“สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี”**

วันเสาร์ ที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามโบราณราชประเพณี เฉลิมพระปรมาภิไธยตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า **"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ มหิศรภูมิพลราชวรางกูร กิติสิริสมบูรณอดุลยเดช สยามินทราธิเบศรราชวโรดม บรมนาถบพิตร พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว"**

๑.๒ พระราชกรณียกิจ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อบ้านเมืองและอาณาประชาราษฎร์ มาแต่ยังทรงพระเยาว์ ได้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ไปทรงเยี่ยมราษฎรในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ต่อมา ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทั้งงานพระราชพิธี งานด้านการศึกษา ศาสนา สังคม สาธารณสุข การทหาร และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ยังประโยชน์แก่บ้านเมืองเป็นอเนกประการ ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นทรงดำรงสิริราชสมบัติ จึงมีพระราชปณิธานที่จะทรงสืบสาน รักษา และต่อยอดพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมชนกนาถ และสมเด็จพระบรมราชชนนี เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร และยังความผาสุกร่มเย็นแก่บ้านเมืองสืบไป ดังพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันเสาร์ ที่ ๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ ว่า **“เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป”**

พระราชกรณียกิจสำคัญ อาทิ

๑.๒.๑ ด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศให้มีคุณภาพด้วยการส่งเสริมการศึกษา เนื่องจากการศึกษาจะช่วยสร้างโอกาสให้ได้เรียนรู้วิชาการต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ประกอบอาชีพและพัฒนาความรู้ความสามารถ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศโดยลำดับ ชาติที่จะเจริญรุ่งเรืองได้นั้น ย่อมเป็นผลมาจากประชาชนในชาติเป็นผู้มีการศึกษา มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวหน้า ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาทุกระดับ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราโชบายด้านการศึกษาว่า การศึกษาต้องมุ่งสร้างพื้นฐานให้แก่ผู้เรียน ๔ ด้าน ๑) มีทัศนคติที่ถูกต้องต่อบ้านเมือง ๒) มีพื้นฐานชีวิตที่มั่นคง มีคุณธรรม ๓) มีงานทำ มีอาชีพ และ ๔) เป็นพลเมืองที่ดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่มีคุณูปการยิ่งแก่วงการการศึกษาไทย ทรงมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับตามหลักสูตร จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดสร้างโรงเรียนในท้องถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศ และทรงรับโรงเรียนต่าง ๆ ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานประกาศนียบัตร ทุนการศึกษา และรางวัลแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เพื่อเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมกำลังใจให้นักเรียนมีความมานะอุตสาหะในการศึกษาเล่าเรียนมากยิ่งขึ้น

เสด็จลง ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี พระราชทานทุนการศึกษาพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร (ม.ท.ศ.) รุ่นที่ ๑๖ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๗ เมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๖๗

พระราชกรณียกิจด้านการศึกษาที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ การดำเนิน "โครงการทุนการศึกษาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร" ในพุทธศักราช ๒๕๕๒ ด้วยพระราชปณิธานมุ่งมั่นในการสร้างความรู้ และสร้างโอกาสแก่เยาวชนไทยที่มีความประพฤติดี มีความสามารถในด้านการศึกษา ให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา ตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จนสำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษาตามความสามารถของแต่ละคน ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๕๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้ง "มูลนิธิทุนการศึกษาพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร (ม.ท.ศ.)" โดยทรงเป็นองค์ประธานมูลนิธิ และให้นำโครงการทุนการศึกษาพระราชทานมาอยู่ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิทุนการศึกษาพระราชทาน ฯ เพื่อให้เกิดความมั่นคง ต่อเนื่องและยั่งยืน

ปัจจุบัน นักเรียนทุนการศึกษาพระราชทาน สำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ ที่เป็นที่ต้องการของสังคม อาทิ แพทยศาสตร์ พยาบาลศาสตร์ เกษตรศาสตร์ รัฐศาสตร์ ครุศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ ได้เข้าทำงานในหน่วยงานภาครัฐและเอกชน บางส่วนกลับไปปฏิบัติราชการยังภูมิลำเนาของตนเอง

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณและสายพระเนตรอันยาวไกลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชกรณียกิจด้านการศึกษาจึงได้สร้างโอกาสอันยิ่งใหญ่ให้แก่เยาวชนไทยทั่วประเทศ อันเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคน พัฒนาชาติ และนำพาสังคมไทยให้ก้าวไปสู่ความเจริญมั่นคงอย่างยั่งยืน

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงหว่านข้าว ณ บริเวณแปลงนาเกษตร หมู่ที่ ๕ ตำบลบางงาม อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันจันทร์ ที่ ๓๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓

๑.๒.๒ ด้านการเกษตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญต่องานด้านเกษตรกรรมทุกแขนง ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ไปในการพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เพื่อพระราชทานขวัญและกำลังใจแก่เกษตรกรในการประกอบอาชีพ และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจดังกล่าวสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์และทรงส่งเสริมงานด้านเกษตรกรรมอย่างครบวงจร ทั้งการพัฒนาผลผลิตและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งโครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ให้บริการความรู้ทั้งด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และให้คำปรึกษาแก้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ แก่เกษตรกร พระราชทานทุนสำหรับการวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์เกษตรแก่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และพระราชทานที่ดินส่วนพระองค์จัดสร้างศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตรบนพื้นที่สูงภาคเหนือ “เกษตรวิชญา” ที่อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

พุทธศักราช ๒๕๖๓ ช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (โควิด-๑๙) ส่งผลให้มีแรงงานถูกเลิกจ้างเป็นจำนวนมาก ต้องกลับไปอยู่ภูมิลำเนา ทำให้ขาดรายได้มาจุนเจือครอบครัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงติดตามสถานการณ์การแพร่ระบาดอย่างใกล้ชิด และทรงให้ความสำคัญกับความทุกข์ยากของราษฎรทั่วทุกพื้นที่ จึงพระราชทานพระบรมราโชบายให้จัดทำ **“โครงการฟาร์มตัวอย่างตามพระราชดำริ ต้านภัยโควิด-๑๙”** โดยพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำที่ดินใน “โครงการฟาร์มตัวอย่าง” ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ๓๐ แห่งจากจำนวน ๖๑ แห่ง ภายใน ๑๗ จังหวัด มาใช้สนับสนุนการจ้างงาน และน้อมนำแนวพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาใช้สนับสนุนการจ้างงานเพื่อให้ประชาชนมีรายได้ สร้างอาชีพได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ต้องละทิ้งถิ่นฐานของตนเอง ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งขึ้น สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทั้งภายในระดับจังหวัดและระดับประเทศ

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรการบูรณะโบราณสถานปราสาทหินพิมาย ด้วยเทคนิคอนัสติโลซิส (ANASTYLOSIS)
โดยมีหม่อมเจ้ายาใจ จิตรพงศ์ และหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เป็นผู้ถวายคำบรรยาย
ณ ปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันพุธ ที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ไปทอดพระเนตรการแสดงโขน
มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
รอบปฐมทัศน์ เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน “พระจักราวตาร” เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ
๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๙๒ พรรษา ๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๗ ณ หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย
เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๗

๑.๒.๓ ด้านศิลปวัฒนธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชหฤทัยตั้งมั่นที่จะทรงสืบสานพระราชปณิธานในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ เพื่อธำรงไว้ซึ่งมรดกศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาติ อาทิ ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโบราณสถานและแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้านนาฏศิลป์และดนตรี ทรงสืบสาน รักษา

และต่อยอดพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการอนุรักษ์การแสดงโขน ทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดแสดงโขนกลางแปลงพระราชทานในหลายโอกาส ประกอบกับความร่วมแรงร่วมใจของภาครัฐภาคเอกชนในการธำรงรักษา สืบทอดและเผยแพร่มรดกศิลปวัฒนธรรมดังกล่าว องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization : UNESCO) ได้ขึ้นทะเบียนการแสดงโขนในประเทศไทย เป็นตัวแทนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้แห่งมวลมนุษยชาติ (Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity) เมื่อพุทธศักราช ๒๕๖๑ เป็นการขึ้นทะเบียนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ครั้งแรกของประเทศไทย

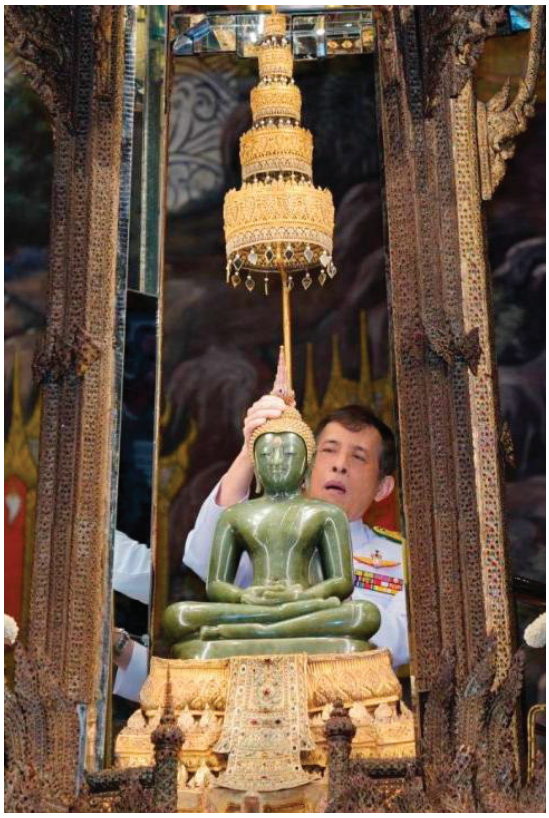

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปลี่ยนเครื่องทรงฤดูหนาวเป็นเครื่องทรงฤดูร้อน ถวายพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง เมื่อวันศุกร์ ที่ ๑๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕

๑.๒.๔ ด้านการศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ รวมถึงในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๕๖๒ นอกจากนี้ ยังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเนื่องในพระพุทธศาสนาทุกโอกาส อาทิ ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระราชพิธีเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา รวมทั้งการพระราชพิธีจรและพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิธีมหามงคลเจริญพระพุทธมนต์ในโอกาสสำคัญ ณ พระลานพระราชวังดุสิต รวมทั้งจัดพิมพ์หนังสือบทเจริญพระพุทธมนต์พระราชทานแก่ประชาชนที่มาร่วมพิธีเพื่อเป็นพระราชกุศลธรรมทาน

เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี
ไปพระราชทานรางวัลการทดสอบการอัญเชิญพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานระดับประเทศ ครั้งที่ ๑๗ ประจำปี ๒๕๖๗
ณ มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี เมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๖๗

นอกจากพระราชกรณียกิจในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกศาสนาทุกศาสนา และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเนื่องในกิจกรรมของศาสนาอื่น ๆ ทั้งศาสนาคริสต์ อิสลาม พราหมณ์ - ฮินดู และซิกข์ อย่างสม่ำเสมอและเท่าเทียม

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชสายบุรี อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี
เมื่อวันอังคาร ที่ ๑๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๔๖

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดศูนย์มหาวชิราลงกรณ ธัญบุรี สถาบันมะเร็งแห่งชาติ
อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี
เมื่อวันศุกร์ ที่ ๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔

๑.๒.๕ ด้านการแพทย์และการสาธารณสุข พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักว่าปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศให้มั่นคง คือ การดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ผาสุก และปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ทรงเล็งเห็นถึงปัญหาการขาดแคลนแพทย์และการบริการด้านสาธารณสุข พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่โครงการ **"โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช"** ในท้องถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๐ ทรงเป็นองค์ประธานอำนวยการจัดสร้างอาคาร "ศูนย์โรคหัวใจสมเด็จพระบรมราชินีนาถ" โรงพยาบาลศิริราช เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕ นอกจากนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งโครงการกาญจนบารมี เพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยมะเร็งยากไร้ และทรงเป็นองค์ประธานจัดสร้างศูนย์บำบัดรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็ง จังหวัดปทุมธานี พระราชทานนามว่า **"ศูนย์มหาวชิราลงกรณ ธัญบุรี สถาบันมะเร็งแห่งชาติ"** พุทธศักราช ๒๕๔๓ เพื่อรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจแห่งแรกของประเทศ นอกจากนี้ ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดสร้างโรงพยาบาลสงเคราะห์พระสงฆ์ที่อาพาธ เนื่องในโอกาสมหามงคลทรงเจริญพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๔๕ และเมื่อพุทธศักราช ๒๕๖๒ พระราชทานพระราชทรัพย์ จำนวน ๒,๔๐๐ ล้านบาท แก่โรงพยาบาล วิทยาลัยแพทย์และพยาบาล และสถานพยาบาล จำนวน ๒๗ แห่งทั่วประเทศ เพื่อจัดซื้อเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการแพทย์ ทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่พระราชทาน เพื่อดูแลรักษาสุขภาพประชาชน

ทรงเยี่ยม และพระราชทานถุงพระราชทานแก่ผู้ต้องขังป่วย
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโครงการราชทัณฑ์ปันสุข ทำความ ดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์
ณ ทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒

เครื่องมือแพทย์พระราชทาน

ห้องตรวจหาเชื้อ (Modular Swab Unit)

พุทธศักราช ๒๕๖๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แต่งตั้ง**คณะกรรมการโครงการราชทัณฑ์ปันสุข ทำความ ดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ทรงเป็นองค์ประธานที่ปรึกษา สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา ทรงเป็นองค์ประธานกรรมการ ด้วยทรงเห็นว่า ทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ เป็นโรงพยาบาลแห่งเดียวในสังกัดกระทรวงยุติธรรมที่ต้องให้บริการแก่ผู้ต้องขังในกรณีเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นจำนวนมาก แต่ยังขาดแคลนบุคลากร เครื่องมือแพทย์และเวชภัณฑ์ การดูแลสุขภาพของผู้ต้องขังของสถานพยาบาลในเรือนจำ ทัณฑสถานโรงพยาบาลราชทัณฑ์ และโรงพยาบาลแม่ข่าย ถือเป็นส่วนสำคัญในการที่จะให้ผู้ต้องขังป่วยเข้าถึงการรักษาพยาบาล

อย่างเท่าเทียม อีกทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีอาสาสมัครสาธารณสุขเรือนจำ (อสรจ.) ที่ได้มาตรฐาน สามารถตอบสนองการดูแลสุขภาพผู้ต้องขังในเรือนจำได้ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๕๖๔ ได้จัดตั้งเป็นมูลนิธิราชทัณฑ์ปันสุข ทำความ ดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา ทรงเป็นองค์ประธานกรรมการ ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานทุนเริ่มแรกแก่มูลนิธิ จำนวน ๑๐,๒๗๔,๒๑๖ บาท

การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ หรือโรคโควิด-๑๙ เป็นไปอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ตรวจพบเชื้อครั้งแรก เมื่อปลายปีพุทธศักราช ๒๕๖๒ และเกิดผลกระทบเป็นวงกว้างต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนทั่วโลก รวมถึงคนไทยทั่วทุกภูมิภาค พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ทรงติดตามสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคอย่างใกล้ชิด ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพของประชาชน ทรงห่วงใยการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรทางการแพทย์ ทรงถือเป็นพระราชภารกิจสำคัญในภาวะวิกฤต จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดทำ “โครงการเครื่องช่วยหายใจและเครื่องมือแพทย์พระราชทาน” โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ในการจัดซื้อและจัดหาเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการแพทย์พระราชทานแก่โรงพยาบาลต่าง ๆ ทั่วประเทศ อาทิ เครื่องช่วยหายใจ เครื่องกำจัดเชื้อโรคในอากาศ เครื่องวัดออกซิเจน เครื่องเอกซเรย์เคลื่อนที่ดิจิทัล ฯลฯ นอกจากนี้ ยังพระราชทานห้องตรวจหาเชื้อ (Modular Swab Unit) ซึ่งมีระบบควบคุมแรงดันและคุณภาพอากาศที่เหมาะสมพร้อมระบบฆ่าเชื้อ ป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรค รวมทั้งรถเก็บตัวอย่างชีวนิรภัย และรถวิเคราะห์ผลด่วนพิเศษเพื่อใช้เป็นห้องปฏิบัติการเคลื่อนที่ค้นหาเชิงรุกแบบเบ็ดเสร็จ และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเฝ้าระวังและค้นหาผู้ติดเชื้อ

พระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ในภาวะวิกฤตของการแพร่ระบาดของโรคโควิด-๑๙ ได้ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนทุกข์ยากและเป็นพลังใจแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าให้รู้สึกมั่นใจว่าจะปลอดภัยจากโรคร้าย และสถานการณ์วิกฤตจะคลี่คลายไปได้ด้วยดี

๑.๒.๖ ด้านจิตอาสา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หน่วยราชการในพระองค์ ร่วมกันจัด**โครงการจิตอาสาพระราชทานตามแนวพระราชดำริ "เราทำความ ดีด้วยหัวใจ"** เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติและแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนมีความสมัครสมานสามัคคี มีความสุข และประเทศชาติมีความมั่นคงอย่างยั่งยืน โดยมีหน่วยราชการในพระองค์ เป็นผู้กำกับดูแลการปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน และให้จัดตั้งศูนย์อำนวยการใหญ่โครงการจิตอาสาพระราชทานตามแนวพระราชดำริ มีหน้าที่ควบคุม อำนวยการ และประสานการปฏิบัติเพื่อให้การจัดกิจกรรมจิตอาสาพระราชทานตามแนวพระราชดำริ เป็นไปอย่างต่อเนื่องถูกต้องตามพระบรมราโชบาย

จิตอาสาตามพระบรมราโชบาย แบ่งเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. จิตอาสาพัฒนา ได้แก่ กิจกรรมจิตอาสาพระราชทานที่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในการดำรงชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ รวมทั้งการสาธารณสุข แบ่งตามภารกิจงานเป็น ๘ กลุ่มงาน ดังนี้

(๑) จิตอาสาพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ประชามีสุข คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อาทิ การขุดลอกคูคลอง การดูแลรักษาความสะอาดเรียบร้อยของศาสนสถานหรือสถานที่สาธารณะ การจัดเก็บผักตบชวา การปลูกต้นไม้ รวมทั้งการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ที่สร้างความเป็นอยู่ของชุมชนให้เข้มแข็ง ประชาชนมีความสุขอย่างยั่งยืน

(๒) จิตอาสางานประดิษฐ์และเผยแพร่งานศิลปาชีพ คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่นำความรู้ทางด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเผยแพร่และถ่ายทอดเพื่อให้ประชาชนนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาให้เป็นประโยชน์ต่อไป

(๓) จิตอาสาฝ่ายกิจกรรมการแสดงและนิทรรศการ คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่ปฏิบัติงานสนับสนุนในการจัดงานหรือกิจกรรมการแสดงและมีนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ เพื่อเผยแพร่พระราชกรณียกิจและเผยแพร่กิจกรรมจิตอาสา เช่น กิจกรรมการแสดงดนตรีบริเวณพระลานพระราชวังดุสิต การจัดงานอุ่นไอรักคลายความหนาว งานเถลิงศกสุขสันต์ มหาสงกรานต์ ตำนานไทย เป็นต้น

(๔) จิตอาสาฝ่ายแพทย์และสาธารณสุข คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่ปฏิบัติงานสนับสนุนและช่วยอำนวยความสะดวกแก่แพทย์ พยาบาล รวมถึงช่วยอำนวยความสะดวกด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้นตลอดจนส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพ

(๕) จิตอาสาฝ่ายทะเบียนและข้อมูล คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่ให้คำแนะนำและอำนวยความสะดวกประชาชนที่มาลงทะเบียนจิตอาสา

(๖) จิตอาสาฝ่ายส่งกำลังบำรุงและสนับสนุน คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่สนับสนุน อำนวยความสะดวกดูแลความเรียบร้อย จัดหาหรือบริการอาหาร น้ำดื่ม ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรม และจิตอาสาที่เข้าร่วมปฏิบัติงาน

(๗) จิตอาสาฝ่ายประชาสัมพันธ์ คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่ช่วยงานประชาสัมพันธ์และให้บริการข้อมูลการจัดกิจกรรมจิตอาสา รวมถึงช่วยดูแลต้อนรับประชาชนที่มาเข้าร่วมกิจกรรม

(๘) จิตอาสาฝ่ายรักษาความปลอดภัยและจราจร คือ กลุ่มงานจิตอาสาที่สนับสนุนและช่วยอำนวยความสะดวกในการสัญจรของประชาชน การแนะนำเส้นทาง การแจ้งอุบัติเหตุการจราจรให้เจ้าพนักงานทราบ

๒. *จิตอาสาภัยพิบัติ* ได้แก่ กิจกรรมจิตอาสาพระราชทานที่มีวัตถุประสงค์ให้ปฏิบัติเพื่อเฝ้าตรวจ เตือนและเตรียมการรองรับภัยพิบัติทั้งที่เกิดจากธรรมชาติ และเกิดจากสาเหตุอื่น ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่โดยรวม และการเข้าช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนจากภัยพิบัติดังกล่าว เช่น อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น

๓. จิตอาสาเฉพาะกิจ ได้แก่ กิจกรรมจิตอาสาพระราชทานที่มีวัตถุประสงค์ให้ปฏิบัติในงานพระราชพิธี หรือการรับเสด็จในโอกาสต่าง ๆ เป็นการใช้กำลังพลจิตอาสาร่วมปฏิบัติกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่มาร่วมงาน รวมทั้งการเตรียมการ การเตรียมสถานที่ และการฟื้นฟูสถานที่ภายหลังการปฏิบัติในพระราชพิธี และการเสด็จพระราชดำเนินนั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

เสด็จพระราชดำเนินไปทรงร่วมงานเลี้ยงอาหารค่ำประจำปีของ
ราชสมาคมยิงปืนแห่งกรุงโคเปนเฮเกน (The Royal Shooting Society)
ณ โซลุสห์ เขตคลัมเปนบอร์ก (Sølyst, Klampenborg) กรุงโคเปนเฮเกน ราชอาณาจักรเดนมาร์ก
เมื่อวันอังคาร ที่ ๑๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๑ ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรเดนมาร์กอย่างเป็นทางการ
ระหว่างวันอังคาร ที่ ๑๓ ถึงวันเสาร์ ที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๑

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรซิทาเดล แอเรีย (Citadel Area) กรุงไคโร ซึ่งเป็นบริเวณที่ประกอบด้วยป้อมปราการ
สร้างขึ้นในสมัยซาลาห์ เอล ดิน เมื่อวันอังคาร ที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐอาหรับอียิปต์อย่างเป็นทางการ
ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๑๒ ถึงวันเสาร์ที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

๑.๒.๗ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชกรณียกิจในการเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ตั้งแต่ครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ตลอดจนเสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ ไปทรงเยือนมิตรประเทศทั่วทุกทวีป เพื่อกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศและพระราชวงศ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อาทิ

เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศแคนาดาอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๒๑ ถึงวันอังคาร ที่ ๒๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๙

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ
ระหว่างวันพฤหัสบดี ที่ ๒๒ ตุลาคม ถึงวันพฤหัสบดี ที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๕

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการ ครั้งที่ ๑ ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ถึงวันอาทิตย์ ที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ ครั้งที่ ๒ ระหว่างวันพฤหัสบดี ที่ ๒๒ ตุลาคม ถึงวันพฤหัสบดี ที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๕ และครั้งที่ ๓ ระหว่างวันศุกร์ ที่ ๒๒ ถึงวันพฤหัสบดี ที่ ๒๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑

เสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรเดนมาร์กอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันอังคาร ที่ ๑๓ ถึงวันเสาร์ ที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๑

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐอาหรับอียิปต์อย่างเป็นทางการ ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๑๒ ถึงวันเสาร์ ที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

เสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรบาห์เรนอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๑๓ ถึงวันพุธ ที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒

เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศนิวซีแลนด์อย่างเป็นทางการ ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๒๐ ถึงวันอาทิตย์ ที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๒

เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ณ สารนาถ เมืองพาราณสี สาธารณรัฐอินเดีย เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๕ ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐอินเดียอย่างเป็นทางการ ครั้งที่ ๑ ระหว่างวันอังคาร ที่ ๗ ถึงวันอังคาร ที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๕

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐอินเดียอย่างเป็นทางการ ครั้งที่ ๑ ระหว่างวันอังคาร ที่ ๗ ถึงวันอังคาร ที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๕ และครั้งที่ ๒ ระหว่างวันพุธ ที่ ๒๓ ถึงวันอังคาร ที่ ๒๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ ถึงวันอังคาร ที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๕

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ ถึงวันอังคาร ที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๕

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสหรัฐเม็กซิโก สาธารณรัฐชิลี สาธารณรัฐอาร์เจนตินา และสาธารณรัฐโอเรียนทัลอุรุกวัย ระหว่างวันอาทิตย์ ที่ ๖ ถึงวันจันทร์ ที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐอิสลามปากีสถาน ทรงนำสิ่งของพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ไปพระราชทานแก่ผู้ประสบภัยแผ่นดินไหวด้วยพระองค์เอง ระหว่างวันพุธ ที่ ๔ ถึงวันพฤหัสบดี ที่ ๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๔๙

เสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์ พร้อมสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อทรงร่วมพระราชพิธีราชาภิเษก เจ้าชายวิลเลียม-อเล็กซานเดอร์ มกุฎราชกุมารแห่งเนเธอร์แลนด์ เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งเนเธอร์แลนด์ ณ กรุงอัมสเตอร์ดัม ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๒๙ ถึงวันอังคาร ที่ ๓๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๖

เสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรเนเธอร์แลนด์ พร้อมสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อทรงร่วมพระราชพิธีราชาภิเษกเจ้าชายวิลเลียม-อเล็กซานเดอร์ มกุฎราชกุมารแห่งเนเธอร์แลนด์ เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นสมเด็จพระราชาธิบดีแห่งเนเธอร์แลนด์ ณ กรุงอัมสเตอร์ดัม ระหว่างวันจันทร์ ที่ ๒๙ ถึงวันอังคาร ที่ ๓๐ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๖

เสด็จพระราชดำเนินเยือนสหราชอาณาจักร พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี
ระหว่างวันพฤหัสบดี ที่ ๔ ถึงวันอาทิตย์ ที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๖
เพื่อทรงร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าชาลส์ที่ ๓ และสมเด็จพระราชินีคามิลลา

ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นทรงดำรงสิริราชสมบัติ มีการเสด็จพระราชดำเนินเยือนครั้งสำคัญ ได้แก่

การเสด็จพระราชดำเนินเยือนสหราชอาณาจักร พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ระหว่างวันพฤหัสบดี ที่ ๔ ถึงวันอาทิตย์ ที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๖ ตามคำทูลเชิญของสมเด็จพระเจ้าชาลส์ที่ ๓ แห่งสหราชอาณาจักรบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ เพื่อทรงร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของสมเด็จพระเจ้าชาลส์ที่ ๓ และสมเด็จพระราชินีคามิลลา

การเสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรภูฏานอย่างเป็นทางการ (State Visit) พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ระหว่างวันศุกร์ ที่ ๒๕ ถึงวันจันทร์ ที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๖๘ ตามคำทูลเชิญของสมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี เคเซอร์ นัมเกล วังชุก อันเป็นการกระชับมิตรภาพและความร่วมมืออันใกล้ชิดระหว่างราชอาณาจักรทั้งสองให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จากการมีมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันในความเลื่อมใสในบวรพระพุทธศาสนาและสายสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ทั้งสอง รวมทั้งระหว่างประชาชนของทั้งสองประเทศ

ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศทุกครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะทรงเตรียมพระองค์ด้วยการศึกษาเกี่ยวกับประเทศที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนอย่างละเอียด ระหว่างประทับอยู่ในประเทศดังกล่าว ทรงมุ่งมั่นสร้างสัมพันธไมตรี และทอดพระเนตรกิจการและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อทรงนำกลับมาปรับและประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาประเทศ เช่น ทรงเยี่ยมชมกิจการทหาร การจราจรทางอากาศ สถานที่สำคัญทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม กิจการด้านอุตสาหกรรม การป้องกันสาธารณภัย และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นต้น

เสด็จพระราชดำเนินเยือนราชอาณาจักรภูฏานอย่างเป็นทางการ (State Visit)
พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี ระหว่างวันศุกร์ ที่ ๒๕ ถึงวันจันทร์ ที่ ๒๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๖๘
ตามคำทูลเชิญของสมเด็จพระราชาธิบดีจิกมี เคเซอร์ นัมเกล วังชุก

เสด็จออก ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี
พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ หัวหน้าส่วนราชการต่าง ๆ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท รับพระราชทานโฉนดที่ดิน
ในพระปรมาภิไธย ซึ่งมีที่ตั้งในกรุงเทพมหานครและในส่วนภูมิภาค เพื่อใช้ประโยชน์เป็นสถานที่ทำงาน สถานศึกษา
และเพื่อเป็นประโยชน์ในทางราชการตลอดไป เมื่อวันอาทิตย์ ที่ ๒๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๓

๑.๒.๘ การพระราชทานที่ดินแก่ส่วนราชการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานโฉนดที่ดินในพระปรมาภิไธย ซึ่งมีที่ตั้งในกรุงเทพมหานครและในส่วนภูมิภาค เพื่อใช้ประโยชน์เป็นสถานที่ทำงาน สถานศึกษา และเพื่อเป็นประโยชน์ในทางราชการตลอดไป อาทิ

สำนักนายกรัฐมนตรี รับพระราชทานโฉนดที่ดินวังปารุสก์ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๙ ไร่ ๒๖.๕ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของสำนักข่าวกรองแห่งชาติ

กองทัพบก รับพระราชทานโฉนดที่ดินเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๗๙ ไร่ ๒ งาน ๖๐.๙ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารโครงการพิพิธภัณฑ์ไม้มีค่าของแผ่นดิน โฉนดที่ดินวังปารุสก์ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๔ ไร่ ๓ งาน ๑.๕ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการกองพลที่ ๑ รักษาพระองค์ โฉนดที่ดินพระรามราชนิเวศน์ (วังบ้านปืน) อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๒๑ ไร่ ๑ งาน ๔๘.๕ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๑๕ และพิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์ของชาติและศิลปะจังหวัดเพชรบุรี โฉนดที่ดินจังหวัดปทุมธานี เนื้อที่ จำนวน ๑,๐๕๙ ไร่ ๑ งาน ๓๖.๗ ตารางวา และโฉนดที่ดินจังหวัดชลบุรี เนื้อที่ จำนวน ๔๙๓ ไร่ ๑ งาน ๖๓ ตารางวา เพื่อประโยชน์ในทางราชการของกองทัพบก และโฉนดที่ดินอำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๑๗๓ ไร่ ๔๐.๘ ตารางวา เพื่อประโยชน์ในทางราชการของมณฑลทหารบก ที่ ๑๕ พระรามราชนิเวศน์ (วังบ้านปืน) อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ รับพระราชทานโฉนดที่ดินวังปารุสก์ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๑๙ ไร่ ๒ งาน ๕๒ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการตำรวจนครบาล โฉนดที่ดินค่ายนเรศวร อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๕๘๔ ไร่ ๒ งาน ๙๙.๕ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน โฉนดที่ดินค่ายพระรามหก (พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน) อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๑,๒๔๔ ไร่ ๒๔.๒ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน และพิพิธภัณฑ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โฉนดที่ดินอำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๑๘๕ ไร่ ๑ งาน ๘๕.๒ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ค่ายนเรศวร อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี และโฉนดที่ดินอำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๒๗๕ ไร่ ๓ งาน ๕๗.๒ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ค่ายพระรามหก (พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน) อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

กระทรวงมหาดไทย รับพระราชทานโฉนดที่ดินพระราชวังสนามจันทร์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม เนื้อที่ จำนวน ๑๔๘ ไร่ ๒ งาน ๘๘.๘ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกระทรวงมหาดไทย และพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โฉนดที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๑๔ ไร่ ๑ งาน ๗๒.๗ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และโฉนดที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๙ ไร่ ๓ งาน ๙๒.๓ ตารางวา เพื่อใช้เป็นสถานที่ทำงานของกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รับพระราชทานโฉนดที่ดินคลอง ๖ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เนื้อที่ จำนวน ๓๐๐ ไร่ เพื่อใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างสวนสัตว์แห่งใหม่ และสถานที่ทำงานขององค์การสวนสัตว์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

กระทรวงศึกษาธิการ รับพระราชทานโฉนดที่ดินตำบลปทุมวัน อำเภอสามเพ็ง กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๖๗ ไร่ ๖๗ ตารางวา เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจการของโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย โฉนดที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๑๐ ไร่ ๒ งาน ๖๕.๗ ตารางวา เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนราชวินิต และโฉนดที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๖ ไร่ ๓ งาน ๒๒ ตารางวา เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนราชวินิต มัธยม

จังหวัดเพชรบุรี รับพระราชทานโฉนดที่ดินบริเวณพระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสยามเทวมหามกุฏวิทยมหาราช อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เนื้อที่ จำนวน ๒๕ ไร่ ๘๔ ตารางวา เพื่อประโยชน์ในทางราชการของจังหวัดเพชรบุรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา รับพระราชทานโฉนดที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๖๐ ไร่ ๑ งาน ๘๐ ตารางวา เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต รับพระราชทานโฉนดที่ดินเขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เนื้อที่ จำนวน ๓๗ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา เพื่อใช้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยสวนดุสิต

การพระราชทานความช่วยเหลือกรณีนักฟุตบอลเยาวชนทีมหมูป่าอะคาเดมี ประสบภัยติดอยู่ในถ้ำหลวง-ขุนน้ำนางนอน จังหวัดเชียงราย

๑.๒.๙ ด้านประโยชน์สุขแห่งอาณาประชาราษฎร์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใส่พระราชหฤทัยเป็นพิเศษในการพระราชทานความช่วยเหลืออย่างฉับพลันทันที ยามเกิดภัยพิบัติใด ๆ แก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนน้อยใหญ่เพียงใด ห่างไกลเพียงใด ดังเช่นกรณีนักฟุตบอลเยาวชนทีมหมูป่าอะคาเดมี ประสบภัยติดอยู่ในถ้ำหลวง-ขุนน้ำนางนอน จังหวัดเชียงราย เป็นเวลาถึง ๑๘ วัน สิ่งของที่พระราชทาน มีทั้งวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ ยารักษาโรค รวมทั้งอุปกรณ์ที่ไม่มีในประเทศไทย ซึ่งต้องใช้เวลานานในการจัดหา ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดหามาพระราชทานอย่างรวดเร็วทันความต้องการ และที่สำคัญคือ โรงครัวพระราชทาน สำหรับผู้ประสบภัยพิบัติและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานตลอดจนจิตอาสา นอกจากนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้องคมนตรีตรวจติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงานตามกระแสพระราชดำริ และโครงการต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ

เสด็จออก ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี กรมพระศรีสวางควัฒน วรขัตติยราชนารี เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาแพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของราชวิทยาลัยจุฬาภรณ์ พร้อมฉลองพระองค์ครุย
เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๑๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕

๑.๓ พระเกียรติคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ อันทรงคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนนานัปการ เป็นที่ประจักษ์ชัดทั้งในประเทศและต่างประเทศสืบมาแต่ครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร สถาบันการศึกษาและองค์กรต่าง ๆ ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเฉลิมพระเกียรติคุณโดยทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์และรางวัลเป็นจำนวนมาก ดังนี้

๑.๓.๑ พระเกียรติคุณในประเทศไทย

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พุทธศักราช ๒๕๒๓	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๒๓	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
พุทธศักราช ๒๕๒๓	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์ – การสอน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พุทธศักราช ๒๕๒๔	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พุทธศักราช ๒๕๒๖	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
พุทธศักราช ๒๕๒๗	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๒๗	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๒๗	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาวิชารัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน
พุทธศักราช ๒๕๒๘	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
พุทธศักราช ๒๕๓๐	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๓๐	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พุทธศักราช ๒๕๓๒	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พุทธศักราช ๒๕๓๒	ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๓๓	ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการศึกษา สายเทคนิคการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
พุทธศักราช ๒๕๓๔	พัฒนบริหารศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ทางรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๓๘	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์การกีฬาและการออกกำลังกาย มหาวิทยาลัยบูรพา
พุทธศักราช ๒๕๓๙	สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
พุทธศักราช ๒๕๓๙	สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๐	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
พุทธศักราช ๒๕๔๐	ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
พุทธศักราช ๒๕๔๑	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (วิศวกรรมการบินและอากาศยาน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๔๑	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๔๑	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาระบบสารสนเทศคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
พุทธศักราช ๒๕๔๑	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พุทธศักราช ๒๕๔๑	ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการศึกษา สายเทคนิคการศึกษา โปรแกรมวิชาการบริหารการศึกษา สภาประจำสถาบันราชภัฏ ๓๖ แห่งทั่วประเทศ
พุทธศักราช ๒๕๔๓	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิทยาศาสตร์การกีฬา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๔	แพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยมหิดล
พุทธศักราช ๒๕๔๔	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พุทธศักราช ๒๕๔๔	ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๔	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาสหวิทยาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๔๕	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
พุทธศักราช ๒๕๔๕	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (เกษตรเขตร้อน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๔๕	สถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๔๖	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา สถาบันราชภัฏภาคเหนือ
พุทธศักราช ๒๕๔๖	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา สถาบันราชภัฏภาคใต้
พุทธศักราช ๒๕๔๖	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๔๖	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา สถาบันราชภัฏมหาสารคาม
พุทธศักราช ๒๕๔๖	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครพนม
พุทธศักราช ๒๕๔๖	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันราชภัฏร้อยเอ็ด
พุทธศักราช ๒๕๔๗	การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พุทธศักราช ๒๕๔๗	บริหารธุรกิจดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (การจัดการงานก่อสร้าง) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๔๘	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันราชภัฏภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พุทธศักราช ๒๕๔๘	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

พุทธศักราช ๒๕๔๘	พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
พุทธศักราช ๒๕๔๘	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๔๘	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์การแพทย์ มหาวิทยาลัยบูรพา
พุทธศักราช ๒๕๔๘	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (อิสลามศึกษา) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
พุทธศักราช ๒๕๔๘	สถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
พุทธศักราช ๒๕๔๙	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
พุทธศักราช ๒๕๕๑	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พุทธศักราช ๒๕๕๒	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมอากาศยาน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
พุทธศักราช ๒๕๕๒	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิศวกรรมอากาศยาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๒	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาบริหารเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๕๓	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการการบิน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
พุทธศักราช ๒๕๕๓	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
พุทธศักราช ๒๕๕๔	ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕	บริหารธุรกิจดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาวิชาการจัดการธุรกิจการบิน) มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต
พุทธศักราช ๒๕๕๕	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี
พุทธศักราช ๒๕๕๕	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา
พุทธศักราช ๒๕๕๖	แพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

พุทธศักราช ๒๕๕๖	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
พุทธศักราช ๒๕๕๖	สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยมหิดล
พุทธศักราช ๒๕๕๖	สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
พุทธศักราช ๒๕๕๖	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมไฟฟ้า สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
พุทธศักราช ๒๕๕๖	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหาร และการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม
พุทธศักราช ๒๕๕๖	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชายุทธศาสตร์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
พุทธศักราช ๒๕๕๗	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ธุรกิจการบิน) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
พุทธศักราช ๒๕๖๐	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๖๐	แพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
พุทธศักราช ๒๕๖๐	วิศวกรรมศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๖๓	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหารและการพัฒนา กับสาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์การ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๖๓	พัฒนาชุมชนดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๖๓	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๓	วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิทยาการสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
พุทธศักราช ๒๕๖๓	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ วิชาเอกพัฒนาการมนุษย์และครอบครัว มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๖๔	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
พุทธศักราช ๒๕๖๕	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยนเรศวร
พุทธศักราช ๒๕๖๕	แพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ราชวิทยาลัยจุฬาภรณ์
พุทธศักราช ๒๕๖๕	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน
พุทธศักราช ๒๕๖๖	สาธารณสุขศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สถาบันพระบรมราชชนก
พุทธศักราช ๒๕๖๗	ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา มหาวิทยาลัยนครพนม

พุทธศักราช ๒๕๖๗	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
พุทธศักราช ๒๕๖๗	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมไฟฟ้า มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
พุทธศักราช ๒๕๖๗	แพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
พุทธศักราช ๒๕๖๗	ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๘	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
พุทธศักราช ๒๕๖๘	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
พุทธศักราช ๒๕๖๘	รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ วิชาเอกการบริหารการปกครองท้องที่ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พุทธศักราช ๒๕๖๘	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมการบินและนักบินพาณิชย์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
พุทธศักราช ๒๕๖๘	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมการบินและอวกาศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
พุทธศักราช ๒๕๖๘	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

หมายเหตุ : รวบรวมข้อมูลถึงพุทธศักราช ๒๕๖๘

สมาชิกภาพกิตติมศักดิ์

พุทธศักราช ๒๕๒๗	สมาชิกกิตติมศักดิ์ และฉลองพระองค์ครุย ราชวิทยาลัยศัลยแพทย์แห่งประเทศไทย
พุทธศักราช ๒๕๓๐	สมาชิกกิตติมศักดิ์ และฉลองพระองค์ครุย เนติบัณฑิตยสภา
พุทธศักราช ๒๕๓๒	ฉลองพระองค์ครุยบัณฑิตสมาชิกกิตติมศักดิ์ สมาคมวิทยาลัยศัลยแพทย์นานาชาติแห่งประเทศไทย
พุทธศักราช ๒๕๔๙	สมาชิกกิตติมศักดิ์ และฉลองพระองค์ครุย ราชวิทยาลัยแพทย์ออร์โธปิดิกส์แห่งประเทศไทย

เข็มวิทยฐานะ

พุทธศักราช ๒๕๔๖	เข็มวิทยฐานะทองคำ วิทยาลัยการยุติธรรม

๑.๓.๒ พระเกียรติคุณในต่างประเทศ

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และเหรียญรางวัลเกียรติยศ ที่มหาวิทยาลัยและสถาบันในต่างประเทศทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ดังนี้

เสด็จออก ณ วังศุโขทัย พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ นางลีนีน ฟอร์ด อธิการบดีมหาวิทยาลัยกริฟฟิธ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาบริการชุมชน เมื่อวันศุกร์ ที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๔

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พุทธศักราช ๒๕๓๐	ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยทาคุโชคุ วิทยาเขตเมียวกะดะนิ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น
พุทธศักราช ๒๕๓๕	ปริญญาและเหรียญดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยการทหาร คิม อิล ซุง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี
พุทธศักราช ๒๕๓๙	ปริญญาและเหรียญดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยซานติอาโก แห่งสาธารณรัฐชิลี

พุทธศักราช ๒๕๔๒ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
มหาวิทยาลัยอีดิธ โคแวน นครเพิร์ท รัฐออสเตรเลียตะวันตก
เครือรัฐออสเตรเลีย

พุทธศักราช ๒๕๔๔ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาบริการชุมชน
มหาวิทยาลัยกริฟฟิธ นครบริสเบน รัฐควีนส์แลนด์
เครือรัฐออสเตรเลีย
(ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ณ วังศุโขทัย)

เหรียญรางวัลเกียรติยศ

พุทธศักราช ๒๕๔๕ เหรียญรางวัลเกียรติยศ Lifetime Achievement Golden Award
สภามวยโลก (ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ณ วังศุโขทัย)

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรมศิลปากร. (๒๕๕๘). *จดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.* บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด: นครปฐม.

กรมศิลปากร. (๒๕๖๖). *จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๕๖๒.* บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน): กรุงเทพฯ.

เว็บไซต์

มูลนิธิราชทัณฑ์ปันสุข ทำความ ดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. “ความเป็นมา โครงการราชทัณฑ์ปันสุข ทำความ ดี เพื่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์”. สืบค้นจาก https://www.moj.go.th/view/67542

สำนักพระราชวัง. (๒๕๖๐). ข่าวในพระราชสำนัก พระบรมมหาราชวัง วันพฤหัสบดี ที่ ๓๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๐. สืบค้นจาก https://shorturl.at/lVRyn

สำนักพระราชวัง. (๒๕๖๑). จิตอาสา “เราทำความ ดี ด้วยหัวใจ”. สืบค้นจาก https://www.royaloffice.th/จิตอาสา/

สำนักพระราชวัง. (๒๕๖๓). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี เสด็จออก ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้ คณะบุคคลต่าง ๆ เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท. สืบค้นจาก https://shorturl.at/fTNUV

สำนักพระราชวัง. (๒๕๖๖). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินี เสด็จพระราชดำเนิน เยือนสหราชอาณาจักร ระหว่างวันที่ ๔ ถึงวันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๖. สืบค้นจาก https://www.royaloffice.th/2023/05/05/เยือนสหราชอาณาจักร/

พระธรรมเทศนา “ติรัตนกถา”

ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานในพระราชพิธีสมมงคล
พระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง
วันอังคาร ที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘ เวลา ๑๗ นาฬิกา

พระธรรมเทศนา “ติรัตนกถา”
ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานในพระราชพิธีสมมงคล
พระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง
วันอังคาร ที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘ เวลา ๑๗ นาฬิกา

พระราชญาณวัชรชิโนภาส (ทวีวัฒน์ จารุวณฺโณ)
สถานศึกษาธรรมป่านาโสกฮัง จังหวัดอำนาจเจริญ
รับพระราชทานถวาย

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ธรรมิกราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในติรัตนกถา ฉลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ถ้ารับพระราชทานถวายวิสัชนาไป มิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบายในพระธรรมเทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัย แด่อาตมผู้มีสติปัญญาน้อย ขอถวายพระพร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา
เนตํ โข สรณํ เขมํ เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ.

เนื่องในวโรกาสมหามงคลที่ทรงเจริญพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน เพื่อทรงอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์นั้น โดยทรงอนุสรณ์ถึงพระราชคุณูปการะอย่างใหญ่หลวงที่ทรงมีแก่แผ่นดินและพสกนิกรชาวไทย ตลอดทั้งพระราชวงศ์เป็นล้นพ้น สุดที่จะพรรณนาได้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๕ ตั้งแต่วันพระราชสมภพ จนถึงวันอังคารที่ ๑๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๖๘ คือวันนี้ นับพระชนมวารได้ ๒๖,๔๖๙ วัน เท่ากับพระชนมวารของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระองค์เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันพุธที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๒๗๙ เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๓๕๒

ข้อที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชคุณูปการะอย่างใหญ่หลวงนั้น เป็นสิ่งที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ทรงประจักษ์แจ้งเสมอมา พระราชคุณูปการะที่จะได้ยกขึ้นมาแสดงในวาระโอกาสนี้ เป็นพระราชปณิธานที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงให้ความสำคัญกับหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เนื่องเพราะว่าการศาสนาเสื่อมทรุดเศร้าหมองมาตั้งแต่ปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นครองราชสมบัติ ทรงเน้นพระราชภารกิจสำคัญของพระมหากษัตริย์ประการหนึ่ง คือ จะต้องทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ดีขึ้น ทรงเลือกวิถีทางธรรมะเป็นหัวใจสำคัญในการปกครองอาณาประชาราษฎร์ ทรงเป็นธรรมราชาควบคู่ไปกับการปกป้องรักษาอธิปไตยของบ้านเมือง จึงปรากฏความพระราชปณิธานในพระราชนิพนธ์ เรื่อง นิราศท่าดินแดงว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนแลมนตรี”

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเลือกวิถีทางธรรมะเป็นหัวใจสำคัญเพื่อพสกนิกรของพระองค์ เพราะทรงทราบประจักษ์ในพระหทัยว่า หัวใจของราษฎรทุกดวง พันผูกมั่นคงอยู่กับพระพุทธศาสนา ทรงศึกษาหลักคำสอนทางด้านสัจนิยม โดยเชื่อมั่นในสติปัญญาของมนุษย์ว่า จะนำไปสู่ความสำเร็จในสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยหลักเหตุผล ด้วยเหตุนี้จึงไม่ทรงถือเคร่งครัดในเรื่องโชคลาง และศาสนาแบบจารีต ลดการพิธีทางด้านศาสนาน้อยลงมาก ทรงให้ความสำคัญกับศาสนาที่มีพื้นฐานอยู่บนประสบการณ์ตามที่เป็นจริงมากขึ้น ทรงมีพระบรมราโชบาย ในการเปลี่ยนแปลงการสอนธรรมะให้เกิดปัญญา ความรู้ให้สามารถพิจารณาสภาวะต่าง ๆ อย่างมีเหตุมีผล จนเกิดความเข้าใจหลักคำสอนทางศาสนา แล้วจึงนำมาปฏิบัติเพื่อจะได้มีชีวิตที่ดีในโลกนี้ ความปรากฏในพระบรมราโชบายอันเป็นพระราชภารกิจด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑. ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายคณะสงฆ์ออกใช้ในปีแรก ๒ ฉบับ และต่อมาได้ทรงตราเพิ่มอีกรวมทั้งสิ้น ๑๐ ฉบับ ด้วยพระองค์เอง ทรงมีความมุ่งหมายเพื่อบังคับพระภิกษุสงฆ์ที่ไม่ประพฤติอยู่ในธรรมวินัย

๒. โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามหลวงในพระบรมมหาราชวัง ได้สร้างพระอุโบสถ พระเจดีย์ วิหารและศาลาราย รวม ๑๒ หลัง และได้พระราชทานนามว่า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้ว นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดอีกมากมาย

๓. พุทธศักราช ๒๓๓๑ บ้านเมืองว่างเว้นจากการศึกสงคราม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงมีพระราชดำรัสว่า “พระไตรปิฎกธรรม อันเป็นของพุทธบริษัทผิดเพี้ยนวิปลาสอยู่มาก ควรจะตกแต่งดัดแปลงเสียให้ถูกต้องบริบูรณ์ เป็นหลักของพระศาสนาต่อไป” หลังจากที่ได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกแล้วเสร็จ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระไตรปิฎกขึ้นอีก ๒ ฉบับ เรียกว่า ฉบับรองทรง (หรือฉบับข้างลาย) และฉบับทองชุบ เขียนเป็นอักษรขอมย่อความแบบโบราณ

การบูรณปฏิสังขรณ์สร้างวัดขึ้นมาใหม่ การสังคายนาพระไตรปิฎกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทำให้การศาสนาในบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง ประชาชนต่างสนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่ยั่งยืนแพร่หลายสืบต่อมาตราบทุกวันนี้ ในเวลานั้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของราชสำนักส่วนใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้ทั้งสิ้น ความดำรงมั่นในพระราชปณิธานของพระองค์ในคราวที่ทรงสถาปนาราชอาณาจักรรัตนโกสินทร์นั้น ทรงตราพระราชกำหนดบทพระอัยการหลายฉบับเพื่ออธิบายหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา แก่เจ้าพญา แลพญาพระหลวงเมือง เจ้าราชนิกุล ขุน หมื่น พัน ทนาย ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน มหาดเล็ก ข้าเจ้าต่างกรม ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ฝ่ายหลัง แลข้าหลวงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการเมือง ปากใต้ ฝ่ายเหนือ อาณาประชาราษฎรทั้งปวง ตลอดจนสังฆการี ธรรมการราชาคณะ พระสงฆ์เจ้าอธิการ อนุจร ฝ่ายคันถธุระ วิปัสสนาธุระ อรัญวาสี และคามวาสี

ทรงมีพระราชโองการให้คนทั้งหลายรักษาศีล และการที่จะรักษาศีลนี้ จะต้องให้รู้เนื้อความภาษาไทยในพระบาลีนั้นในทุก ๆ สิกขาบท แล้วทรงอธิบาย ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ โดยละเอียด พร้อมทั้งยกตัวอย่างที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง แล้วทรงในตอนท้ายว่า แลลักษณะศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ดังพรรณนาโปรดมาทั้งนี้ ให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง พิจารณาดูให้ขึ้นปาก ขึ้นใจ ไถ่ถามให้สิ้นความสงสัย แล้วจึงให้สมาทาน

ทรงตราพระราชกำหนดอีกฉบับหนึ่งเพื่อลดความนับถือผีสาง เทวดา และอำนาจลี้ลับอื่น ๆ ในหมู่คนทั่วไป ทรงพระราชดำริว่า ทุกวันนี้สัตว์ทั้งปวงเป็นโลกีย์ ครั้นมีทุกข์ขึ้นมาน้ำจิตนั้น ก็ผันแปรไปจากพระรัตนะตะยาธิคุณ ไปถือผีสางเทพารักษ์ต่าง ๆ ครั้นจะให้ห้ามเสียไม่ให้ถือผีสางเทพารักษ์ศักดิ์สิทธิ์เล่า ก็มีพระพุทธฎีกาตรัสไว้ในสัตตปริยหาริยธรรมเจ็ดประการ อันจะให้บ้านเมืองสมบูรณ์ขึ้นว่า ให้สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า บำรุงเทพารักษ์ จึงมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้ถวายสิ่งซึ่งอันสมควรแก่เทพารักษ์ แต่อย่านับถือว่าเป็นสิ่งที่ยิ่งกว่าพระไตรสรณคมน์ คือ พุทธรัตนะ ธัมมรัตนะ สังฆรัตนะ ห้ามอย่าให้พลีกรรมด้วยสัตว์ต่าง ๆ มีโค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น นำมาบูชา ตราพระราชกำหนดนี้สอดคล้องกับพระพุทธดำรัสสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้ว่า

พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา
มนุษย์เป็นอันมากถูกภัยคุกคามแล้ว
ย่อมถึงภูเขา ป่า อาราม และรุกขเจดีย์ ว่าเป็นที่พึ่ง

เนตํ โข สรณํ เขมํ เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ
นั่น มิใช่สรณะอันเกษม นั่น มิใช่สรณะอันสูงสุด
บุคคลอาศัยสรณะนั้นแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ส่วนบุคคลใด ถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง
ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริง

ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ
คือ เห็นความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ เห็นความก้าวล่วงทุกข์
เห็นหนทางอันประเสริฐประกอบด้วยองค์แปด
เป็นเครื่องถึงความระงับดับทุกข์

เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.
นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด
บุคคลอาศัยสรณะนั่นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

พระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสผลแห่งการเข้าถึงสรณะทั้งสามว่า บุคคลใดยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดสิ้นชีวิต ไม่ตั้งจิตวิปริตถือผิดจากรัตนะทั้งสามนี้ ย่อมเข้าถึงสุคติภูมิสวรรค์โดยส่วนเดียว เมื่ออุบัติขึ้นบนสวรรค์ ย่อมได้รับทิพยสมบัติเหนือเทพเหล่าอื่นโดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูป เสียง กลิ่น รส และเครื่องสัมผัสอันเป็นทิพย์ที่เลิศกว่าเทพทั้งปวง

บุคคลผู้ยึดพระไตรสรณคมน์อย่างมั่นคงในจิตแล้ว ย่อมสามารถพิจารณาเนื้อความอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริงได้ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดดวงปัญญาพาตนเข้าถึงความสงบระงับดับทุกข์ในชีวิต พระรัตนตรัยจึงนับได้ว่าเป็นที่ยึดพึ่งขั้นพื้นฐานทางจิตใจของชาวพุทธอย่างประเสริฐสูงสุด อริยสัจ ๔ นับได้ว่าเป็นแสงสว่างแห่งปัญญาที่ส่องทางเดินให้ออกจากวงจรแห่งทุกข์ได้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเห็นว่าการพระศาสนาจะได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาได้ก็ด้วยการยึดพึ่งพระรัตนตรัยที่จะเป็นหลักจิตหลักใจของอาณาประชาราษฎร์ ไม่ให้มีใจออกห่างจากพระพุทธศาสนา จึงยกพระไตรสรณะมาเป็นหลักสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่บ้านคู่เมืองสืบต่อรัชกาลตามลำดับมาจนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการสืบสาน รักษา และต่อยอด ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสอดรับกับพระราชปณิธานแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบูรพมหากษัตริย์ทุก ๆ พระองค์ ดังปรากฏตามพระปฐมบรมราชโองการว่า

“เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรม
เพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป”

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบูรพมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงมีพระราชคุณูปการะอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนาด้วยประการอย่างไร สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ก็ทรงมีพระราชคุณูปการะอย่างใหญ่หลวงต่อพระพุทธศาสนาด้วยประการอย่างนั้น

ลำดับนี้พระสงฆ์ผู้ได้มาสันนิบาตในวันสมมงคลกาลสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐานถึงคุณแห่งพระศรีรัตนตรัยอันเป็นอุตมมงคล คือ มงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จงประสิทธิเป็นพรอันประเสริฐถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

รตนตฺตยานุภาเวน รตนตฺตยเตชสา
ทุกฺขโรคภยเวรา โสกา สตฺตุ จุปทฺทวา
อเนกา อนฺตรายาปิ วินสฺสนฺตุ จ เตชสา

พระรัตนตรัย อันเป็นอุตมมงคลประเสริฐสูงสุดเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แก่ผู้ตั้งจิตเลื่อมใส ด้วยเดชานุภาพพระศรีรัตนตรัยดลบันดาล ขออุปัทวันตราย และอุปสรรคศัตรูทั้งหลาย จงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพาน จงบำราศไกลจากสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี และพระบรมวงศานุวงศ์ ขอความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลาย ทั้งความโสมนัสสวัสดิมงคลในที่ทุกสถาน จงบังเกิดมีอยู่เป็นนิตย์ แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี กับทั้งพระบรมวงศานุวงศ์

สิทฺธิมตฺถุ สิทฺธิมตฺถุ สิทธมตฺถุ อิทํ ผลํ
เอตสฺมึ รตนตฺตยสฺมึ สมฺปสาทนเจตโส.

ขอผลที่กล่าวนี้จงสัมฤทธิ์ จงสัมฤทธิ์ จงสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทั้งสองพระองค์ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้ทรงมีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ สมพระราชประสงค์ทุกประการ รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนาในติรัตนกถาเป็นปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวํก็มีด้วยประการฉะนี้.

ขอถวายพระพร

สารบัญ

ตราสัญลักษณ์ และความหมายของตราสัญลักษณ์ ๒

การจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระราชวงศ์จักรี พุทธศักราช ๒๕๖๘

คำปรารภ ๔

คำนำ ๙

คำชี้แจง ฉบับพิมพ์พุทธศักราช ๒๕๖๘ ๑๑

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ๑๗

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ๒๓

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระธรรมเทศนา “ติรัตนกถา” ๖๑

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม ๗๑

คณะกรรมการ ๑๒๑

แบบจำลองพื้นที่พระบรมมหาราชวังในสมัยรัชกาลที่ ๑

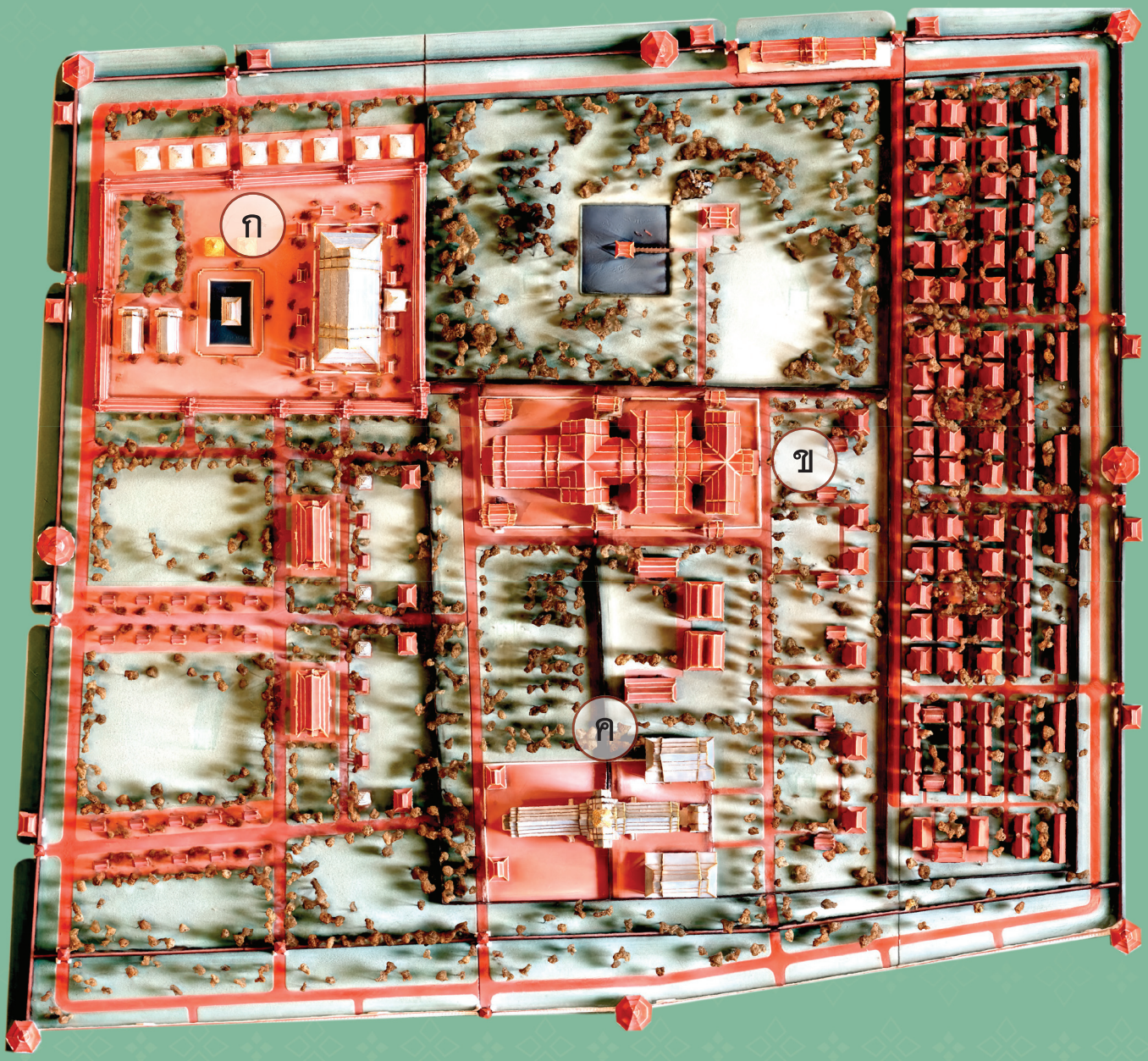

ก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ข หมู่พระมหามณเฑียร

ค พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เรื่อง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร
ทรงนิพนธ์

พระวิหาร พระอัฏฐารสศรีสุคต
ทศพลญาณบพิตร วัดสระเกศ

พระศรีสรรเพชญ์
และพระอรหันต์ ๘ ทิศ
ประดิษฐานภายในพระอุโบสถ
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

มณฑปโถงยอดปรางค์
ประดิษฐานพระศิวลึงค์
ในเทวสถาน สำหรับพระนคร (โบสถ์พราหมณ์)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม

ในบ้านเมืองไทยครั้งโบราณ วัฒนธรรมย่อมแวดล้อมพระองค์พระมหากษัตริย์ จะสังเกตได้ว่า ยุคใดสงบจากทัพศึกไม่มีการแตกสามัคคีภายใน และพระมหากษัตริย์สนพระราชหฤทัยในวิชาความรู้ศิลปศาสตร์ ยุคนั้นย่อมเจริญด้วยวัฒนธรรม ความข้อนี้จะพิสูจน์ได้จากถาวรวัตถุที่ยังเหลืออยู่ เช่น สถาปัตยกรรม และอักษรศาสตร์ จริงอยู่กรุงศรีอยุธยานั้นเมื่อเสียแก่พม่าแล้วก็ยับเยินด้วยการปล้นสดมภ์เผาผลาญเสียมาก ใช่แต่พม่าจะได้เป็นผู้ผลาญฝ่ายเดียวเท่านั้นหากพวกพลอยซ้ำก็มีอีกมาก จนยากที่จะหาชิ้นโบราณวัตถุหรือศิลปศาสตร์ที่สมบูรณ์ได้กี่มากน้อย อย่างไรก็ดี ถ้าเราพิจารณาของที่เหลืออยู่ เราจะเห็นได้ว่ายังมีอักษรศาสตร์ครั้งกรุงศรีอยุธยาเหลืออยู่บ้าง พอจะนำมาเป็นเค้าสำหรับศึกษาลักษณะได้ให้เห็นเป็นยุค ๆ ไป

อักษรศาสตร์ในสมัยต้น ๆ ของกรุงศรีอยุธยานั้น สำหรับรัชกาลแรกยังมีพระราชปรารภในกฎหมายของพระเจ้าอู่ทองเหลืออยู่มาก รัชกาลต่อ ๆ มาก็มีเหมือนกันและยังมีโองการแช่งน้ำพอให้เห็นลักษณะของภาษาสมัยแรก ๆ นั้น มาถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็มีวรรณคดีชิ้นใหญ่ ๆ อาทิ ลิลิตยวนพ่ายและมหาชาติคำหลวง มาในสมัยพระนารายณ์มหาราช วรรณคดีเฟื่องฟู มีนักเขียนมีชื่อปรากฏมาถึงปัจจุบันหลายท่าน เช่น พระมหาราชครู พระศรีมโหสถ ศรีปราชญ์ และพระองค์สมเด็จพระนารายณ์เอง วรรณคดีที่มีชื่อเสียงมากสำหรับสมัยนี้ก็มีสมุทโฆษคำฉันท์ และกำศรวญศรีปราชญ์ และอื่น ๆ ต่อมาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ มีจำพวกกาพย์และนิราศ เช่น กาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ทุก ๆ สมัยที่กล่าวมานี้วรรณคดีย่อมอยู่ในสังเวียนราชสำนักเรื่อยมา

ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พระมหากษัตริย์สิ้นอำนาจ สังคมละลาย บ้านเมืองไม่มีขื่อมีแป จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้อำนาจอธิปไตยและทรงทำให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงเกรงขามพอที่จะเว้นจากการรังแกไปได้บ้าง แม้ในครึ่งหลังของรัชกาลของพระองค์ พระมหากษัตริย์จะมิได้ทรงนำออกทัพศึกด้วยพระองค์เอง เพราะไม่ทรงพระสำราญพอก็ดี แต่ก็มีมนตรีเสนามาตย์ที่สามารถฉลองพระเดชพระคุณต่างพระเนตรพระกรรณ รักษาความสงบภายนอกภายในไว้ได้เป็นอย่างดี ส่วนพระมหากษัตริย์ไปสนพระราชหฤทัยที่จะฟื้นฟูวัฒนธรรม แต่ไม่ทันจะเป็นผลก็สิ้นรัชกาลนั้น

ในบรรดามุขมนตรีย่อมเป็นที่เห็นพ้องต้องกันว่า เจ้าพระยาจักรี ซึ่งได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เป็นผู้สามารถอาจรักษาบ้านเมืองไว้ได้ จึงได้ตกลงอัญเชิญให้ขึ้นครองแผ่นดินสืบราชสมบัติ หนังสือนี้เป็นเรื่องที่เพ่งเล็งจะแต่งว่าด้วยวัฒนธรรม จะไม่พยายามวิจารณ์หรืออธิบายกิจการบ้านเมืองนอกไปกว่าที่จำเป็นเพื่อเข้าใจเรื่องให้ถูกต้องเท่านั้น เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้จึงจะมีแต่กิจการทางวัฒนธรรมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงฟื้นฟู ซึ่งข้าพเจ้าจะขอแบ่งพูดถึงเป็นสี่ภาคสั้น ๆ คือ (๑) ทางขนบธรรมเนียมราชประเพณี (ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงในฉบับภาษาอังกฤษที่ลงในวารสารสยามสมาคม) (๒) เรื่องการศาสนา (๓) เรื่องตั้งระบอบการปกครองบ้านเมืองอันรวมทั้งการชำระพระราชกำหนดกฎหมาย และ (๔) ศิลปศาสตร์ โดยเฉพาะอักษรศาสตร์

(๑) ขนบธรรมเนียมและราชประเพณี

ราชาภิเษก

พิธีสำคัญที่สุดของทุก ๆ สังคมในโลกย่อมได้แก่พิธีที่รับรองหัวหน้าของสังคมนั้น ๆ ในประเทศที่ปกครองด้วยระบอบพระมหากษัตริย์ พิธีนี้ย่อมได้แก่พิธีราชาภิเษก ไม่ต้องสงสัยเลยว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เคยมีระเบียบพระราชพิธีราชาภิเษกอยู่แล้ว ฉะนั้นเมื่อไทยเราสถาปนาอธิปไตยขึ้นได้ใหม่ก็คงจะได้มีงานนี้เป็นแน่ แต่ตามหลักฐานที่เหลืออยู่นั้น เราไม่มีอะไรจะยืนยันได้ว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทำพิธีนี้ ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ขึ้นเสวยราชย์จึงได้ทรงพระราชดำริที่จะทำให้ถูกต้องตามแบบแผน

ประเพณีของชาติไทย ได้โปรดฯ ให้มีงานสวดมนต์ ๓ วัน แล้วสรงทรงเครื่องต้นเสด็จเลียบพระนครฯ เป็นงานลัด ๆ เพราะบ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย ทำแต่พอเป็นสวัสดิมงคลแก่บ้านเมืองและพระองค์เอง ต่อมาเมื่อมีเวลาสงบราชการอื่น ๆ ลงบ้าง จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการผู้ใหญ่สี่ท่านที่เคยแก่แบบแผนราชประเพณีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาช่วยกันวางระเบียบพระราชพิธีนี้ถวาย ข้าราชการคณะนี้มีเจ้าพระยาเพชรพิชัยเป็นประธาน ได้ถวายระเบียบโดยพิสดาร ซึ่งมีรายการมากกว่าที่ได้ทรงทำเมื่อแรกเสวยราชย์ จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดทำพระราชพิธีนี้ใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘[๑] มีลักษณะ คือ มีพิธีสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ๓ วันเพื่อสวัสดี และทำน้ำมนต์สำหรับสรงพระมูรธาภิเษก มีพิธีพราหมณ์ในโรงพิธีต่างหากตลอดเวลานั้น ซึ่งในพิธีแรกมิได้กล่าวถึง ครั้นถึงวันที่สี่แห่งพระราชพิธี เวลาเช้าเสด็จขึ้นสรงพระกระยาสนานบนมณฑปหุ้มผ้าขาว พระราชาคณะ พราหมณ์ และเจ้าพนักงานภูษามาลาถวายน้ำสรง แล้วทรงเครื่องขัตติยราชวราภรณ์ตามวันขึ้นประทับบนตั่งไม้มะเดื่อ ปูผ้าขาวโรยแป้งวางหญ้าคา ทรงรับน้ำอภิเษกและรับเวทเป็นพระมหากษัตริย์จากพราหมณ์ ซึ่งนั่งประจำทิศทั้งแปดรอบพระแท่นที่ประทับโดยลำดับ แล้วเสด็จไปประทับบนพระที่นั่งภัทรบิฐ ซึ่งลาดด้วยผ้าขาวโรยแป้งวางหญ้าคาดุจกันแต่มีแผ่นทองเขียนรูปราชสีห์วางทับไว้ ในที่นี้ทรงรับพระสุพรรณบัฏ เครื่องราชอิสริยยศ เครื่องราชูปโภค มีพระราชดำรัสอนุญาตให้สมณชีพราหมณ์และอาณาประชาราษฎร์ถือเอาซึ่งเครื่องอุปโภคบริโภคในแผ่นดินได้ตามสบาย สุดแต่ที่ไม่มีเจ้าของหวงแหน พระมหาราชครูรับพระบรมราชโองการเป็นประถมบรมราชวาจา พระมหากษัตริย์ทรงเครื่องต้นใหม่แล้วเสด็จออกเลียบพระนครฯ เป็นเสร็จการ

พิธีอื่น ๆ

ถ้าเราอ่านพงศาวดารและจดหมายเหตุสมัยนี้โดยละเอียด เราจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเป็นเจ้าระเบียบ แต่ไม่ถึงขั้นจะทรงยืนกรานอยู่ในระเบียบใด ๆ หากทรงเห็นว่าไม่มีเหตุผลอันสมควรที่จะยึดถือ ดั่งความจะได้ปรากฏต่อไปข้างหน้า ในขั้นนี้อยากจะกล่าวแต่เพียงว่า บรรดาพระราชพิธีใหญ่ ๆ ที่ทรงริเริ่มขึ้นใช้เป็นประจำก็ดี ที่ทรงกระทำเฉพาะคราว เฉพาะเหตุการณ์ก็ดี โปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศเพื่อให้ทราบกันทั่วในเหตุผลและลักษณะของพระราชพิธีนั้นเป็นหลายราย จะขอยกมากล่าวบ้างพอให้รู้เหตุการณ์เหล่านี้ รายใดมีประกาศหรือที่ค้นความละเอียดได้ก็จะได้มีหมายเหตุแสดงที่มาไว้

เสด็จขึ้นเสวยราชย์เมื่อ วัน ๖ ฯ ๕ ค่ำ (ตามปูมโหร แต่ลางแห่งให้วันต่างกัน) ปีขาล จุลศักราช ๑๑๔๔ ทรงสร้างพระนครฯ พระราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามไปด้วยกัน บำเพ็ญพระราชกุศลราชาภิเษกในตอนนั้น แต่แล้วทรงทำงานบรมราชาภิเษกอีกให้ถูกต้องตามระเบียบใน พ.ศ. ๒๓๒๘ โดยยึดแบบ “ครั้งในหลวงวัดประดู่” (สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร พ.ศ. ๒๓๐๑ ในกรุงศรีอยุธยา) ซึ่งคณะข้าราชการเก่ามีเจ้าพระยาเพชรพิชัยวางระเบียบถวาย

พิธีพืชมงคล[๒] เป็นพิธีเพื่อสวัสดิมงคลแก่การเพาะปลูกและชาวนาชาวสวน

โปรดให้เปลี่ยนธรรมเนียมถือน้ำ ครั้งกรุงเก่าเคยเริ่มด้วยถวายบังคมพระเชฐบิดร คือ พระรูปพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดีผู้ทรงสร้างกรุง แล้วจึ่งไปสักการะพระรัตนตรัย บัดนี้ ทรงเห็นว่าเพื่อคารวะที่ถูกให้สักการะพระก่อนที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตลอดจนพระสารีริกธาตุเจดีย์ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วรับพระราชทานดื่มน้ำพระพิพัฒนสัตยาแล้วจึ่งออกมาอุทิศกุศลแผ่ผลให้แก่ภูมเทพารักษ์และอากาศเทวดา ฯลฯ[๓]

พ.ศ. ๒๓๓๑-๒ ทรงทำสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นการใหญ่ ดั่งจะกล่าวต่อไป มีประกาศด้วย[๔]

---

[๑] ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๙ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พ.ศ. ๒๔๓๔

[๒] ประกาศพระราชพิธีเล่ม ๑ โรงพิมพ์ไทย พ.ศ. ๒๔๕๙ หน้า ๕๓

[๓] พระราชกำหนด ข้อ ๔๐ ในประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ ฉบับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์การเมือง เล่ม ๓ หน้า ๔๔๕

[๔] ประกาศพระราชพิธี เล่ม ๒ โรงพิมพ์ไทย พ.ศ. ๒๔๕๙ หน้า ๑๐

ในศกนี้มีงานทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรด้วย

ศก ๒๓๓๒ เริ่มปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์ ๑๒ ปี จึ่งเสร็จและมีการฉลอง ดั่งจะกล่าวต่อไป

ศก ๒๓๓๗ มีงานทรงผนวชเจ้านายเป็นการใหญ่ คือสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ์ และพระพงษนรินทร์ โอรสสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และนักองเอง โอรสสมเด็จพระเจ้ากรุงกัมพูชา ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เชิญมาประทับในพระราชสำนักในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ยังเยาว์ เพราะบ้านเมืองกำลังไม่เรียบร้อย เนื่องจากพระเจ้ากรุงกัมพูชาเสด็จพิราลัย และนักองเองเป็นรัชทายาท ทิ้งไว้ทางประเทศนั้นเกรงว่าจะไม่ปลอดภัย[๕]

ในศกนั้นเมื่อเจ้านายที่กล่าวพระนามมาลาผนวชแล้ว ทรงสถาปนานักองเองเป็นสมเด็จพระนารายณรามาธิบดีไปครองเมือง แต่อยู่มาได้เพียง ๔ ปีก็ถึงพิราลัย

๒๓๓๘ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสีหนาถ ทรงผนวช ๗ วัน

๒๓๔๓ พระราชพิธีอาพาธพินาศ อันเป็นเรื่องพยายามจะต่อสู้โรคระบาดตามความคิดในสมัยนั้น เป็นการที่ทรงห่วงใยในสวัสดิภาพของพลเมือง[๖]

๒๓๔๔ ได้พระเศวตกุญชร อันถือกันว่าเป็นสวัสดิมงคลแก่พระองค์และบ้านเมือง มีการรับและสมโภชตามแบบแผนราชประเพณี พระราชทานนามว่า “พระเทพกุญชร”

๒๓๔๖ ทรงสถาปนาพระยากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีความชอบราชการสงครามต่อต้านพม่าเข้มแข็ง ให้เป็น พระบรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ ตำแหน่งเจ้าประเทศราช

ในศกนี้ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสีหนาถสวรรคต มีงานพระศพในปีต่อมาเป็นงานใหญ่ตามพระราชอิสริยยศแห่งสมเด็จพระมหาอุปราช

๒๓๔๗ โปรดเกล้าฯ ให้ชำระกฎหมาย ดั่งจะกล่าวต่อไปในหมวดสะสางระเบียบราชการ ในปีนี้ทรงตั้งเจ้าอนุวงษ์แห่งนครเวียงจันทน์ เป็นผู้ครองต่อไป

๒๓๔๙ ทรงตั้งนักองจันท์ โอรสพระเจ้ากรุงกัมพูชาพระองค์ก่อน (สมเด็จพระนารายณรามาธิบดี) ซึ่งมีชันษาได้ ๑๓ แล้วให้เป็นพระเจ้าประเทศราช ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระอุทัยราชาธิราชฯ” ให้ครองบ้านเมือง มีข้าราชการเขมรเก่าอยู่ช่วยเหลือ อนึ่ง ในปีนี้พระราชทานอุปราชาภิเษกแก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรเป็นกรมพระราชวังบวร

๒๓๕๐ ทรงทำพิธีจักรพรรดิราชาธิราช ซึ่งไม่ปรากฏว่าได้ทำอีกตลอดประวัติกรุงเทพฯ ว่าเป็นพิธีสะเดาะพระเคราะห์ตามแบบกรุงศรีอยุธยาครั้งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ[๗]

ศก ๒๓๕๐ มีเทศมหาชาติ ตรัสบอกบุญเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ทำกระจาดไทยทานถวายพระเทศน์ มีประกาศพอจะคัดความมาแสดงลักษณะพระราชพิธีดั่งนี้

“สมเด็จบรมธรรมฤกมหาราชาธิราช... ทรงพระราชจินดาไมยญาณจะทรงพระราชอุทิศอัครมหาบูชาวรามิตรวิจิตรอัศจรรย์ แก่พระมหาเวสสันดรชาดก อันเป็นอัครมหาชาดกเบื้องปลายใกล้พระบรมราชาภิเษกสมโพธิญาณ จึ่งมีพระราชบริหารดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งสมเด็จพระอัคราโชรสแลสมเด็จพระอัครราชนัดดาพระบรมวงศานุวงศทั้งปวงให้แจกรับปันซึ่งกัณฑพระมหาชาติ... (ตอนนี้ระบุว่าพระองค์ใดผู้ใดรับเป็นเจ้าภาพกัณฑ์ใด)... พระองค์ที่เป็นทานาธิบดีมีอารมณ์ผ่องใสในพระราชกุศลศรัทธาให้อลังการประดับขจิตรบรรจงต่าง ๆ กัน...” แล้วบรรยายกระจาดที่แต่งขึ้นนี้มีความตอนต่อไปว่า

---

[๕] ไม่มีประกาศ แต่หนังสือ “พระราชวิจารณ์” ซึ่งเขียนในสมัยนั้น (โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๘๒) เล่าน่าฟัง แต่หน้า ๒๓๙ เป็นต้นไป

[๖] ลัทธิธรรมเนียมภาค ๘ (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๖๓) หน้า ๙

[๗] ลัทธิธรรมเนียมภาค ๘ (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๖๓) หน้า ๑

"ฝ่ายชนหญิงชายชาติทารกทาริกามาดูกระจาดลีลาดไหลหลามไป ยกซึ่งกรภิวาทไหว้ชมพระทานบารมีอวยวจีเจริญเสียงซ้องสาธุการอนุโมทนา ที่ชนวุฒาเฒ่ากล่าวว่าแต่เบื้องบรรพบูราณมิได้มีมาดั่งนี้..."

ศก ๒๓๕๑ ชักพระศรีสากยมุนีจากสุโขทัยมาประดิษฐานในที่ซึ่งจะสร้างเป็นพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ ในหนังสือพระราชวิจารณ์กล่าวว่า *"ประชวรอยู่แล้วแต่ทรงพระอุสาหะ... เสด็จพระราชดำเนินตามกระบวนแห่พระหาทรงฉลองพระบาทไม่จนถึงพลับพลาเสด็จขึ้นเชพลาด เจ้าฟ้ากรมขุนกระษัตรารับทรงพระองค์ไว้..."* เมื่อเสร็จพิธีเสด็จกลับออกพระโอษฐ์ว่า "เป็นที่สุดได้ยกพระขึ้นถึงที่ สิ้นธุระเท่านั้นแล้ว"[๘]

ตำหนักจันทน์ หรือ หอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม เดิมเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งทรงดำรงพระยศเป็นพระราชวรินทร์ ลักษณะเป็นเรือน ๓ หลังแฝดใต้ถุนสูง

[๘] พระราชวิจารณ์ (โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๘๒) หน้า ๓๐

ป้อมพระสุเมรุ สร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๖ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตั้งอยู่บริเวณมุมถนนพระอาทิตย์และถนนพระสุเมรุเชื่อมต่อกัน ติดแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณปากคลองบางลำพู หรือคลองรอบกรุงด้านเหนือ เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

แนวประตู และกำแพงพระนครด้านทิศเหนือ
ปัจจุบัน คือ บริเวณตรงข้ามวัดบวรนิเวศวิหาร

พระศรีศากยมุนี วัดสุทัศนเทพวราราม

ถ้าจะเรียกว่าตอนนี้เป็นคราวพระเคราะห์ร้ายของพระพุทธยอดฟ้าก็ได้ แต่ความจริงเจ้านายและข้าราชการซึ่งมีพระชันษารุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์ก็ทรงพระชราหรือแก่ลงตาม ๆ กัน จึงสิ้นพระชนม์ลงในเวลาใกล้ ๆ กันในหมู่นี้ เช่น กรมพระราชวังบวร และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทั้งสองพระองค์ กรมพระราชวังหลังและเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ และเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เจ้าพระยารัตนาพิพิธ (สน) เจ้าพระยามหาเสนา (บุนนาค) นอกจากนั้นยังมีพระราชธิดา เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ ซึ่งเป็นพระธิดาที่ทรงพระสิเนหาอย่างยิ่งถึงออกพระโอษฐ์ว่าสิ้นลูกคนนี้เสียแล้ว พระเนตรมืดพระกรรณตึงสี่ด้าน[๙] ในงานพระราชทานเพลิงทรงแสดงพระอาลัยถึงกับทรงพระภูษาขาวไว้ทุกข์พระราชทานเป็นพิเศษ พระองค์ก็ประชวรซุดลงทุกที ว่าในปีนี้เสด็จออกบรรทมเป็นประธานในการแจกเบี้ยหวัด ซึ่งเคยเสด็จออกมิได้ขาด

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ มีพระราชธิดาพระองค์หนึ่งด้วยธิดาของเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ซึ่งชนนีสิ้นชนม์ไปแล้ว เมื่อพระชันษาได้ ๕ ขวบ พลัดตกน้ำลงไปที่ตำหนักแพในขณะเสด็จลอยประทีป จึงมีพระราชหฤทัยสงสาร ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี ลุศักราชนี้พระชนม์สมควรโสกันต์ได้ โปรดให้ทำพิธีใหญ่ตามแบบอย่างที่ว่าเจ้าฟ้าพินทุวดี พระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยาตรัสไว้ มีแห่ออกจากข้างในทางประตูราชสำราญ (หน้ากระทรวงกลาโหมปัจจุบัน) เวียนไปเข้าประตูวิเศษชัยศรี พิมานชัยศรี ขึ้นทรงสดับพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ๓ คืน รุ่งขึ้นถวาย

---

[๙] พระราชวิจารณ์ หน้า ๒๙

อาหารพระที่สวดตามแบบ ถึงวันลำดับสี่แห่เสด็จมาพระมหาปราสาทอย่างวันก่อน โสกันต์แล้วทรงพระเสลี่ยงไปขึ้นเขาไกรลาศสรง เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ พระราชภาคิไนย ทรงพระชฎาเดินหนทำหน้าที่พระอิศวรรับพระกรขึ้นไปบนยอดเขา ประทานพรแล้วเสด็จลงมาส่งถึงพระยานมาศ แห่เวียนเขาไกรลาศ ๓ รอบ แล้วแห่ออกจากพระบรมมหาราชวังมาเข้าประตูราชสำราญ บ่ายลงมีการสมโภชเป็นเวลาสามวัน

ถึงปีมะเส็ง ๒๓๕๒ มีงานใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โปรดให้สมโภชพระแก้วมรกตในเดือนหก มีสวดมนต์เลี้ยงพระ ๓ วัน พระที่เข้างานสวดมนต์ ๓ วัน รวม ๒,๐๐๐ รูป ฉันในพระอุโบสถ ๓๐ นอกนั้นที่หอพระมณเฑียรธรรมและพระระเบียง สำรับเลี้ยงพระเป็นของหลวง ๑,๐๐๐ ของพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการอีก ๑,๐๐๐ ถ้าเราอ่านหมายรับสั่งในงานนี้[๑๐] เราจะได้รู้เป็นอย่างดีว่าไทยเราในสมัยนั้นนิยมกินอาหารอย่างไร และจะรู้ได้ด้วยว่าเจ้านาย ข้าราชการที่เป็นงานเป็นการ ถึงมีพระราชดำรัสชวนให้หาสำรับมาโดยเสด็จงานพระราชกุศลนี้คือใครบ้าง ว่านอกจากพิธีสงฆ์ยังได้มีศาลาฉ้อทานหาอาหารเลี้ยงราษฎร สุดแต่ใครจะอยากกินและมีต้นกัลปพฤกษ์ ๘ ต้น โปรยทาน พระเจ้าอยู่หัวทรงโปรยดอกไม้เงินทอง และมีละครตลอดสามวัน

พระพุทธเทวปฏิมากร วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

[๑๐] พระราชวิจารณ์ (โรงพิมพ์พระจันทร์ พ.ศ. ๒๔๘๒) หน้า ๓๐๔ - ๓๒๔

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

รวมใจความว่าขนบธรรมเนียมราชประเพณีของราชสำนักไทยในปัจจุบัน ได้เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ โดยอาศัยหลักกรุงศรีอยุธยาโดยมาก ต่อแต่นั้นมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมบ้าง โดยเฉพาะในรัชกาลที่สี่ รัชกาลที่ห้า และที่หก เพราะเป็นสมัยที่วัฒนธรรมเบื้องตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามา ส่วนที่ดีที่เหมาะสมก็ได้อนุโลมตามเท่าที่ควรจะทำได้ โดยมิให้เสียรูปทรงของวัฒนธรรมเดิมของเรา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเริ่มประชวรเสาะแสะมากว่าปี ถึงวัน ๕ ฯ ๑๓ ๙ ค่ำ ก็เสด็จสวรรคต การพระบรมศพไม่ต้องตั้งระเบียบใหม่เพราะมีเจ้านายชั้นสูงสิ้นพระชนม์โดยลำดับมาในปีหลัง ๆ นี้หลายพระองค์ ธรรมเนียมพระศพลงรูปแล้วเพียงแต่ถวายพระเกียรติยศเพิ่มขึ้นตามฐานะ

(๒) การศาสนา

สิ่งแรกที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าทรงแก้ไขเมื่อได้รับราชสมบัติก็คือ การศาสนา ซึ่งทรุดโทรมลงเพราะเสียกรุงและขาดพระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ จริงอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ได้ทรงพยายามฟื้นฟูการศาสนามากอยู่ แต่การฟื้นฟูของพระองค์นั้นทรงทำไปอย่างแปลก ๆ ตามความนิยมของสมัยและสังคมที่เชื่อถือไสยศาสตร์เป็นข้อใหญ่ ฉะนั้นเพื่อชำระคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์ แทนที่จะกวดขันให้ตั้งอยู่ในความประพฤติและวินัยที่เข้มงวด พระองค์โปรดให้มีการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ด้วยการดำน้ำทน ในที่สุดทรงสำคัญว่าพระองค์เป็นผู้วิเศษบรรลุมรรคผล จึงให้พระสงฆ์ถวายบังคมฐานเป็นอริยบุคคล พระที่สอพลอก็ทำตาม พระที่เคร่งครัดในวินัยบัญญัติไม่ทำตาม ก็ถูกถอดหรือลงพระราชอาญาเพราะพระสติฟั่นเฟือน จนแม้แต่ชาวต่างประเทศยังได้บันทึกความข้อนี้ไว้ในจดหมายที่เขามีไปมาถึงกัน[๑๑]

พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม

---

[๑๑] ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๙ (โรงพิมพ์ศรีหงส์ ๒๔๗๐) หน้า ๑๒๙, ๑๓๖

ทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎก

การชำระศาสนาของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ นั้น ทรงเริ่มต้นด้วยให้ทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎก ด้วยทุนรอนที่โปรดเกล้าฯ ให้จ่ายจากพระราชทรัพย์ของพระองค์ แต่ต่อมาความปรากฏว่าพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ชำระจากคัมภีร์ที่ไม่ถูกต้อง มีความผิดเพี้ยนอยู่เป็นอันมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการชำระใหม่ในปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ อันเป็นปีที่หกในรัชกาล และเป็นเวลาที่เพิ่งว่างงานทัพศึก เพราะเมื่อแรกเสวยราชย์ พม่ายังหวังปราบปรามไทยให้อยู่ เจ้าพระยาทิพากรวงษ ผู้เขียนพระราชพงศาวดารได้กล่าวไว้ว่า

"พระบาทสมเด็จบรมบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชรำพึงถึงพระไตรปิฎกธรรม อันเป็นมูลรากแห่งพระปริยัติศาสนา ทรงพระราชศรัทธาพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นอันมากให้เป็นค่าจ้างลานจารึกพระไตรปิฎกลงลาน แต่บรรดามีฉบับในที่ใด ๆ ที่เป็นอักษรลาวอักษรรามัญ ก็ให้ชำระแปลงออกเป็นอักษรขอม สร้างขึ้นไว้ในตู้ ณ หอพระมณเฑียรธรรม และสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ให้เล่าเรียนทุก ๆ พระอารามหลวงตามความปรารถนา"

"จึงจมื่นไวยวรนารถกราบทูลว่า พระไตรปิฎกซึ่งทรงพระราชศรัทธาสร้างขึ้นไว้ทุกวันนี้ อักขระบทพยัญชนะตกวิปลาสอยู่แต่ฉบับเดิมมา หาผู้จะทำนุบำรุงตกแต้มดัดแปลงให้ถูกต้องบริบูรณ์ขึ้นมิได้ ครั้นทรงสดับจึงทรงพระปรารภว่า พระบาลีและอรรถกถาฎีกาพระไตรปิฎกทุกวันนี้ เมื่อแลผิดเพี้ยนวิปลาสอยู่เป็นอันมากฉะนี้ จะเป็นเค้ามูลพระศาสนากระไรได้ อนึ่งท่านผู้รักษาพระไตรปิฎกมีอยู่ทุกวันนี้ก็น้อยนัก ถ้าสิ้นท่านเหล่านี้แล้วเห็นว่าพระปริยัติศาสนาและปฏิบัติศาสนาและปฏิบัติเวทศาสนาจะเสื่อมสูญเป็นอันเร็วนัก สัตวโลกทั้งปวงจะหาที่พึ่งบมิได้ในอนาคตภายหน้า ควรจะทะนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาไว้ให้ถาวรวัฒนาการ เป็นประโยชน์แก่เทพดามนุษย์ทั้งปวงจึงจะเป็นทางพระโพธิญาณบารมี..."[๑๒]

จึงทรงเรียกประชุมพระราชวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระบวรราชเจ้าในรัชกาลนั้นเป็นประธานในพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท อาราธนาสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ ฯลฯ ๑๐๐ รูป มารับพระราชทานฉันแล้วตรัสถามพระสงฆ์ถึงภาวะแห่งพระไตรปิฎก เมื่อได้ความว่าพิรุธบกพร่อง จึงมีพระราชดำรัสให้จัดการทำสังคายนา ณ วัดนิพพานาราม (วัดมหาธาตุ) ซึ่งพระราชทานนามใหม่ในโอกาสนี้ว่า "วัดพระศรีสรรเพ็ชญดาราม" ทรงบริจาคพระราชทรัพย์แจกจ่าย เกณฑ์พระราชวงศ์ข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในให้ทำสำรับคาวหวานถวายพระสงฆ์ซึ่งมาชำระพระไตรปิฎกทั้งเช้าเพลเวลาละ ๔๓๖ สำรับ

การสังคายนาได้เริ่ม ณ วัน ๔ ฯ ๑๕ ๑๒ ค่ำ เวลา ๑๕ น. เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนราชอิสริยยศสู่พระอุโบสถวัดนั้น พระพิมลธรรมอ่านประกาศพระราชกระแสในการสังคายนานี้ซึ่งนับเป็นลำดับที่ ๙ ต่อจากปฐมสังคายนาที่สัตบัณณคูหา กรุงราชคฤห์ในมัธยมประเทศ แบ่งพระสงฆ์เป็น ๔ กอง คือชำระพระวินัย ๑ พระสูตร ๑ พระอภิธรรม ๑ พระสัทธาวิเสส ๑ แต่ละกองตั้งอยู่ต่างแห่งกันในบริเวณวัดนั้น พระราชทานปากไก่หมึกหรดาลครบทุกองค์ ทรงพระราชศรัทธาเสด็จไปถวายอาหารด้วยพระองค์เองทุกวัน ๆ ละ ๒ เวลา เวลาเย็นถวายอัฏฐบาลธูปเทียนเป็นนิตย์ทุกวัน ครบ ๕ เดือน จึงสำเร็จ พระราชทานพระราชทรัพย์จ้างช่างคฤหัสถ์และพระสงฆ์สามเณรให้จารึกพระไตรปิฎกซึ่งชำระแล้วลงในใบลานเย็บเป็นคัมภีร์ ๆ หนึ่ง ๆ มีปกปิดทองทึบทั้งหน้าหลังและกรอบเรียกว่าฉบับทอง ห่อด้วยผ้ายกเชือกรัดถักด้วยไหมเบญจพรรณ มีสลากงาแกะเป็นลวดลายเส้นหมึกและสลากทอเป็นตัวอักษรบอกชื่อคัมภีร์ เมื่อเสร็จทุกคัมภีร์แล้ว ทรงฉลองเป็นมหกรรม บรรดาผู้มีหน้าที่ทั้งพระสงฆ์ทั้งคฤหัสถ์ได้รับพระราชทานสิ่งของตอบแทนตามฐานานุรูป พระไตรปิฎกฉบับหลวงนี้โปรดให้ประดิษฐานไว้ในหอพระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แต่ในระหว่างที่มีงานฉลองนี้พลุตกบนหลังคาหอพระมณเฑียรธรรม ไฟติดไหม้ขึ้นทั้ง ๆ ที่หอนี้อยู่กลางสระ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ถมสระสร้างมณฑปใหม่ลาดด้วยแผ่นเงินดั่งที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ เป็นโอกาสที่ได้ก่อฐานสูงล้อมรอบในมณฑปไว้

[๑๒] พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ฉบับโรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๗๘ หน้า ๑๖๐-๑๗๒

พระไตรปิฎกสำรับนี้อีกส่วนที่เรียกว่าหอพระมณเฑียรธรรมทุกวันนี้ที่พื้นล่างนั้น เป็นของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสีหนาถทรงสร้างขึ้นไว้ พระไตรปิฎกฉบับครูเดิม และเป็นที่พักสำหรับราชบัณฑิตบอกหนังสือแก่พระนักเรียน

พระไตรปิฎกรัชกาลที่ ๑ นี้ได้เป็นแม่ฉบับสำหรับตรวจสอบ ต่อมาในการพิมพ์เป็นอักษรไทยเมื่อรัชกาลที่ห้า ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชศรัทธาบริจาคพระราชทรัพย์พิมพ์ขึ้นเป็นสมุด และต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงบริจาคนำอีกในการพิมพ์สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมเชฏฐาธิราชในคราวถวายพระเพลิง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นหนังสือยกแปด ประมาณเล่มละ ๕๐๐ หน้า รวม ๔๕ เล่ม และในการพิมพ์นี้ก็ดี ในรัชกาลที่ห้าก็ดี พระเถรานุเถระได้ช่วยกันสอบทานและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบรรดาที่มีในนานาประเทศนอกเมืองไทย เช่นในประเทศลังกาและพม่า กับฉบับที่เขาสอบเทียบไว้โดยหลักอันรอบคอบในประเทศอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์แห่งกรุงลอนดอน

สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆสิตาราม

สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ศุข) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ในประกาศที่พระพิมลธรรมอ่านในพระอุโบสถวัดนิพพานารามเมื่อวันเริ่มสังคายนานั้น ความข้างท้ายกล่าวชักชวนความช่วยเหลือจาก “เทพเจ้าทั้งปวง...และท่านผู้เป็นสัมมาทิฏฐิไตรปิฎกธราจารย์... อันเป็นครูรู้พุทธาธิบายแต่ก่อนนั้น จงเห็นแก่พระพุทธศาสนา มาช่วยอาตมาภาพทังปวงผู้เป็นศิษย์ให้มีสติปัญญา บันดาลให้เห็นคล่องต้องตามพระไตรปิฎกให้บริบูรณ์ไว้จะได้เป็นที่พึ่งแก่เทพามนุษย์ทั้งปวง...” ประกาศนี้แสดงความห่วงใยของท่านผู้ใหญ่ในความถาวรของพุทธศาสนาซึ่งเป็นมติฝ่ายสงฆ์ ถ้าเราค้นคว้าดูต่อไปเราจะเห็นได้ว่าทางฝ่ายบ้านเมืองก็ห่วงเรื่องนี้อยู่มากดุจกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เมื่อได้ทรงประดิษฐานพระไตรปิฎกไว้ในฐานที่มั่นคงด้วยการสังคายนาครั้งนี้แล้ว หาได้ทรงนิ่งนอนพระราชหฤทัยไม่ ทรงดำเนินการหลายอย่างเพื่อให้พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์บรรพชิตประพฤติใกล้พระบรมพุทโธวาท พระราชทานความสนับสนุนแก่คณะสงฆ์ในอันที่จะรักษาระเบียบพระวินัยให้บริสุทธิ์ ดั่งจะขอยกตัวอย่างแห่งพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติในทางสนับสนุนพุทธศาสนาไว้บ้างในที่นี้ดั่งต่อไปนี้

ทรงสนับสนุนสมณปฏิบัติ

ในปีแรกแห่งรัชกาล (เสวยราชย์ได้เพียง ๕ เดือน) ทรงออก "กฎหมายพระสงฆ์" ฉบับ ๑ กฎหมายชนิดนี้ไม่ปรากฏว่าได้เคยออกใช้ในเวลาใดนอกจากในต้นรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงเทพฯ นี้ จึงขอคัดมาไว้ให้เห็นรูปร่างพอเป็นสังเขป

"กฎให้ไว้แก่ข้าทูลอองทุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหาร พลเรือนฝ่ายหน้าฝ่ายใน ขอเฝ้าจ้าวต่างกรม ๆ พระราชวังบวรสถานมงคล ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ แลสังกะรีธรรมการ ราชาคณะ พระสงฆเจ้าอธิการ อนุจร ฝ่ายคันทธุระ วิปัศนาธุระ อรัญวาสี คามวาสี นอกกรุง ในกรุงเทพมหานครศรีอยุทธยา แลหัวเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา ตะวันตก ตะวันออก ปากใต้ ฝ่ายเหนือจงทั่ว

จึ่งพระบาทสมเดจ์บรมนาถบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ทุกวันนี้มีพระราชประนิทานปรารถนาพระโพธิญาณสัพัญประกอปด้วยพระมหากรรุณาญาณ หากตักเตือนพระทัยเป็นทำมะดา กรรุณาจะให้เปนประโยชน์แก่สัตวโลกทังปวง... เสดจ์ออก ณ พระธินั่งดุสิดามหาปราสาท โดยบูรรพาภิมุขพร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหราราชบัญฑิตยเฝ้าพระบาทบงกชมาศ ทรงพระราชวิจารณญาณรำพึงถึงพระบริยัตสาศนา พระไตรยปิฎกนี้เป็นต้นประนิบัดมักผลให้ได้โลกียสมบัติ โลกุดรสมบัติเพราะพระไตรยปิฎก จึ่งมีพระราชโองการมาณะพระบันทูลสูรสิงหนาทดำรัสว่า

โดยต่ำแต่ให้มีพระธรรมเทศนาแลสำแดงพระธรรมเทศนาให้ธรรมเปนทานนั้น มีผลประเสริฐกว่าสรรพทานทังปวง ชื่อว่าให้พระนิพานเปนทาน จนสมเดจ์อำมรินตราทิราชได้ทรงฟังแจ้งว่า ผลานิสงเปนอันมากกราบทูลขอพรไว้ ให้พระพุทธองคมีพระพุทธฎีกาตรัสสั่งเปนพุทธบัญญัติไว้ ให้ผู้สำแดงแลผู้มีพระธรรมเทศนาเปนธรรมทานนั้น อุทิศผลไปถึงสมเดจ์อำมรินทราธิราชเจ้า อนึ่งแม้นว่าผู้มีอิทธิฤทธิจะกระทำพื้นสกลชมภูทวีปให้ราบเสมอดั่งน่ากลองไชยเภรีแล้ว แลนิมนต์พระอรหัดเจ้านั่งแถวหนึ่ง พระอนาคาแถวหนึ่ง พระสักกิธาคาแถวหนึ่ง พระโสดาแถวหนึ่ง มีองคพระพุทธเจ้าเปนประธาน แน่นไปในสกลชมภูทวีป แลถวายจัตุปัดจัยทานทังสี่มีจีวรเนื้ออันละเอียดดุจดั่งยอดตองอันอ่อนนั้นก็ดี ผลานิสงก็มิได้เสมอเท่าให้มีพระธรรมเปนทานครั้งหนึ่ง เหตุฉนี้จึงทรงพระกรรุณาแสวงหาอุบายที่จะให้สมณพราหมณเสนาบดีประชาราษฎรทังปวง ให้ได้สมบัติทั้งสามประการพ้นจากจัตุราบายทุกขและสงสารไภย จึ่งทรงพระอนุเคราะห์ให้ข้าทูลอองทุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยสมาทานพระไตรยสารนาคม ศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ ในสำนักพระสงฆทุกวัน ทุกเพลา เปนปติปติบูชามหากุศลวิเศศประเสริฐกว่าอามิศบูชาจัตุปัจจัยทาน แม้นจะถวายทานให้มากกราบท้าวถึงพรหมโลกก็มิได้เสมอเท่าพระราชกุศลปติปติบูชา..."

"กฎหมาย" อันนี้ได้คัดมาลงไว้ในที่นี้เกือบจะเต็มความเพื่อจะให้เห็นตัวอย่างแห่งการเขียนหนังสือในสมัยนั้นด้วย สรุปความได้ว่า มีพระราชกระแสให้นิยมการฟังธรรมยิ่งกว่าทำอามิสทาน เท่านั้น แต่ยังมีความต่อไปที่น่าจะสำเหนียกอีกเป็นความรู้ทางสังคมวิทยา

"แลทุกวันนี้อนาประชาราษฎรทังปวงลางบาง ให้มีพระมหาเวศสันดรชาดกนี้ มิได้มีความสังเวทเลื่อมใสเปนธรรมคารวะ ฟังเอาแต่ถ้อยคำตลกขะนองอันหาผลประโยชน์มิได้ พระสงฆผู้สำแดงนั้นบางจำพวกมิได้เล่าเรียนพระไตรยปิฎก ได้แต่เนื้อความแปลร้อยเปนกาพยกลอน แล้วก็มาสำแดงถ้อยคำตลกขะนองหยาบช้าเหนแต่ลาภสการเลี้ยงชีวิต มิได้คิดที่จะร่ำเรียนสืบไป ทำให้พระศาสนาฟั่นเฟือนเสื่อมสูน ชวนกันประมาทในพระธรรมเทศนา... ทรงพระกรรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้สมเดจ์พระสังฆราช พระราชาคณะพระสงฆฝ่ายบริญัด นักปราชราชบัณฑิตย ให้พิจารณาค้นดูพระไตรยปิฎกนั้นก็พบเหนบทว่า ผู้สำแดงแลผู้ฟังธรรมอันประมาทกล่าวถ้อยคำตลกขะนอง เอาธรรมนั้นมากล่าวเปนอธรรมโทษนั้นเปนครุโทษอันใหญ่หลวงโดยอันต่ำไปแต่จะสำแดงธรรมด้วยเสียงอันเป็นเสียงขับนั้นก็เป็นโทษ แลเอาธรรมมาผูกเปนกาพยกลอนพิจิตรด้วยอัคระเปนเพลงขับนั้นก็มิควร เหตุฉนี้จึ่งทรงพระกรรุณาโปรดเกล้า... สั่งว่า

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้พระสงฆผู้สำแดงพระธรรมเทศนา แลราษฎรผู้จะฟังพระมหาชาติชาฎกนั้นสำแดงแลฟังแต่ตามวาระพระบาฬีและอรรถกถาฎีกาให้บริบูรรณด้วยผลอานิสงนั้น...

แลให้พระภิขุสงฆเถรเณรฝ่ายคันถธุระ วิปัศนาธุระ แลอนาประชาราษฎรทังปวงประพฤทธิตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้จงทุกประการ ถ้าพระสงฆเถรเณรแลอนาประชาราษฎร ผู้ใดมิได้ประพฤทธิตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ จะเอาตัวผู้มิได้กระทำตามกฎแลญาติโยมพระสงฆเถรเณรรูปนั้นเป็นโทษตามโทษานุโทษ"

พึงสังเกตว่าในปีถัดมายังได้ทรงตรากฎเพิ่มเติมในเรื่อง ลักษณะปฏิบัติทางศาสนานี้อีกดั่งจะได้สรุปความต่อไปนี้

กฎที่ ๒ (วัน ๒ ฯ๏ ๖ ค่ำ) สมีรักษ วัดบางหว้าใหญ่ รับเข้าของเงินทองอีเพ็งไว้เป็นอันมาก ครั้นอีเพ็งเป็นโทษทางบ้านเมืองจะต้องถูกริบทรัพย์ ก็ช่วยกันปกปิดไว้ จึ่งให้ห้ามมิให้สงฆรับฝากทรัพย์สมบัติ หรือพัวพันกับเรื่องทรัพย์ของฆราวาส

กฎที่ ๓ (วัน ๕ ฯ๏ ๖ ค่ำ) ปรารภเหตุที่พระภิกษุอลัชชี มีมหาดา เป็นต้น คิดกบฏต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึ่งทรงสั่งว่า ต่อไปให้เจ้าสำนักมีบัญชีภิกษุที่อยู่ใต้บังคับบัญชาและมีหนังสือประจำตัว

กฎที่ ๔ (วัน ๑๑ ฯ๏ ๘ ค่ำ) ให้ราชาคณะอธิการทำบัญชีหางว่าวสำหรับผู้อยู่ในบังคับบัญชาส่งสังฆการีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย

กฎที่ ๕ (วัน ๑๑ ฯ๏ ๘ ค่ำ) วางโทษอุกฤษฐ์แก่ผู้ปกปิดความที่ตนต้องอาบัติปาราชิก

กฎที่ ๖ (วัน ๑๑ ฯ๏ ๘ ค่ำ) ห้ามมิให้พระหากินจุกจิกกับฆราวาส

กฎที่ ๗ (วัน ๒ ฯ๓ ๑๒ ค่ำ) ห้ามมิให้นำข้ออันสงฆวิวาทกันด้วยกิจพระวินัยมากราบบังคมทูลข้ามหน้าสมเด็จพระสังฆราช เหตุเกิดด้วยพระราชาคณะแย้งกันเรื่องเขตวัดรับกฐิน

กฎที่ ๘ (วัน ๔ ฯ๑๑ ๓ ค่ำ) ปีระกา พ.ศ. ๒๓๓๒ ออกจะเป็นกฎสำคัญวางหลักว่าคนชนิดใดเป็นอลัชชีและมีแนวแก้ไขกว้างขวาง น่าคัดมาอ่านกันในที่นี้อีก เพื่อผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะได้อ่านทราบว่าระดับของการปฏิบัติธรรมวินัยของสงฆ และระดับของความประพฤติธรรมของฆราวาสเป็นอย่างไรในสมัยนั้น ดั่งต่อไปนี้

"แลทุกวันนี้เหนฝ่ายพระพุทธจักรวางมือเสีย ประการหนึ่งเข้าใจว่าสาศนาถึงเพียงนี้แล้ว (ไม่) เหนจะบำรุงให้วัฒนาขึ้นได้ จึ่งมิได้ระวังระไวว่ากล่าวกัน ให้เกิดมหาโจรปล้นทำลายพระสาศนา ทังสมณะและสามเณรมิได้รักษาพระจัตุบาริยสุทธิศิลร่ำเรียนทุระทังสองประการ แลชวนกันเที่ยวเข้าร้านตะหลาดดูสีกา มีอาการกิริยานุ่งห่มเดิรเหิรหย่างฆะราวาษมิได้สำรวมรักษาอินทรีย หมีเปนที่เลื่อมไสศรัทธาแก่ทายก แลเที่ยวดูโขนหนังลคอนฟ้อนขับ แลเล่นหมากรุกสกาพนันทังปวง แลคบคิดกันกับกระหัดชายหญิงเล่นเบี้ย หย่างสมณะสามเณร วัดบางว้าคบกระหัดชายหญิงสิบเบดคน ๆ คบสมณะสามเณรเล่นเบี้ย ขอกล่าวเป่าร้องรับเงินทองเข้าปลาอาหารทังปวงมาเลี้ยงชีวิตร แลผะ {สม / สาร} ทำการฆราวาดให้ดอกไม้ผลไม้สิ่งของหวังอามิศแก่ฆะราวาษแลผูกพันทเรียกฆะราวาษหญิงชายเปน {พ่อ / แม่} เลี้ยงพี่เลี้ยงน้องเลี้ยง แลคำรบนบนอบยอบกายวาจาแก่ฆะราวาษหย่างว่าทาษทาษา แลขอให้น้ำมนตด้ายมงคลสูทเปนต้นแก่ฆะราวาษหญิงชายที่หาปัญามิได้ก็ผูกพันทเสน่หาเหนแก่หน้าอามิศให้อาหารผลาผลเป็นต้น บำเรอแก่หมู่ภิกขุบาปอลชี ได้ชื่อว่าให้กำลังแก่ภิกษุลามกอันกระทำอะเนสะนะกุละโทศกประทศร้ายกรกุญฆะราวาษ บันดาทานจะมีผลมากกระทำให้หาผลมิได้เพราะเหตุด้วยทำทานหาเปนทานเจตนาแท้ไม่ ให้หย่างนี้ชื่อว่าหมู่อลชี ๆ ภิกษุบาปมีน้ำใจทำลายพระสาศนาแลฝ่ายฆะราวาษสีกาก็คุ้นเคยนำเอาอามิดอาหารเป็นต้น ออกมาบำเรอภิกษุสามเณรบาปอลชี นั่งในกุฎีที่กำบังอันควรจะเกี้ยวพานหยิกหยอกสำผัสกายกระทำเมถุนธรรมได้นั้น ฝ่ายภิกษุสามเณรบาปลามกครั้นคุ้นเคยเข้ากับสีกาแล้ว ก็เข้าบ้านนอนบ้านผิดเพลาราตรี พูดจาสีการูปชีก็มีความเสน่หารักไคร่ทังสองฝ่าย สำผัสกาย

กระทำเมถุนธรรมเปนปราชิก แลลึงคเถรไถยสังวาษเปนครุโทษห้ามบัพชาอุปรสมบท จะบวดมิเปนภิกษุสามเณรเลย...”

ต่อไปนี้ยกตัวอย่างภิกษุอลัชชีระบุชื่อมากรายด้วยกัน โดยมากมีผิดด้วยเรื่องปฐมปาราชิก

ข้อความข้างบนนี้ บรรยายความเสื่อมของสงฆ์และมหาชนในทางศาสนา อ่านต่อไปในกฎที่โปรดเกล้าฯ ให้ตราขึ้นครั้งนั้นจะได้ความว่าทรงแก้ด้วยวิธีต่าง ๆ ด้วยความเพ่งพินิจต่อเรื่องอย่างละเอียด ส่อให้เห็นว่าเอาพระราชหฤทัยใส่ในปัญหาเหล่านี้จริง ๆ เพื่อให้พระและคฤหัสถ์อันเป็นประชาชนของพระองค์มีหลักธรรมความประพฤติดีขึ้น ในกฎฉบับนี้ทรงสั่งว่า พระเณรที่เก็บเงินไว้กับตัวผิดชาตรูปรชตศีล ให้ทำโทษด้วยการไปแผ้วถางวัดให้เตียน พระเณรที่หย่อนในวัตรปฏิบัติหรือไม่ระวังมารยาทในเวลาออกนอกวัด ให้สั่งสอนให้วางตัวให้เป็นสมณสารูป ให้มีระเบียบลงโบสถ์ทุกวัน เพื่อวินัยและอปริหานิยธรรม พระที่ผิดถึงอุกฤษฏโทษเป็นปาราชิก ต้องบังคับให้สึกจากสมณเพศ ห้ามพวกชีมิให้เข้าไปอยู่ในวัดอย่างเด็ดขาด ให้มูลนายบิดามารดาของหญิงทั้งปวงหมั่นตรวจตราว่ากล่าวหญิงที่อยู่ในปกครองของตนมิให้ไปคบรักใคร่กับพระเณรในวัด ผู้ใดละเมิดมีผิดทั้งเฉพาะตัว ทั้งผิดถึงผู้ปกครองบิดามารดาด้วย[๑๓]

การสะสางผู้ประพฤติชั่วในศาสนาถึงที่สุดเมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๔๔ ซึ่งปรากฏตามกฎพระสงฆ์ ฉบับที่ ๑๐ (วัน ๓ ฯ ๗ ค่ำ) อันเป็นฉบับสุดท้ายที่ทรงตราขึ้นไว้ จะได้คัดความบางตอนมาลงในที่นี้ดั่งต่อไป[๑๓]

“สมเดจ์บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว...ตั้งพระทัยทรงพระราชศรัทธา จะทำนุบำรุงพระพุทธสาศนาให้บริบูรรณไปด้วยรัศมีแก้วทังสาม กล่าวคือ พระพุทธรัตน พระธรรมรัตน พระสงฆรัตนให้เปนเนื้อนาบุญอันประเสริฐแก่สัปรุษทายกทังปวง บัดนี้ พระสงฆอันนับเข้าในพระพุทธชินโนรศมิได้มีหิริโอตัปปะ คบหากันทำอุลามกเปนอละชียภิกษุ คือเสพสุรายาเมาน้ำตาลซ่มแลฉันโภชนาหารของกัดของเคี้ยวเพลาปฉาพัทแลในราตรีก็มีบ้าง ลางเหล่าเอาผ้าพาดบาตรเหลกไปขายแลกเล่าเล่นเบี้ยเสีย มิได้ครองไตรจีวรกระทำจอมปลอมเหมือนสามเณร ไม่ได้ปลงผมโกนหนึ่งบ้างสองโกนบ้าง เที่ยวกลางวันกลางคืน ดูโขนหนังหุ่นลคอนเบียดเสียดอุบาสกสีกาพูดจาตะหลกคนองเฮฮาหยาบช้าธารุณ ลางเหล่าเหนชายเดกลูกข้าราชการอนาประชาราษฎรรูปร่างหมดหน้า ก็พูดจาเกลี้ยกล่อมชักชวนไปไว้แล้วกอดจูบหลับนอนเคล้าคลึง ไปไหนเอาไปด้วยแต่งตัวเดกโออวดปะกวดกัน เรียกว่าลูกสวาดิ ลูกสุดใจ ศรียตรานิงรัตยานัด ก็มีบ้าง ช่วงชิงกันหิงษาพยาบาทจนเกิดวิวาทตีรันกันตายด้วยไม้กะบองซั่น พิจารณาได้ตัวมารับเปนสัจได้ไม้กะบองซั่นเปนหลายอัน ลางพวกเหนสลุปกำปั่น เหนสำเภาจีนเข้ามาก็ขึ้นเที่ยวบนสำเภาซุกซน ซื้อหาของเล่นปนละวล จีนจามฝารังให้เดียรถีนิครธนดูหมิ่นก็มีบ้าง ลางพวกก็เที่ยวซื้อผ้าแพรพรรณในพ่วงแพ แลร้านแขกจีนเอาไปเยบย้อมเปนผ้าภาดผ้าจิวร ผ้าสบง ผ้าสไบ ผ้ากราบพระ ผ้ารัตคด ผ้าอังสะ กระทำเปนศรีแสดศรีชมภูนุ่งครองให้ต้องอาบัดเปนมหานิดสักคียทุกครั้ง ลางพวกก็นุ่งแดงห่มแดง ลางพวกก็นุ่งห่มเปนแต่ศรีกร้ำกรุ่นอำปลัง คาดรัตคดบ้างไม่คาดรัตคดบ้างคลุมศีศะสูบบุหรี่ ดอกไม้ห้อยหูเดิรกรีดกรายตามกันดูจฆะราวาษ ลางจำพวกขึ้นพระพุทธบาทเดินทางคาดกะตุดโภกประเจียดถือดาบกระบี่กฤษดูจพวกโจร ถึงพระพุทธิบาทแล้วคุมกันเปนพวก ๆ กลางวันเข้าถ้ำร้องลคอนลำนำหยอกสีกา กลางคืนก็คลุมศีศะตามกันตีวงร้องปรบไก่ดูจฆะราวาษ ลางจำพวกเปนนักสวดสัปรุษทายกนิมนสวดพระมาไลย ไม่สวดต้องตามเนื้อความพระบาฬี ต้องเปนลำนำแขกจีนญวนมอญฝารัง แล้วฉันษาคูเปียกแกงบวดเมี่ยงซ่มเมี่ยงไบกล้วยอ้อยก็มีบ้าง แลซึ่งพระสงฆสามเณรกระทำจุลาจลเปนมหาโจรปล้นพระสาศนาดั่งนี้ เพราะพระสงฆราชาคณะถานานุกรมเจ้าอะธิการละเมินเสีย มิได้ดูแลกำชับห้ามปราม”

---

[๑๓] ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ ฉบับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์การเมือง เล่ม ๓ หน้า ๑

"บัดนี้ให้พระราชาคณะถานานุกรม สังกะรีย ธรรมการ ราชบัณฑิตย พร้อมกันชำระพระสงฆซึ่งเปนอละชียภิกษุ พิจารณารับเปนสัจ ให้พระราชาทานผ้าขาวสึกออกเสียจากพระสาศนา เปนคนร้อยญี่สิบแปดศักแขนเปนไพร่หลวงใช้ราชการที่หนัก หวังมิให้ดูเยี่ยงอย่างกัน"[๑๔]

ทรงกวดขันศีลธรรมข้าราชการและพลเมือง

นอกจาก "กฎหมายพระสงฆ" ซึ่งทรงมุ่งจะกวดขันให้พระเณรมีศีลวัตรอันดีงามแล้ว ยังได้ทรงพยายามกวดขันฝ่ายข้าราชการและพลเมืองให้บำเพ็ญตนเป็นพุทธศาสนิกที่ดีอีกเป็นอเนกปริยาย ดั่งจะเห็นได้จากพระราชกำหนดที่จะนำมาอ้างต่อไปนี้ ๒ ฉบับ

"ด้วยสมเดจ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว... ดำหรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า บันดาเสวกามาทราชบรรพสัตวฝ่ายหน้า แลท้าวนางชะแม่พระสนมกำนัน ทนายเรือนจ่าโขลน แลข้าหลวงกรมพระราชวังบวรฯ ข้าเจ้าต่างกรมแลหากรมมิได้ผู้รักษาเมืองกรมการทังปวง ให้ตั้งตำรงจิตรอยู่ในคดีธรรมทังสี่แลรักษาศีลสัจนั้นให้บริสุทธิ ก็จะเปนที่ตั้งแห่งกองการกุศลทังปวง ก็จะบังเกิดศุขประโยชน์ในอิทธโลกยแลบรโลกย แลมาบัดนี้คบกันเล่นเบี้ยบ่อนเปนพาลทุจริต มิได้เกรงบาปลอายบาปทุกขโทษในประจุบันก็มี ครั้นสิ้นชีวิตรแล้วก็จะไปทนทุกขเวทนาอยู่ในนรกนั้นช้านาน ประการหนึ่งแต่ก่อนก็มีพระราชกำหนดห้ามไว้ว่า ถ้าผู้ใดเสพสุราเหล้นเบี้ยบ่อนให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนสามยก ถอดออกเสียจากราชการเอาตัวเปนไพร่ ฝ่ายข้าทูลลอองฯ คนเก่าก็มิฟังพระราชกำหนดห้าม ข้าราชการคนใหม่ยังมิได้แจ้ง จึ่งทรงพระกรรุณาตรัสสั่งว่า

ตั้งแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าผู้ใดยังเสพสุราเหล้นเบี้ยบ่อนแทงกำในสถานที่แห่งใด ๆ ก็ดี มีผู้ฟ้องร้องว่ากล่าวพิจารณาเปนสัจ จะให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนสามยก เพิ่มโทษเข้าอีก จะสักกั๊กถั่วไว้ที่หน้าผาก ฝ่ายนายบ่อนหัวเบี้ยไทยจีนเปนใจให้เข้าเหล้นแลทดรอง จะเอาตัวนายบ่อนหัวเบี้ยลงพระราชอาญาเฆี่ยน ๓๐ ทีตามโทษาณุโทษ" (วัน ๒ ฯ ๘ ค่ำ ๒๓๒๕)[๑๕]

อีกฉบับหนึ่งน่ารู้ในทางนี้เหมือนกัน กล่าวว่า

"ด้วยพระบาทสมเดจ์พระพุทธิเจ้าอยู่หัวทุกวันนี้ทรงพระมหากรรุณาทำนุบำรุงสัตวโลกทังปวงให้ตั้งอยู่ในศีลสุจริต แลพระวรพุทธสาศนาวัทนารุ่งเรืองสืบไป แลทรงพระราชศัทธาปัติสังขรณด้วยพระหัถบ้างให้ข้าทูลอองทุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยไปปัติสังขรณพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดี วัดวาอารามบ้าง ลงรักปิดทองรุ่งเรืองให้เปนที่ไหว้บูชาแก่เทพามนุษทังปวงเปนอันมาก เพื่อจะให้เปนอุปนิไสยปะจัยแก่พระพุทธภูมปัดเจกภูม อรหัตภูม พ้นจากสงสารจัตุราบาย อารามเจดียถานทังปวงรุ่งเรืองกว่าแต่ก่อน ฝ่ายลูกขุน ณ ศาลาพร้อมกันกราบทูลพระกรรุณาว่า ทุกวันนี้มีผู้ร้ายกระทำอันรายลอกทองพระ ทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีพระบดชุกชุมขึ้นเปนอันมาก จึ่งมีพระราชโองการมานพระบันทูลดำหรัดเหนือเกล้าสั่งว่า

.....

แต่นี้สืบไปให้กรมพระนครบาน แลเจ้าเมืองกรมการจัดแจงตรวจ กระเวนตามอำเพอ คอยจับตัวผู้ร้ายซึ่งทำอันรายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีจงได้ แลอารามใดไกลบ้าน ให้พันนายบ้านจัดแจงลูกบ้านซึ่งใกล้อารามนั้น คอยจับกุมเอาตัวผู้ร้ายซึ่งทำอันราย... เอาตัวมาส่งยังกรมพระนครบานแลเจ้าเมืองกรมการกระทำโทษตามพระอายการ ผู้ร้ายจึ่งจะเขดหลาบ..."[๑๖]

---

[๑๔] กฎหมายพระสงฆ ๑๐ ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ หน้า ๕๑

[๑๕] พระราชกำหนด ๒ ใน ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ หน้า ๓๑๕

[๑๖] พระราชกำหนด ข้อ ๑๓ ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ หน้า ๓๕๓

ทรงปฏิบัติและศึกษาศีลธรรม

ส่วนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองนั้น ทรงปฏิบัติกิจวัตรทางศาสนา ด้วยการทรงศีลบำเพ็ญทานวิสสาสะกับพระสงฆ์เป็นนิตย์ เวลาเช้าเสด็จออกทรงบาตรแล้วถวายภัตตาหารเลี้ยงพระฉันเวร เวลาค่ำเสวยพระกระยาหารแล้วเสด็จออกท้องพระโรง ทรงสดับพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง จึ่งปรากฏความเนือง ๆ ว่าเมื่อได้เสด็จออกถวายภัตตาหารแก่พระแล้วเสด็จขึ้น ยังได้ตรัสให้จางวางมหาดเล็กหรืออาลักษณ์เชิญพระราชกระแสทรงสงสัยในปัญหาธรรมไปเผดียงพระราชาคณะเปรียญเป็นทำนองพระราชปุจฉาให้ท่านแก้ถวายเนือง ๆ เช่น รายหนึ่งมีบันทึกไว้ว่า

"...ผู้มีศรัทธาแต่ก่อนถวายส่วยสัดพัฒนากรค่าที่เรือกสวนไร่นา อุทิศเปนกัลปนาบูชาไว้เปนของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สำหรับอารามใด ๆ ก็ดี บัดนี้พระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ วัดวาอารามทั้งปวงก็ยับเยินสาบสูญไปเปนอันมาก แลพระธรรม พระสงฆ์ผู้รักษาพยาบาลก็หามิได้ ยังแต่ค่าเรือกสวนไร่นาส่วยสัดพัฒนากรนั้นชอบจะเอาของนั้นไปกระทำประการใดจึ่งจะสมควรหาโทษมิได้ ถ้าจะเอาทรัพย์สิ่งของนั้นมาสร้างพระไตรปิฎกแลจะทำการบูชาพระพุทธบาทมหาเจดียฐานนั้นจะควรหรือมิควรประการใด ให้สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะทั้งปวงวิสัชนามาให้แจ้ง

พระสงฆถวายวิสัชนาว่า ผลประโยชน์ของวัดที่ "เรียวมา" (ซึ่งน่าจะเข้าใจว่าท่านเพ่งเลงถึงวัดร้างทางกรุงเก่าซึ่งยับเยินไปมากในสมัยนั้น) จะเอาไปบำรุงต่างวัดก็ไม่ถูก แต่เมื่อไม่มีเจ้าของที่จะรับประโยชน์นั้น ๆ แล้วหากวัดนั้น ๆ ยังมีพระพุทธรูปอยู่ควรอาราธนาลงมาปฏิสังขรณ์ (พึงสังเกตคำว่า "ลงมา") ถ้าพระพุทธรูปใหญ่โตนัก... ให้เอาทรัพย์นั้นไปจำหน่ายเปนสัมภาระซื้อไม้ซื้อจากซึ่งจะเป็นร่มพอที่จะทำได้ หรือจะสร้างพระไตรปิฎก ก็ให้อุทิศเฉภาะไว้สำหรับอารามนั้น..."[๑๗]

พระราชปุจฉาข้อนี้ทรงตั้งไปยังพระสงฆ์แต่ปีแรก ๆ แห่งรัชกาล แล้วก็ปรากฏว่าได้ทรง "อาราธนา" พระพุทธรูปจากเมืองร้างทางเหนือ เช่น สุโขทัยและพระนครศรีอยุทธยาลงมาประดิษฐานไว้ในพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ เป็นหลายองค์ เช่น พระศรีสากยมุนีที่วัดสุทัศน์ และพระพุทธรูปที่วัดพระเชตุพน เป็นต้นดั่งจะกล่าวต่อไป

พระราชปุจฉาอีกข้อหนึ่ง แสดงว่าพระองค์มิได้ถือเคร่งครัดในเรื่องปัญจอันตรธานที่คนโบราณเชื่อกันนักมีความว่า

"...สมเด็จพระพุทธเจ้ากำหนดพระพุทธสาสนาไว้ ๕๐๐๐ พระวัสสา แลเมื่อครบ ๕๐๐๐ พระวัสสาพระบรมธาตุเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ก็สิ้นกาลกำหนดพระสาสนาแล้ว แลพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย พระศรีมหาโพธิแลพระเจดียฐานอันใด ๆ ซึ่งยังปรากฏอยู่ (คนโบราณไม่กล่าวไว้เลยว่าจะยังปรากฏอยู่) มีผู้กระทำประทุษฐร้ายนั้นจะมีบาปจะมีโทษหรือหามิได้..." พระสงฆทูลตอบว่า

"...เมื่อวันสิ้น ๕๐๐๐ พระวัสสา อันว่าพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย พระเจดียฐานทั้งปวงนั้น ก็อันตรธานสาบสูญโดยอนุกรมลำดับกันไปตราบเท่าสิ้น ๕๐๐๐ พระวัสสา ถ้าเจดียฐานอันใดยังเหลืออยู่ ก็สิ้นพุทธบัญญัติแล้วเปนเจดียฐานมีนอกพระพุทธบัญญัติ แลเจดียฐานอันเหลืออยู่นั้นก็น้อยนัก มนุษย์ทั้งปวงก็มิได้รู้เห็นว่าเปนเจดียฐานเหตุว่าเทวดาบรรดาลปิดบังให้รกชัฏด้วยก้อนศิลาแลต้นไม้ลดาวัลิอันประกอบด้วยหนาม ประสงคว่าจะมิให้มนุษย์เข้าไปกระทำลามกได้ ถ้าเป็นผู้มีบุญมีวาสนารู้เห็นว่าที่เจดียฐาน แลไปกระทำสักการบูชาด้วยกุศลเจตนาก็ได้อานิสงฆเปนอันมาก..."[๑๘]

น่านึกว่าคำวิสัชนาของพระผู้เป็นเจ้าอย่างนี้จะเป็นที่พอแก่พระวิจารณญาณของพระองค์สักเพียงไร

---

[๑๗] พระราชปุจฉา โรงพิมพ์ไทย สะพานยศเส ร.ศ. ๑๓๑ หน้า ๕๑

[๑๘] พระราชปุจฉา เล่มต้น หน้า ๖๐

นวกรรมทางศาสนา

หลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเน้นให้ชำระจิตใจให้ผ่องแผ้ว และให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ เป็นข้อใหญ่ แต่ในฐานะที่ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก พระพุทธยอดฟ้าคงจะรู้สึกพระองค์ว่าทรงมีพระราชกรณีอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น นวกรรมทางวัดอันเป็นโอกาสที่จะได้ทรงส่งเสริมศิลปของชาติอีกด้วย ฉะนั้นจึ่งได้ทรงเพ่งเล็งในทางนวกรรมเป็นอันมากตลอดเวลา ๒๗ ปีกว่า ๆ แห่งรัชกาลของพระองค์ เริ่มต้นด้วยการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นพุทธาวาสภายในพระบรมมหาราชวังที่สร้างขึ้นพร้อมกันใน พ.ศ. ๒๓๒๕ อันเป็นปีแรกที่ได้เสวยราชย์ ตามพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ ว่า *"ได้สร้างพร้อมทั้งพระอุโบสถ พระเจดีย์ วิหาร และศาลารายเป็นหลายหลัง ให้ขุดสระน้ำทำหอไตรลงกลางสระหลังหนึ่ง พระราชทานนามว่า หอพระมณเฑียรธรรม เป็นที่ไว้ตู้พระไตรปิฎก"* และโปรดให้เชิญพระเทพบิดร คือ พระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) มาแปลงเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงินปิดทอง ประดิษฐานไว้ในพระวิหาร ซึ่งได้นามว่าวิหารพระเทพบิดร โปรดให้เชิญพระแก้วมรกต ซึ่งเชิญลงมาจากเวียงจันทน์ และพักไว้ในพระราชวังเดิมฝั่งธนบุรีแต่ในรัชกาลก่อน แห่เป็นกระบวนมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดนี้ และโปรดให้นิมนต์พระราชาคณะมาประชุมผูกพัทธสีมา แล้วพระราชทานนามวัดว่า "วัดพระศรีรัตนศาสดาราม" ใช้เป็นที่ประชุมราชการสำคัญ เช่น การถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา

การนวกรรมสำคัญมากอีกรายหนึ่ง คือ การสร้างวัดพระเชตุพนลงในที่วัดเดิมชื่อว่า วัดโพธิ์ ซึ่งชำรุดทรุดโทรมเกือบจะร้างอยู่แล้ว ที่เลือกวัดนี้สร้างเป็นการใหญ่ก็คงเป็นด้วยเหตุเป็นวัดอยู่ใกล้กับพระบรมมหาราชวัง การสร้างวัดนี้เป็นการใหญ่กินเวลาหลายปีกว่าจะเสร็จ เริ่มต้นด้วยถมที่ใน พ.ศ. ๒๓๓๒ ต่อมาอีก ๔ ปี (๒๓๓๖) ลงมือปฏิสังขรณ์ก่อสร้าง ในชั้นนั้นมีพระอุโบสถ พระระเบียงสองชั้น และวิหารทิศทั้งสี่ ถึง พ.ศ. ๒๓๓๗ โปรดให้ชะลอพระพุทธปฏิมากร "พระศรีสรรเพชญ์" ลงมาจากกรุงศรีอยุธยา พระพุทธรูปองค์นี้เคยเป็นพระประธานในวัดนามเดียวกันอันเป็นวัดภายในพระราชวังทำนองวัดพระศรีรัตนศาสดารามของกรุงเทพฯ ฉะนั้น แต่ปรากฏว่าถูกลอกทองเผาผลาญมาแล้วยับเยิน ซ้ำถูกวิหารพังทับด้วย จึ่งทรงปรึกษาพระเถรานุเถระว่าจะทำอย่างไรดีจึ่งจะถูกต้อง ท่านถวายวิสัชนาว่า การที่จะยุบพระพุทธรูปเดิมแล้วหล่อขึ้นใหม่นั้นไม่ชอบด้วยหลักการ จึ่งโปรดให้เชิญขึ้นตั้งไว้บนฐานพระเจดีย์แล้วก่อพระเจดีย์ล้อมรอบทับองค์พระไว้ ส่วนพระประธานนั้นเชิญมาจากวัดศาลาสี่หน้า (เดี๋ยวนี้เรียกวัดคูหาสวรรค์) ธนบุรี ถวายพระนามว่า "พระพุทธเทวปฏิมากร" เชิญพระพุทธรูปยืนมาแต่วัดพระศรีสรรเพชญ์ในอยุธยา มาไว้ในวิหารทิศด้านตะวันออกถวายพระนามว่า "พระโลกนาถ" เชิญพระพุทธรูปทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ มาแต่พิษณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก ลพบุรี อยุธยา รวม ๑๒๔๘ พระองค์ ลงมาให้ช่างหล่อต่อพระอวัยวะที่ชำรุด แปลงพระพักตร์ให้งดงามแล้วประดิษฐานไว้ในพระระเบียงสองชั้นรอบพระอุโบสถ ฝาผนังแห่งอาคารทั้งหลายเหล่านี้เขียนภาพต่าง ๆ ดั่งระบุไว้ในจารึก[๑๙] ซึ่งประดิษฐานไว้ในพระวิหารทิศด้านตะวันออกทุกวันนี้ เมื่อการก่อสร้างสำเร็จลง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการฉลองมโหฬาร สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ข้างท้ายแห่งจารึกที่กล่าวถึงนี้มีความว่า *"ซึ่งทรงพระราชศรัทธาบำเพ็ญพระราชกุศล ทั้งนี้ ใช่พระทัยจะปรารถนาสมบัติบรมจักร จุลจักร ท้าวพญาสามลราชและสมบัติอินทรพรหมหามิได้ ตั้งพระทัยหมายมั่นพระบรมโพธิญาณในอนาคตกาล จะรื้อสัตว์ให้พ้นจากสงสารทุกข์ และการพระราชกุศล ทั้งนี้ ขออุทิศให้แก่เทพเจ้าในอนันตจักรวาลและเทพยเจ้าในฉกามาพจรและโสฬสมหาพรหม อากาศเทวดา พฤกษเทวดา ภูมเทวดา อารักษเทวดา และกษัตราธิราชพระราชวงศานุวงษ์ เสนาพฤฒามาตย์ ราชปุโรหิต สมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎรทั่วสกลราชอาณาจักรในมงคลทวีป จงอนุโมทนาเอาส่วนพระราชกุศลนี้ให้เป็นลาภสิริสวัสดิทีฆายุศม์ฯ"*

---

[๑๙] ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑

หน้าบันสถานพระอิศวร ลักษณะเป็นภาพปูนปั้นนูนต่ำรูปพระอิศวร พระอุมา และเครื่องมงคล รูปสังข์ กลศ กุมภ์ อยู่ภายในวิมาน ใต้วิมานเป็นรูปโคนนทิ (โคอุสุภราชพาหนะของพระอิศวร) แสดงถึงความเป็นเทวสถานของมหาเทพ

เทวสถาน สำหรับพระนคร (โบสถ์พราหมณ์) ด้านซ้ายของภาพ คือ สถานพระอิศวร (โบสถ์ใหญ่) ด้านหน้า คือ เทวาลัยพระพรหม ถัดไปเป็นสถานพระพิฆเนศวร (โบสถ์กลาง) และสถานพระนารายณ์ (โบสถ์ริม)

นอกจากนี้ยังได้ทรงพระราชศรัทธาสร้างวัดสุทัศน์ขึ้นกลางพระนครฯ แต่ยังไม่ทันจะแล้วหรือจวนเสร็จก็เสด็จสวรรคต ได้ทรงทำเพียงชักพระศรีสากยมุนี อันเป็นพระพุทธรูปแบบศิลปสุโขทัย มีส่วนใหญ่มาก เคยเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยนั้น ขึ้นสู่ที่ ๆ จะเป็นพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์ทุกวันนี้

ยังมีวัดเก่า ๆ ที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่แทบทั้งวัดอีก เช่น วัดสระเกศ วัดราชบูรณะ และวัดสลัก รายสุดท้ายนี้ท่านนับกันครั้งนั้นว่าสำคัญมาก เพราะเป็นวัดตั้งอยู่ระหว่างพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังบวร เป็นอันว่าทรงเป็นเจ้าของทั้งสองพระองค์ เมื่อปฏิสังขรณ์แล้วพระราชทานนามใหม่ว่าวัด "นิพพานาราม" แล้วเปลี่ยนเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ *"แล้วเปลี่ยนอีกเป็นวัดมหาธาตุ"* ในรัชกาลที่ ๑ ทั้งสี่ชื่อ ส่วนทางหัวเมืองนั้นแม้ว่าในสมัยนั้นคงจะยังไม่สู้ปลอดภัยนักสำหรับราษฎรที่จะไปตั้งรากฐานภูมิลำเนาสะสมโภคสมบัติมากมายก็ดี แต่ปูชนียสถานบางแห่งที่เคยนับถือกันมามากแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาก็คงจะมิได้ละเลยกันเสียทีเดียว ปรากฏว่าได้โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรเสด็จไปบูรณะมณฑปพระพุทธบาท เป็นต้น

ไสยศาสตร์

เมื่อกล่าวถึงความเชื่อถือของมหาชน ย่อมจะเว้นกล่าวถึงไม่ได้อีกแง่หนึ่ง คือเรื่องไสยศาสตร์ เราย่อมรู้กันอยู่แล้วว่าคนโบราณเห็นจะทุกชาติทุกหมู่ แม้ในอินเดียซึ่งเป็นแหล่งเดิมของพุทธศาสนาย่อมเคยนับถือผีสางเทวดาและนิยมเสกเป่า เพื่อสวัสดีหรือเพื่อป้องกันสรรพภัย คนไทยแต่เดิมก็ดุจกัน และแม้เมื่อเป็นพุทธศาสนิกควรจะตัดเรื่องถือผีสางเทวดาได้แล้ว ก็ยังไม่สามารถจะตัดได้เลย และซ้ำร้ายรับเอาความเชื่อเก่าแก่ของฝรั่งเข้ามารับนับถือด้วยก็มี เช่น กลัวการที่จะนั่งร่วมอาหารกันเป็นจำนวน ๑๓ คน เพราะพระเยซูนั่งบริโภคอาหารร่วมกับสาวก ๑๒ แล้ว รุ่งขึ้นก็ถูกประหารชีวิตนั้น เป็นต้น หากไม่เห็นว่าจะแก้ได้เด็ดขาดเพราะห้ามความเชื่อถือในใจนั้นยาก พยานแห่งลักษณะที่ท่านทรงไกล่เกลี่ยด้วยความฉลาด จะหาได้ในพระราชกำหนดที่จะคัดมาลงไว้ต่อไปนี้[๒๐]

"...พระไตรยสรณาคมจะอยู่เป็นมั่นคงนั้น เพราะถือพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เปนเที่ยงแท้ จิตรมิได้ผันแปรไปถือคุณอันอื่นนอกกว่านี้ว่าประเสริฐกว่าพระรัตนไตรหามิได้เปนอันขาดทีเดียวฉนี้ พระสระณาคมจึ่งจะคงอยู่แก่ผู้นั้น ทุกวันนี้สัตวทังปวงเปนโลกีย ครั้นมีทุกขขึ้นมา น้ำจิตรนั้นก็ผันแปรไปจากพระรัตนะตะยาธิคุณไปถือผีสางเทพารักษต่าง ๆ ที่น้ำใจดีเปนพหูสูตรนั้น ถึงจะนับถือพระภูมิเจ้าที่เทพารักษนั้น ก็ถือเอาแต่โดยจิตร คิดว่าเป็นมิตรสหายเปนที่ป้องกรรอันตราย มิได้คิดว่าประเสริฐกว่าพระรัตน์ตะยาธิคุณมิได้..."

แล้วกล่าวต่อไปว่า ยังมีบ้างที่ *"ละพระรัตนตยาธิคุณเสีย ไปถือภูมเทพารักษ์ผีสางต่าง ๆ พอสิ้นกำมจะพ้นทุกข์ก็เข้าใจว่า ภูมเทพารักษ์ผีสางที่ตนถือนั้น... ประเสริฐกว่าพระรัตนตรัยฉะนี้ พระไตรสรณาคมน์ก็ขาด..."* จึ่งมีพระบรมราชโองการสั่งว่า

"แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้ข้าทูลอองผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการเมือง เอก โท ตรี จัตวาทังปวง บันดามีสารเทพารักษพระภูมเจ้าที่ พระเสื้อเมือง ทรงเมือง ให้บำรุงซ่อมแปลงที่ปรลักหักพังนั้นให้บริบูรรณ แลแต่งเครื่องกระยาบวดผลไม้ถั่วงาเปนต้น แลธูปเทียนของบูชาฟ้อนรำบำบวงสรวงพะลีกำมถวายสิ่งซึ่งอันสมควรแก่เทพารักษ แต่อย่านับถือว่ายิ่งกว่าพระไตรสระณาคม ห้ามอย่าให้พลีกรรมด้วยฆ่าสัตว ... แลให้กระทำบุญให้ทานรักษาศีล..."

---

[๒๐] พระราชกำหนด ๓๕ ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ หน้า ๔๑๕

สมุดไทยกฎหมายตราสามดวง

(๓) ทรงสะสางระเบียบราชการ

ในวาระที่เสียกรุงศรีอยุธยาลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเอกสารราชการคงจะสูญไปเสียมาก เพราะหมดผู้จะเอาใจใส่และพระราชวังก็ถูกไฟเผาผลาญในชั้นแรก ครั้นเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้บ้านเมืองมาได้ ก็มีราชการทัพศึกพัวพันอยู่มิได้ขาด คงจะไม่มีเวลาได้สะสางรวบรวมพระราชกำหนดกฎหมายให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงราชย์ ราชการทัพศึกมีที่หนักถึงเสด็จเองอยู่แต่ใน ๑๐ ปีแรก แล้วก็ทรงจัดระเบียบราชการและวัฒนธรรมเป็นอย่าง ๆ ไป เริ่มต้นด้วยการพระศาสนา ทรงจัดการให้ชำระพระไตรปิฎกด้วยการทำสังคายนา ทรงชำระพระราชพงศาวดาร และดำเนินการฟื้นฟูอื่น ๆ ดั่งจะกล่าวต่อไป

ชำระกฎหมาย

ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือการชำระกฎหมาย พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้รักระเบียบ เคยทรงปกครองในหน้าที่สำคัญ เช่น หน้าที่สมุหนายก ฉะนั้นจึงเอาพระราชหฤทัยใส่ที่จะให้ประมวลพระราชกำหนดกฎหมายได้เป็นหลักปฏิบัติราชการ ในพระราชกำหนดฉบับหนึ่ง[๒๑] กล่าวถึงความยุ่งเหยิงของกฎหมายในเวลานั้นว่า

"พระบาทสมเดจบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว... ดำหรัดเหนือเกล้าฯ สั่งว่า พระราชกำหนดบทพระอายการสำหรับแผ่นดินกระษัตรมีมากหลายต่อ ๆ มา จะนับจะคลณามิได้ ครั้นกรุงศรีอยุธยาเสียแก่...พม่าฆ่าศึก พระธรรมสาตรราชสาตรบทพระอายการกระจัดกระจาย หายเก้าส่วนสิบส่วนมีอยู่สักส่วนหนึ่งให้สืบพระมหาราชครู พระไกรสี นอกราชการผู้เถ้า"

ความที่ยกมากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงพระปริวิตกอยู่แล้วถึงความกระจัดกระจายแห่งกฎหมาย จนถึงสงสัยกันครั้งนั้นบางทีว่าจะไม่เป็นหลักได้ ครั้นถึงศก ๒๓๔๗ มีคดีเกิดขึ้นอันหนึ่งซึ่งแท้จริงก็มิใช่คดีใหญ่โตอันใด หากเป็นเหตุให้ทรงสั่งให้มีการชำระกฎหมายเป็นการใหญ่ คือวันหนึ่งเสด็จออกขุนนางเจ้าพระยาพระคลัง (เข้าใจว่า ที่ชื่อเดิมว่า "หน" และเป็นกวีมีชื่อเสียงในสมัยนั้น) กราบบังคมทูลพระกรุณาว่านายบุญศรีช่างเหล็กหลวงร้องทุกข์กล่าวโทษพระเกษมนายราชาอรรถเป็นใจความว่า ป้อมภรรยาของตนฟ้องหย่าตน นายบุญศรีให้การต่อสู้ว่า ป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรรถ นายบุญศรีไม่มีผิดจึ่งไม่ยอมหย่า พระเกษมไม่ให้น้ำหนักแก่ถ้อยคำนายบุญศรี แต่พูดจาแทะโลมป้อม แล้วคัดข้อความมาให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงปรึกษา ลูกขุนว่าเป็นหญิงหย่าชายให้ขาดกันได้ จึ่งพระราชดำริว่าหญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชาย ลูกขุนปรึกษาให้หย่าได้นั้นไม่เป็นยุติธรรม ให้เจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ณ ศาลหลวงมาสอบกับฉบับหอหลวงและฉบับข้างที่[๒๒] การสอบสวนเทียบเคียงได้ความว่า ความต้องกันทั้งสามฉบับดั่งได้กล่าวมา พระเจ้าอยู่หัวจึ่งตรัสว่า ฝ่ายพุทธจักรก็ได้โปรดให้ชำระพระไตรปิฎกไว้เป็นหลัก เป็นพุทธการกธรรมกองการกุศลอันประเสริฐแล้ว และฝ่ายข้างอาณาจักรกฎหมายยังฟั่นเฟือนวิปริตผิดต่างกันไปเป็นอันมาก จึ่งโปรดให้มีกรรมการชำระกฎหมายดุจได้ชำระพระไตรปิฎกให้มีหลักดุจกัน กรรมการนี้มีอาลักษณ์ ๔ ลูกขุน ๓ ราชบัณฑิตย ๔ ให้

"ชำระพระราชกำหนดบทพระอายการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมสาตรไปให้ถูกถ้วนตามบาฬีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเปนหมวดเปนเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุสาห ทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาดนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระไทยทรงพระมหากรรุณาคุณจให้เปนประโยชน์แก่กระษัตรอันจดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณชุบเส้นหมึกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวงฉบับหนึ่ง ไว้ ณ สานหลวงสำหรับลูกขุนฉบับหนึ่ง ปิดตราพระราชสีห พระคชสีห บัวแก้ว ทุกเล่มเปนสำคัญ ถ้าพระเกษม พระไกรสี เชิญสมุดพระราชกำหนดบทพระอายการออกมาพิภากษากิจคดีใดใด ลูกขุนทั้งปวงไม่เห็นปิดตราพระราชสีห พระคชสีห บัวแก้ว สามดวงนี้ไซ้ อย่าให้เชื่อฟังเอาเปนอันขาดทีเดียว"

งานนี้เป็นงานใหญ่ จะเห็นได้ว่าใหญ่เพียงไรต้องดูที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พิมพ์ขึ้นไว้ในสมัยนี้เป็นสมุดยกแปด ๓ เล่ม รวมถึง ๑๖๓๗ หน้า แต่กรรมการชุดนี้ทำได้รวดเร็วเสร็จภายใน ๑๑ เดือน ที่เรียกกันว่ากฎหมายตราสามดวงก็เพราะบัญญัติว่า ต้องมีตราพระราชสีห (ประจำตำแหน่งสมุหนายก) พระคชสีห (ประจำตำแหน่งสมุหพระกลาโหม) และบัวแก้ว (ประจำตำแหน่งโกษาธิบดี)

---

[๒๑] พระราชกำหนดที่ ๒๘ ในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ เล่ม ๓ หน้า ๓๙๘

[๒๒] เมื่อยังไม่มีการพิมพ์หนังสือได้นั้น มีธรรมเนียมให้เขียนกฎหมายขึ้นไว้สามฉบับ เก็บไว้ที่ศาลหลวงสำหรับใช้ในศาล ๑ เก็บไว้ในหอหลวงเป็นที่รวมหนังสือราชการ ๑ เก็บไว้ "ข้างที่" คือสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงเปิดพลิกได้เสมอ ๑ ทั้งสามฉบับควรจะทานถูกต้องแก่กัน แม้เมื่อมีการพิมพ์หนังสือแล้วแพร่หลาย ก็ยังรักษาธรรมเนียมนี้กันอยู่ตลอดมาถึงต้นรัชกาลที่เจ็ด บรรดาพระราชบัญญัติที่ออกใหม่เขียนตัวบรรจงสามฉบับแล้วเก็บไว้ทั้งสามแห่งนี้เสมอ

พระธรรมสาตร ก. นิทาน

กฎหมายประมวลรัชกาลที่ ๑ นี้ มีพระธรรมสาตรเป็นหมวดแรก พระธรรมสาตรนี้แบ่งเป็นสองภาค คือ ๑. นิทานกับที่ท่านเรียกในนี้ว่า "อุบัติเหตุ" คือ ที่เรามักเรียกกันทุกวันนี้ว่า "เค้ามูล" แห่งบทพระธรรมสาตร และ ๒. ตัวบทพระธรรมสาตรเองเป็นภาษาบาลี (มีภาษาไทยแปลดำเนินความ) นับเป็นแม่บทของเรื่อง และเป็นของศักดิ์สิทธิ์ มิได้อยู่ในความรจนาของบุคคล หากเป็นความรู้ที่พระมนุสาราจารย์ไปได้มา แต่ขอบจักรวาล พระราชกำหนดกฎหมายใด ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาทรงบัญญัติขึ้น ท่านท้าวความจากแม่บทนี้ บทใดบทหนึ่งทั้งนั้น ท่านไม่รับผิดชอบที่จะบัญญัตินอกเหนือแม่บทนี้ออกไป จริงอยู่ราชปุโรหิตที่ฉลาดอาจเสริมวงแห่งการบัญญัติให้กว้างได้มาก ๆ จนแทบจะนอกเหนือเขตของแม่บท แต่ถึงกระนั้นก็ยังอยู่ในครอบแห่งแม่บท อย่างน้อยก็ตามตัวหนังสือ ส่วนที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับผิดชอบบัญญัติเอง โดยตรงนั้นมีเหมือนกัน แต่ไม่นับเป็นพระธรรมสาตร หากเรียกว่า "ราชสาตร" ดั่งจะได้กล่าวต่อไป

พระธรรมสาตรของไทยมีคาถาเกริ่นว่า

" .....

" .....

" .....

" ยญฺจ โลกหิตํ สตฺถํ ธมฺมสตฺถนฺติ ปากฏํ

" ภาสิตํ มนุสาเรน มูลภาสาย อาทิโต

" ปรมฺปราภตํ ทานิ รามญฺเญสุ ปติฏฺฐิตํ

" รามญฺญสฺส จ ภาสาย ทุคฺคาหฺหํ ปุริเสนิห

" ตสฺมา ต สามภาสาย รจิสฺสนฺตํ สุนาถ เม "

ความว่า "วิชา (สตฺถํ) อันเกื้อกูลแก่โลกนี้ ปรากฏชื่อว่า "ธรรมสาตร" ในชั้นเดิมพระมนุสาราจารย์กล่าวไว้ในมูลภาษา ต่อมาได้มาตั้งอยู่ในรามัญประเทศ แต่เปนการยากแก่ผู้จะใช้เพราะเป็นภาษารามัญ ฉะนั้นข้าพเจ้าจึ่งได้รจนาออกมาเป็นสยามภาษา ขอจงฟังข้าเถิดฯ"

ต่อไปก็นิทาน ใจความว่าเดิมมิได้มีคนในโลกนี้ อายดินหอมขึ้นไปถึงพรหมโลก พวกพรหมก็เหาะลงมากินซึ่งพสุธารส คือสิ่งซึ่งเกิดขึ้นจากดิน (เช่นผลไม้) เมื่อได้เสพซึ่งรสของโลกนี้ก็กลายเป็นมนุษ มีเพศบุรุษสตรีสืบพืชพรรณกันต่อมา ครั้นมีมนุษมากขึ้นการแตกต่างแห่งความคิดย่อมทวีจนเห็นกันทั่วไปว่าจำจะต้องหาผู้ใดสมมตขึ้นเป็นหัวหน้าว่ากล่าวกัน จึ่งได้เลือกเอามหาบุรุษผู้หนึ่ง ซึ่งเห็นกันว่าสมควรขึ้นเป็นหัวหน้าเรียกว่า สมมตราช คือผู้ครองเมืองที่ได้เลือกสรรกันขึ้น พญาสมมตราชมีอำมาตย์ผู้ใหญ่ซึ่งมีบุตรชื่อภัทรและมนุสาร เฉลียวฉลาดทั้งสองคน คนผู้น้องนั้นเกิดน้อยใจด้วยราษฎรติเตียนในการวินิจฉัยคดีจึ่งหลบไปยังขอบจักรวาลในฐานเป็นฤๅษี ไปเห็นบทพระธรรมสาตรที่นั่น จึ่งจำไว้ได้แล้วกลับมาทูลสอนพญามหาสมมตราช แต่นั้นมาการปกครองบ้านเมืองก็ยิ่งดีขึ้นเพราะมีบทพระธรรมสาตรคุ้มครองเป็นหลักอยู่

ขอตั้งข้อสังเกตในวาระนี้ด้วยว่า วิธีที่เกิดพืชพรรณขึ้นก่อนมีมนุษ แล้วมนุษจึ่งค่อย ๆ บังเกิดขึ้นนี้ไม่ใช่แบบพราหมณ์ ซึ่งว่าเทพเจ้าสร้างโลก แต่แบบนี้เป็นแบบพุทธศาสนา เราจะหาอ่านได้ใน อคฺคญฺญสุตฺต ทีฆนิกายแห่งพระสุตฺตปิฎก ส่วนวิธีสมมตผู้ครองเมืองนั้นเป็นหลักสำคัญของชาติที่ถือพุทธศาสนาในอาเซียอาคเณย์ ไม่ใช่แต่ไทยเท่านั้น และไม่เกี่ยวกับหลัก "ประชาธิปไตย" ที่พึ่งเกิดขึ้นภายหลังเรื่องนี้

ท่านผู้รจนาเรื่องนี้ กล่าวยุติความในลำดับนี้ว่า

"กล่าวพระราชพงษาวดาลสมเดจ์พระเจ้ามหาสมมุติราชแลอุบัติเหตุแห่งคำภีร์พระธรรมสาตรโดยสังเขปก็ยุติแต่เท่านี้"

พระธรรมสาสตร ข. ตัวบท

ต่อแต่นั้นไปท่านกล่าวถึงตัวบทพระธรรมสาตร โดยอธิบายเบื้องต้นถึงลักษณะผู้ที่จะเป็น "กระลาการ" ว่าควรเป็นผู้ปราศจากอคติสี่ คือ ความลำเอียงด้วยรัก ความลำเอียงด้วยเกลียด ความลำเอียงด้วยกลัว ความลำเอียงด้วยหลง ควรชำระความ*ทั้งสองค่างด้วยจิตรอันเสมอ*[๒๓] ต่อไปก็กล่าวถึง *เหตุแห่งกระลาการ ๒๔ ประการ* อันเป็นเรื่องเทฆนิคของการชำระความโดยแท้ จะไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้ซึ่งเราเพ่งเลงถึงประวัติของพระธรรมสาตรมากกว่าเรื่องชำระความ ท่านแจงความต่อไปถึงอรรถคดีซึ่งว่ามีสองอย่าง คือ มูลคดี กับสาขคดี อย่างแรกนั้นมีกฎหมายส่วนที่เป็นหน้าที่โดยตรงของ *ผู้พิภากษากระลาการ* อันมี ๑๐ ประการ กับมีมูลคดีวิวาท คือ *เหตุที่จะบังเกิดความทังปวง* ได้แก่เรื่องที่เกิดมาจากคู่ความอันมี ๒๙ ประการ มูลคดีนี้เป็นกฎหมายแบบฉบับนับเป็นภาษิตโดยตรงของพระมนุสาราจารย์ที่ได้ญาณวิเศษมาจากขอบจักรวาลนั้น เป็นทำนอง Inspired Law ต่างกันกับอรรถคดีอย่างหลังที่เรียกว่า สาขคดีอันเป็นราชสาตร หมายถึง *"พระราชกำหนฎบทพระอายการ แลพระราชบัญหญัติซึ่งจัดเป็นพระราชสาตรทั้งปวง"* ท่านกล่าวถึงที่มาแห่งราชสาตรนี้ในคาถาบาลีว่า

".....
" โปราณราเชน นรินฺทรามา
" ธิปตฺติเยนาธิปรกฺกเมน
" ญาณานุสาเรนปิ ธมฺมสตฺถํ
" มาตฺราภิเธยฺเยน ปติฏฺฐิตา เต "

อาจารย์กฎหมายไทยแปลความนี้ไว้ว่า

"อันบูราณราชกระษัตร.... มีบุญญาภินิหารสมภารบารมีเปนอธิบดีประชากร.... มีความปราถนาจะให้เปนหิตานุหิตประโยชน์ทั่วทวยราษฎร์ทังปวง.... ทรงพระอุสาหพิจารณาคำนึงตามคำภีร์พระธรรมสาตร.... แล้วมีพระราชบัญหญัติดัดแปลงตกแต่งตั้งเปนพระราชกำหนดบทพระอายการไว้โดยมาตราเปนอันมาก ทุกทุกลำดับกระษัตรมาตราบเท้าทุกวันนี้"

ขอตั้งข้อสังเกตอีกว่า ที่ท่านแปลไว้นี้ ท่านข้ามความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไปเสียข้อหนึ่ง ซึ่งท่านคงเห็นว่าเป็นปัญหาที่แก้ไม่ออกจึงเลยไปเสีย เพราะถึงอย่างไรก็ไม่มีน้ำหนักอันใดในทางนีติศาสตร์ ความที่ท่านข้ามไปนี้ได้ขีดเส้นใต้ไว้ในคาถาข้างบนนี้แล้ว ในคาถานี้ท่านไม่ได้ว่า "บูราณราชกษัตร... ทุกทุกลำดับมาตราบเท้าทุกวันนี้" แต่ท่านว่า (ขอเขียนรักษาตัวสกดให้เข้ารูปกับที่ท่านแปลไว้ว่า) "บูราณราชกระษัตร ทรงพระนามว่า พระเจ้ารามาธิบดี มีบุญญาภินิหาร ฯลฯ" ต่างหาก แต่มีข้อลำบากอยู่ที่เราไม่รู้ว่าพระรามาธิบดีพระองค์ใด ในกรุงศรีอยุธยา พระรามาธิบดีพระเจ้าอู่ทองผู้สร้างกรุงก็ทรงฝักใฝ่ในการออกกฎหมายอยู่ และยังมีเป็นพระรามาธิบดีที่สอง (พ.ศ. ๒๐๓๔ - ๒๐๗๒) ซึ่งก็สนพระราชหฤทัยในทางนี้อยู่เหมือนกัน ถ้าเราวินิจฉัยได้ว่าเป็นพระองค์ใดแน่เราจะได้รู้อายุของพระธรรมสาตร ส่วนที่ว่าด้วยราชสาตร นอกจากสองพระองค์นี้ยังอาจมีพระรามาธิบดีนอกประเทศไทยอีกบ้าง เช่น พระเจ้าธรรมเจดีย์แห่งรามัญประเทศ (พ.ศ. ๒๐๐๓ - ๒๐๓๔) เพราะในทางกฎหมายมอญกับไทยเกี่ยวข้องกันอยู่ และพระเจ้าธรรมเจดีย์พระองค์นี้ นอกจากทรงสนพระราชหฤทัยในทางนีติศาสตร์อยู่แล้ว ยังได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินรามัญพระองค์เดียวที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า ทรงพระนามว่ารามาธิบดี

---

[๒๓] น่าสังเกตว่า คำว่า "กระลาการ" นี้ ในเวลาต่อมาท่านเปลี่ยนใช้ว่า "ตระลาการ" แล้วกลายไปอีกเป็น "ตุลาการ" ความจริงคำว่า "กระลาการ" นี้จะว่าสะกดผิดก็ไม่ใช่ เพราะโบราณท่านใช้ "กระลา" สำหรับสังเวียน เช่นในพระธรรมสาตรนี้เองแห่งหนึ่งก็ว่า "ครั้นปัจฉิมยามเสดจ์เข้าที่พระกรลาบันทมบรมศุขไสยาศน์โดยควรแก่เวลา" ซึ่งหมายถึง การเสด็จเข้าที่พระบันทม ฉะนั้นกระลาการก็อาจหมายความถึงผู้ปฏิบัติการในสังเวียนชำระความก็ได้ ส่วนตระลาการนั้นไม่ได้ความ คงเกิดจากไทยเราปนกร กล้ำ กับ ตร กล้ำ บ่อย ๆ เช่นตราบกับกราบ ฯลฯ ส่วนตุลาการนั้นคงเกิดแต่เห็นกันว่าตระลาการไม่ได้ความ จึงคิดได้ง่าย ๆ ว่า ตุลาการ ซึ่งได้ความกว่า ว่าผู้ใช้ดุลยพินิจ

สันนิษฐานเค้ามูล

ยังมีอีกปัญหาหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าตั้งใจสงวนไว้กล่าวในท้ายแห่งตอนที่ว่าด้วยพระธรรมสาตรนี้ เพื่อมิให้เข้าไปสับสนอยู่กลางเรื่อง ดั่งได้ยกคาถาพระธรรมสาตรมาลงไว้ข้างต้นแล้ว เป็นใจความว่าพระธรรมสาตรนี้ท่านว่าพระมนุสาราจารย์รจนาไว้แต่เดิมเป็น "มูลภาษา" แล้วได้มาตั้งอยู่ในรามัญ ประเทศไทยเราคงจะได้เคยใช้ฉบับรามัญนี้เหมือนกัน จึ่งมีความกล่าวว่า บุรุษผู้ใช้กฎหมายลำบากด้วยกฎหมายเป็นภาษารามัญ ท่านผู้รจนาตอนนี้จึ่งได้แปลไว้เป็นสยามภาษา

เป็นอันว่าคาถานี้เขียนขึ้นในเมืองไทยเป็นภาษาบาลี

ทีนี้ว่าถึงกฎหมายของรามัญ ประวัติศาสตร์กล่าวว่าในรามัญประเทศ มะกะโทขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์โดยความรับรองของพระเจ้ารามคำแหง กรุงสุโขทัย ผู้เป็นพระราชบิดาของพระชายาของมะกะโท ตั้งราชธานีที่เมืองเมาะตะมะ ได้ให้ออกกฎหมายชื่อว่า มนุธมฺมสตฺถ หรือธรรมสาตรของพระเจ้าวะคารุ ข้างไทยเราเรียกพระราชาพระองค์นี้ว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว ก็คงเป็นคำเดียวกันกับ วะคารุ หรือ วะเรรุ นั่นเอง แต่มนุธมฺมสตฺถของพระเจ้าวะเรรุนี้ ต่อมานักนีติศาสตร์รามัญชื่อ พุทธโฆษาจารย์[๒๔] ได้แปลออกเป็นภาษาบาลีเมื่อประมาณศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ แห่งพุทธศักราช เรียกชื่อว่า มนุสาร คัมภีรมนุสารนี้ดอกกระมังที่เป็นต้นฉบับ และถ้าเช่นนั้นแล้วกฎหมายรามัญนี้ก็ไม่ก่อนสมัยพระเจ้าอู่ทองรามาธิบดี

มานวธรรมศาสตร์ไม่ใช่มูลของกฎหมายรามัญหรือไทย

เมื่อได้พิจารณากันมาถึงเพียงนี้ ก็น่าจะมีผู้อยากรู้ว่า เมื่อไทยเราได้กฎหมายพระธรรมสาตรมาจากมอญแล้ว มอญได้ของเขามาจากไหน ในคาถาเบื้องต้นแห่งพระธรรมสาตรของไทยว่ามอญได้มาจาก "มูลภาษา" อาจารย์ไทยที่ได้เคยถามท่านอธิบายว่า "มูลภาษา" ก็คือมคธ (คือบาลีนั่นเอง) แต่ประวัติกฎหมายมอญแม้พูดถึงกฎหมายปรัมปราในชมพูทวีป แต่ก็ไม่ได้ว่าเป็นภาษาอะไร มากล่าวเอาตอนหลังว่า พระเจ้าฟ้ารั่วตรัสให้เขียนกฎหมายขึ้นเป็นภาษามอญอันได้ชื่อต่อมาว่า ธมฺมสตฺถ ของพระเจ้าฟ้ารั่วหรือวะเรรุ ต่อมาพุทธโฆษาจารย์ (มอญ) จึ่งได้แปลออกเป็นภาษาบาลี ซึ่งคงจะเป็นฉบับที่ไทยเราได้มาเป็น "พระธรรมสาตร" นี้ (แต่ลำดับภาษาสับกัน คือ จากมูลภาษาเป็นมอญ) อย่างไรก็ดี ทั้งคัมภีร์โบราณ ทั้งความเข้าใจของนักนีติศาสตร์ที่สนใจในประวัติโบราณของกฎหมาย ความเห็นน้อมไปในทางที่จะสงสัยว่าเค้ามูลชั้นเดิมคงจะมาจากอินเดีย และในอินเดียเรารู้อยู่ว่ามีคัมภีร์ "มานวธรรมศาสตร์" ซึ่งถือกันว่าเป็นวาทะของพระมนูหรืออาจารย์ใด ๆ ที่เรียบเรียงขึ้นตามเค้าของพระมนู ฉะนั้นจะขอพิจารณาตำนานกฎหมายอินเดียโบราณแต่โดยย่อที่สุดในลำดับนี้ แล้วจะได้เทียบดูกับของไทยเพื่อหาทางค้นคว้ามูลฐาน

กฎหมายในอินเดียเริ่มต้นมาแต่ปรัมปราไกลลิบ แม้นักค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ก็เคยถกเถียงกันมามากเดิมที่จะค้นคว้ากันนั้น เส้อร์ วิลเลียม โจนส์ ได้ความจากการอนุมานว่ากฎหมายที่ได้ชื่อว่า "มานวธรรมศาสตร์" นั้นน่าจะมีมาแล้วแต่ศตวรรษที่ ๙ ก่อนพุทธศักราช (ประมาณ ๓๓๐๐ ปีมาแล้ว) นักค้นคว้าต่อ ๆ มาเห็นว่าไกลเกินไปไม่มีหลักฐานสนับสนุนพอเพียง ในที่สุดยุติลง (เมื่อสัก ๒๐ ปีกว่า ๆ มานี้) ว่าคัมภีร์นี้อาจเกิดขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๕ ถึงที่ ๙ (ประมาณ ๒๐๐๐ ถึง ๑๖๐๐ ปีมาแล้ว) อย่างไรก็ดี คัมภีร์นี้ไม่ใช่คัมภีร์แรกของกฎหมายอินเดียโบราณ คงจะได้เขียนขึ้นจาก "สูตร์" (หัวข้อสั้น ๆ สำหรับจำได้ง่าย

---

[๒๔] อาจารย์พุทธโฆษชาวรามัญผู้นี้ เราต้องไม่เอาไปปนกันกับพระพุทธโฆษเถรที่ไปจากชมพูทวีปสู่ลังกาประเทศ และได้แปลพระไตรปิฎกภาษาลังกานั้นกลับเป็นภาษาบาลีในสังคายนาที่นับเป็นลำดับที่หกตามคัมภีร์มหาวงสของลังกา ซึ่งไทยเรานับถือตามนัยว่าท่านจานลงใบลานไว้แต่ พ.ศ. ๙๕๕ ที่ลังกา

เพราะสมัยโบราณไม่มีหนังสือ) ถึงตอนเขียนคัมภีร์ "มานวธรรมศาสตร์" นี้ มีหนังสือแล้ว ท่านเขียนขึ้นไว้เป็นภาษาสํสกฤตเป็นฉันท์ชนิดโศลก[๒๕] นี่เป็นคัมภีร์ที่โลกรู้จักทั่วถึงว่าเป็นคัมภีร์กฎหมายแบบฉบับ ฉะนั้นนักปราชญ์จึงได้สงสัยว่าจะได้เป็นเค้ามูลแห่งกฎหมายที่มายังเมืองไทยผ่านมอญ

แต่ "มานวธรรมศาสตร์" นี้เป็นคัมภีร์พราหมณ์ ลักษณะของเรื่องต่างกันกับ "พระธรรมสาตร" ของไทยในข้อสำคัญอยู่ไม่น้อย เช่นกล่าวถึง "อุบัติเหตุ" ของโลกและมนุษว่า พระมนูเล่าว่า ในชั้นต้นโลกนี้มีอยู่ในความมืดมนดุจหลับสนิธไม่มีใครเห็น ไม่มีลักษณะใด ๆ หมด จึ่งพระศยมภูซึ่งก็ไม่มีใครเห็นได้เหมือนกันได้ทำให้ความมืดมนนั้นอันตรธาน โลกมีรูปร่างขึ้นแล้วสร้างอาโปธาตุขึ้นจากภายในพระองค์ และบันดาลให้มีพืชขึ้นในน้ำนั้น พืชนั้นได้เจริญขึ้นเป็นไข่ทอง (ไหมาณฺฑ) "อันโอภาสด้วยรัศมีดุจแสงอาทิตย์" จากไข่นั้นพระศยมภูซึ่งปราศจากรูปแต่เดิมก็ได้อุบัติขึ้นเป็นพระพรหมาผู้เป็นโลกบิดรให้กำเนิดแก่ปวงมนุษต่อมา[๒๖]

ส่วน "พระธรรมสาตร" ของไทยที่ได้มาจากมอญนั้นกล่าวถึงกำเนิดโลกต่างกัน ของเราชักจะเกือบมีความต้องกันกับวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน แต่ความจริงดั่งได้กล่าวมาแล้วของเรามาจากอินเดียเหมือนกัน แต่เป็นนิทานแบบพุทธศาสนา อันมีที่มาในพระไตรปิฎก เรื่องราวแบบพุทธนี้เก่าแก่ ทีฆนิกายแห่งพระไตรปิฎกนี้อาจารย์ริสเดวิดส์อนุมานว่า จะมีอายุราวก่อนรัชสมัยพระเจ้าอโศกแห่งมคธรัฐ ฉะนั้นก็ก่อน "มานวธรรมศาสตร์" ฉบับนี้

รวมใจความว่า ความติดต่อระหว่างกฎหมายไทยกับกฎหมายอินเดียโบราณโดยตรงนั้นไม่มีแน่ เหตุที่ทำให้เราสงสัยว่ามีนั้นก็คงเป็นด้วยชื่อ ตำราข้างไทยว่ามีพระมนุสารดาบศเหาะไปได้พระธรรมสาตรมาแต่ขอบจักรวาล ชวนให้เราเอาไปโยงกันกับพระมนุ (หรือมนู) ที่ว่ากันว่าเป็นเจ้าของตำรากฎหมายอินเดียโบราณ แต่ของเรามี "สาร" ต่อท้ายชื่อ ซึ่งข้าพเจ้าข้องใจมานานแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่าท่านผู้รู้ไม่ว่าไทยหรือเทศได้เคยเอาใจใส่พิจารณา ต่อมาข้าพเจ้าได้อ่านประวัติกฎหมายมอญดั่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งว่า ๆ พุทธโฆษาจารย์ (มอญ) แปลกฎหมายเก่าของมอญจากภาษานั้นเป็นภาษาบาลี และให้ชื่อคัมภีร์นี้ว่า "มนุสาร" จึ่งได้ความคิดขึ้นมาว่ายังจะมีทางเข้าใจความได้อีกทางหนึ่ง คือ สำนวนที่ว่า "มนุสาราจารย์" นั้นแทนที่จะแปลว่าพระอาจารย์ชื่อมนุสาร (กรรมธารยสมาส) เราอาจแปลได้อีกว่า พระอาจารย์แห่ง (คือที่เขียน) มนุสาร (ตัตปุรุษสมาส) ก็เป็นไวยากรณ์ที่ถูกต้องได้เหมือนกัน ฉะนั้นอาจารย์ที่เขียนต้นฉบับของพระธรรมสาตรของเราเป็นบาลีนี้ก็ใช่อื่นไกล คือ อาจารย์พุทธโฆษนี่เอง ถ้าเข้าใจได้ดั่งนั้นประวัติแห่งกฎหมายไทยก็ง่ายขึ้นอีกมากสำหรับที่จะเข้าใจให้ถูกเรื่อง เสียแต่ยังสับสนกันเรื่องลำดับของภาษาซึ่งอาจเล่าผิดได้กระมัง ทั้งนี้ ยกเว้นคาถาบาลีส่วนที่เกี่ยวกับราชสาตร ซึ่งเห็นได้ว่าใหม่กว่า

ราชสาตรในรัชกาลที่ ๑

เมื่อได้กล่าวแซงความนอกเรื่องมานานแล้ว ขอย้อนเข้าหาเรื่องใหม่ นอกจากพระธรรมสาตรแล้วกฎหมายอื่น ๆ ก็ไม่จำต้องพิจารณาในที่นี้ เพราะเป็นเรื่องเทฆนิคของนีติศาสตร์ซึ่งไม่ได้ตั้งใจจะพูดถึงเพราะไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องของข้าพเจ้า ทั้งข้าพเจ้าก็มิได้ตั้งใจจะเขียนในแง่นีติศาสตร์ ซึ่งข้าพเจ้าไม่มีความรู้เลยจะขอกล่าวถึงแต่ในแง่ประวัติศาสตร์ว่า ท่านรวบรวมเอากฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยาไว้ได้พอใช้ และยังได้ไปเป็นแบบแผนสำหรับประเทศอื่น[๒๗] ซึ่งแบ่งหมวดหมู่กฎหมายของเขาไว้เหมือนกันกับของรัชกาลที่ ๑ นี้ ส่วนกฎหมายที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ที่เอาเข้าต่อท้ายกฎหมายเก่าตามหมวดหมู่ แต่มีพระราชปรารภแสดงเวลา

---

[๒๕] Macdonnell : India's Past, Oxford University Press, 1927. หน้า ๑๖๓

[๒๖] Bühler, George : The Laws of Manu (Sacred Books of the East XXV), Clarendon Press, Oxford, 1886. หน้า ๓ - ๕.

[๒๗] Leclère : Les Codes cambodgiens, 2 tomes, E. Leroux, Paris, 1898. pp. 1 - 19

ที่เกิดขึ้นก็มี เช่นที่บัญญัติการหย่าร้าง ฯลฯ เพิ่มเติมเข้าไว้ใน "พระอายการลักษณะผัวเมีย"[๒๘] ในปีเดือนเดียวกันกับที่ชำระกฎหมายคราวใหญ่นั้น ส่วนมากของกฎหมายที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ ท่านแยกไว้ต่างหาก เรียกว่าพระราชบัญญัติก็มี กฎหมายพระสงฆ์ก็มี พระราชกำหนด (ใหม่) ก็มี จะพึงสังเกตได้ว่า ปีใดที่มีงานพระราชสงครามมักมีกฎหมายเกิดขึ้นน้อยกว่าปีที่ว่าง ศักราชเดิมท่านใช้จุลศักราชเสมอ แต่เพื่อความสะดวกของเราได้คำนวณเป็นพุทธศักราชทุกแห่ง ที่ว่าพระราชกำหนดนั้นเป็นจำพวกพระราชกำหนดใหม่ทั้งนั้น พระราชกำหนดเก่าเป็นของสมัยอยุธยา ต่อไปนี้จะได้ยกตัวอย่างของลำดับกฎหมายที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เพียงสักสามปี

ขาล ๒๓๒๕ เสวยราชย์

พระราชกำหนด	ข้อ ๑	วางระเบียบจุกช่องล้อมวง
พระราชกำหนด	ข้อ ๒	ห้ามข้าราชการมิให้กินเหล้าเล่นเบี้ย
พระราชกำหนด	ข้อ ๓	วางโทษ "เพื่อนโจร" และนครบาลที่เกลื่อนโทษโจร ให้เท่ากับโจร
พระราชกำหนด	ข้อ ๓๓	ให้ข้าราชการตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ
พระราชกำหนด	ข้อ ๓๔	ถ้าโปรดเกล้าฯ พระราชทานทรัพย์แก่ผู้ใด ผู้นั้นอ้างรับสั่งไปรับเองไม่ได้ ต้องมีผู้รับผิดชอบรับสั่งไปแจ้งแก่คลังให้จ่าย
พระราชกำหนด	ข้อ ๓๕	ยอมให้บำรุงศาลเทพารักษแต่พอควร แต่รูปลึงคให้เก็บเผาเสียให้หมด
พระราชกำหนด	ข้อ ๓๗	โทษที่ผู้ทำชู้แก่กันจะพึงได้รับทั้งสองฝ่าย
กฎหมายพระสงฆ์	ข้อ ๑	บรรยายอานิสงสการฟังธรรม และห้ามเทศน์ตลกคนอง

เถาะ ๒๓๒๖

พระราชกำหนด	ข้อ ๔	กำหนดโทษโจทจำเลยในคดีเรื่องไพร่เข้าเวรทำราชการ
กฎหมายพระสงฆ์	ข้อ ๒	ห้ามพระมิให้รับฝากสมบัติของฆราวาส
"	๓	ให้พระมีหนังสือประจำตัว
"	๔	ให้พระราชาคณะอธิการทำบัญชีหางว่าวพระในบังคับบัญชาส่งผู้มีหน้าที่ปกครอง
"	๕	วางโทษอุกฤษฐ์แก่ผู้ปกปิดคดีที่ตนเป็นปาราชิกแล้ว
"	๖	ห้ามพระมิให้หากินจุกจิกกับฆราวาส
"	๗	ห้ามพระมิให้นำข้ออันสงฆวิวาทกันด้วยกิจพระวินัยมาถวายพระพรข้ามหน้าพระสังฆราช

มโรง ๒๓๒๗

พระราชกำหนด	ข้อ ๕	วิธีใช้งานแทนเงินที่ค้างแก่ไพร่
"	๖	ถ้าใครมีทุกข์จะร้องฟ้องยังโรงศาล ให้มาให้การด้วยปาก ห้ามทำหนังสือฟ้อง เพราะเป็นโอกาสให้หมอความทุจริตเสี้ยมสอนแต่งสำนวนเท็จ
"	๗	เพิ่มโทษแก่ "พยานอาษา"

[๒๘] ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่ม ๒ หน้า ๓๙

”	๘	ห้ามการใช้เงินปลอม และวางระเบียบใช้เงินทดแทนแก่ผู้ไม่ผิดในเรื่องนี้
”	๙	ห้ามการฟ้องร้องเรื่องทรัพย์มรดกข้ามศาลขึ้นมาถึงพระองค
”	๓๘	เกณฑที่จะเลือกคนถวายตัวเป็นมหาดเล็กขอเฝ้าชาวที่
”	๓๙	ห้ามมิให้เอาคนที่ขายไว้แห่งหนึ่งแล้วไปขายอีกแห่งหนึ่งเล่า

พระราชบัญญัติ ข้อ ๒๒ ออกเมื่อปีฉลู วัน ๒ ฯ๑ ๗ ค่ำ ก่อนศึกพม่าเกิดขึ้นใหม่ไม่กี่เดือน ทรงพระราชปรารภทาสชเลยว่า ข้าราชการที่ไปงานพระราชสงคราม ได้ชายหญิงข้าศึกมาเป็นทาสเชลยขาดสิทธิทังปวง บางรายนายนั้นก็เลี้ยงดูด้วยเมตตา ถึงให้บวชเรียนดุจลูกหลานของตน แต่ที่ร้าย ๆ ก็มี ซึ่งจะไถ่ค่าตัวก็ไม่ได้เพราะเป็นทาสชเลย ซึ่งถือว่าเป็นข้าศึกไม่มีทางปรานี ทรงพระราชดำริว่า ความจริงคนเหล่านี้ก็มาเป็นข้าแผ่นดิน (หมายความว่าเป็นคนไทย) แล้ว ครั้นจะให้ไถ่ค่าตัวได้ ผู้ไปการณรงค์สงครามซึ่งเป็นนายก็ได้เหนื่อยยาก ได้ชเลยนี้มาก็โดยสุจริต ทั้งทาสที่อกตัญญูก็มิใช่ว่าไม่มี ที่จะให้ไถ่ค่าตัวได้เหมือนลูกทาสลูกครอกนั้นหาควรไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่าต่อไปข้างหน้าถ้าทาสนั้น ๆ ได้ถูกขายต่อไปยังนายอื่นแล้ว ก็ให้ไถ่ค่าตัวได้ และถ้ามามีลูกขึ้นระหว่างเป็นทาสก็ให้คิดค่าตัวมันตามกะเสียนอายุบทพระไอยการเดิม มิให้คิดเอาสองเท่าดั่งที่ทำกันอยู่ในเวลานั้น ทั้งนี้ ย่อมเป็นข้อผ่อนผันสำคัญอันหนึ่งในทางสังคม

กฎหมายเหล่านี้บางข้อแสดงสถานการณ์บ้านเมืองให้เราเห็นได้ว่าเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่นในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘ เกิดศึกใหญ่กับพม่าในเดือน ๑๒ มีพระราชกำหนดฉบับหนึ่งลงวัน ๒ ฯ๑ ๑๑ ค่ำ กล่าวว่า

“ขนบทำเนียมบูราณราชปรเพณีสำหรับแผ่นดินสืบมาแต่ก่อน ฝ่ายสมณพราหมณาจารยไพร่ฟ้าปรชากรทังปวง แต่บันดาอยู่ในแว่นแคว้นแผ่นดิน.... แลตั้งถิ่นถานบ้านเรือนอยู่ได้ก็เพราะพระราชกฤษฎาเดชานุภาพพระบารมีสมเดจพระมหากระษัตราธิราชเจ้าเสดจผ่านพิภพป้องกันอรินราชข้าศึก ซึ่งจะมากระทำวิบัติเบียดเบียนย่ำยีให้เป็นอันรายมิได้แล้ว ก็เป็นที่ถีติการตั้งมั่นวระพุทธสาศนา ฝ่ายสมณพรามณาจารได้บำเพญสาศนพรหมจรรย์มัคพรหมจรรย ฝ่ายราษฎรก็ได้ตั้งบ้านเรือนเปนศุข.... แลซึ่งทรงพระกรรุณาให้ถาปะนาซ่างพระนครครั้งนี้ก็เป็นสำหรับราชปรเวนีกระษัตราธิราชเจ้าแผ่นดินสืบมาแต่ก่อน แลฝ่ายเลกไพร่หลวงสมกำลัง ข้าทูลอองฯ แลหญิงข้าหลวงทังปวงทำราชการทุกวันนี้ไช้ จะใช้สอยตรากตรำให้ทำการไปรวดเดียวหามิได้ ก็ย่อมทรงพระมหากรรุณาโปรดให้เข้ารับราชการแต่เดือนหนึ่ง ลดผ่อนให้ออกทำมาหากินถึงสองเดือนเปนสามผลัด ฉนี้ก็เหนได้ผาศุกกว่าแผ่นดินแต่ก่อนนั้นอีก ถ้าผู้ซึ่งมีปัญา.... ก็สัจซื่อ.... มีความวิริยะอุษาหะ เอาใจใส่ทำราชการ.... โดยยั่งยืนมิได้หลบหนี แต่ซึ่งเกียจคร้าน ย่อมหลบหนีไปแอบแฝงอยู่ด้วยเจ้าเมืองกรมการณหัวเมืองบ้าง เที่ยวหลบหลีกขึ้นล่องเข้าออกไปมาค้าขายทำมาหากินโดยอิจฉารมณของตัวก็มีบ้าง ขาดราชการพนักงานไป ฝ่ายมุนนายเจ้าหมู่นายหมวดต้องทดรองจ้างผู้คนทำราชการแทน... ครั้นจะไม่เอาโทษตามพระราชอนาจักรบ้างเลยก็จะมีน้ำใจกำเริบ.... ภากันหลบหนีไปเนือง ๆ ราชการแผ่นดินจะเสียไป...”

เรื่องราวที่เกิดขึ้นครั้งนี้น่าจะเป็นด้วยเลขหลบหนีการพระราชสงครามซึ่งกำลังจะมีขึ้น และพึงสังเกตด้วยว่าในปีนี้มีกฎหมายออกน้อยเต็มที เข้าใจว่าเพราะติดงานพระราชสงครามอีก ตามที่ได้ยกบางตอนของกฎหมายมาไว้ในที่นี้ จะเห็นได้ว่าเราอาจศึกษาประวัติศาสตร์โดยเฉพาะในแง่สังคมศาสตร์ได้โดยนัยนี้เป็นอันมาก

นอกจากการชำระกฎหมายครั้งใหญ่นี้ก็ปรากฏว่า บางครั้งบางคราวก็ได้มีการขอให้คนเก่า "ให้การ" เรื่องเก่า ๆ ต่าง ๆ เช่นที่มีหนังสือ "คำให้การขุนโขลน" ซึ่งคงจะเป็นกรมการผู้หนึ่งของพระพุทธบาท อันเป็นเมืองจัตวาเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง อ่านแล้วได้ความรู้ทางภูมิศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องที่เล็กนั้นเป็นอันมาก เสียดายที่ไม่ปรากฏว่ามีคำให้การชนิดนี้สำหรับท้องที่อื่น ๆ อีก[๒๙]

(๔) ทรงฟื้นฟูศิลปศาสตร์โดยเฉพาะอักษรศาสตร์

ส่วนใหญ่อันหนึ่งของการฟื้นฟูวัฒนธรรมในรัชกาลที่ ๑ ได้แก่ ศิลปศาสตร์โดยเฉพาะอักษรศาสตร์ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงนำเอง ด้วยทรงพระราชนิพนธ์บ้าง มีพระราชดำรัสสั่งให้ผู้รู้ทำบ้าง และยังมีกวีและผู้รู้บางท่านคิดทำขึ้นเองบ้างโดยเอกเทศ ได้ลองรวบรวมรายการเท่าที่จะหาได้ ความปรากฏว่ามีการเขียนเรื่องต่าง ๆ อยู่ตลอดรัชกาล

จะจับกล่าวแต่เฉพาะพระราชนิพนธ์ก่อน อันที่จริงแม่ทัพที่สามารถก็ดี นักปกครองที่สามารถก็ดี ไม่จำเป็นจะต้องเป็นศิลปินหรือกวีหรือนักแต่งหนังสือ แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงสนพระราชหฤทัยในอักษรศาสตร์ด้วย แม้จะมิได้ทรงเป็นกวีเอกก็ทรงแต่งกลอนได้ยาว ๆ และที่สำคัญที่สุดนั้นอยู่ที่ทรงสามารถจะบันดาลให้เกิดมีอักษรศาสตร์ชิ้นใหญ่ ๆ ดี ๆ ขึ้นใหม่ได้แพร่หลาย จึ่งได้กล่าวในเบื้องต้นหนังสือเล่มนี้ว่าในเมืองไทยเรานั้นวัฒนธรรมย่อมแวดล้อมพระองค์พระมหากษัตริย์ถ้าพระองค์สนพระราชหฤทัยในทางนั้น

การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชนิพนธ์นั้น ผู้ศึกษาบางคนมักเข้าใจว่า พระองค์ทรงมีหน้าที่ราชการมากมายทุกด้าน ไฉนจะทรงมีเวลามาแต่งหนังสือได้ ความเข้าใจอย่างนี้ไม่แต่มีในเมืองเรา หากในต่างประเทศก็มีอยู่เป็นอันมากในสังเวียนปราชญ์ เพราะปราชญ์เหล่านั้นถนัดแต่จะนั่งเขียนด้วยตนเอง เช่นพระเจ้าหรรษวรรธนะที่ได้สมญาว่า ศรีวิกรมาทิตย์แห่งอินเดีย ทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมไว้หลายเรื่อง บางเรื่องเช่นบทนาฏิกาที่ชื่อ "รัตนาวลี" มีชื่อเสียงและคนนิยมแพร่หลายมากนัก ปราชญ์ฝรั่งก็สงสัยกันว่าจะเป็นฝีปากคนอื่นกระมัง เพราะท่านเป็นเจ้าแผ่นดิน ที่ไหนจะแต่งหนังสือได้อย่างนั้น แต่เรามักลืมเสียว่าพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงเป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง และมนุษย์ทุกคนใช่ว่าจะมีอาชีพแต่ในทางที่ตนชอบหรือถนัดเสมอไป ข้าราชการที่สามารถในหน้าที่ปกครอง หรือพ่อค้าที่ทำการสำเร็จดีแต่ชอบเขียนชอบแต่งก็มีถมเถไปฉันใดพระเจ้าแผ่นดินก็ดุจกัน แม้ในเมืองฝรั่งเองก็มี การแต่งหนังสือแล้วเอาไปช่วยกันตกแต่งแต้มเติมในสังเวียนคนที่มีอัธยาศัยวรรณคดีด้วยกันเป็นวิธีธรรมดา แม้แต่มหากวีเชกสเปียร์ก็ปรากฏว่าบทละคอนพูดของท่านมีบางแห่งที่แสดงสำนวนของเบคอนที่ชอบพอและ "คอเดียวกัน" ซึ่งข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่าอาจจะได้ช่วยติทัก และเชกสเปียร์คงรับเอาไปรวมไว้ในเรื่องของเขาได้โดยมิได้นึกว่าเป็นการปลอมแปลงฝีปากแต่อย่างใด ฉะนั้นการที่พระเจ้าแผ่นดินจะทรงทำเยี่ยงสหายสังเวียนอื่น ๆ ทำกัน ทำไมจึ่งจะไม่เป็นไปได้เล่า ?

อย่างไรก็ดี น่าจะเข้าใจได้ว่าพระราชนิพนธ์ที่ทรงเองก็มี แต่ก็ทรงปรึกษาหารือ "อ่านฟังกัน" ในสังเวียนพระสหายและผู้ร่วมพระราชหฤทัยในการเขียนการแต่ง นี่ว่าถึงเฉพาะสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เพราะที่ท่านทรงเองจริง ๆ จนตลอดเช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่สี่ ที่ห้า ที่หก ก็มีเหมือนกัน แม้ในสี่พระองค์นี้ บางพระองค์ เช่น รัชกาลที่หกทรงเขียนเองเป็นอันมากแล้วออกพิมพ์เลยก็มี แต่ก็ยังมีบางโอกาสที่ท่านทรงเขียนแล้วทรง "นำมาอ่านฟังกัน" และแก้ไข

---

[๒๙] คำให้การขุนโขลน พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ๒๔๖๑ หน้า ๔๙

จิตรกรรมฝาผนัง เรื่องรามเกียรติ์ รอบพระระเบียงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ห้องที่ ๕๑ สุครีพรับอาสาไปหักฉัตรทศกัณฐ์ที่ตั้งขึ้น
เพื่อป้องกันมิให้กองทัพพระรามได้รับแสงจากดวงอาทิตย์
ฉัตรนี้เป็นของท้าวธาดาหรือมหาจัตุรพักตร์ พระอัยกาของ
ทศกัณฐ์สร้างขึ้นเพื่อป้องกันกรุงลงกา

ห้องที่ ๕๓ หนุมานอาสาอมพลับพลาพระราม
และไมยราพสะกดทัพ

ห้องที่ ๗๑ อินทรชิตเสียพิธีชุบศรนาคบาศ
เพราะชามพูวราชแปลงเป็นหมีมาทำลายพิธี

ห้องที่ ๗๒ อินทรชิตให้วิรุญมุขจำแลงกายเป็นตน
ส่วนตนเองกำบังกายขึ้นไปอยู่ในเมฆ แล้วแผลงศรนาคบาศ
มาต้องพระลักษณ์และกองทัพวานร

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์กลอนไว้มาก ฝีพระโอษฐ์นับว่าปานกลาง แต่พระราชนิพนธ์ "รามเกียรติ์" นั้นสำคัญมาก เพราะเป็นการรักษาความไว้ตลอดเรื่องอันยืดยาวในเมื่อนิทานคงจะได้กระจัดกระจายหายสูญไปในคราวกรุงแตกเสียจนไม่ต่อติดกันได้ เรื่องพระรามนี้ แม้จะเป็นนิทานที่มาจากต่างประเทศในชั้นเดิมก็จริง แต่ได้จับใจคนไทยดุจดั่งได้จับใจชาติอื่น ๆ ในอาเซียอาคเนย์มาเสียมาก จนเข้าเจืออยู่ในศิลปทุกแขนงไม่ว่าจิตรกรรม ปฏิมากรรม สถาปัตยกรรม หรือวรรณกรรม จะเดินทางไปในเมืองไทยแห่งใดเราจะเห็นได้เสมอ ว่าเรื่องพระรามนี้ใคร ๆ ก็รู้จักนิยมกันหมด วิธีทรงดำเนินเรื่องเป็นลักษณะบทละคอนร้อง มีหน้าพาทย์สำหรับร้องตลอด แต่ไม่ปรากฏว่าได้เคยเล่นตลอดเรื่องในโอกาสใด ๆ เลย ถ้อยคำที่ทรงใช้ก็พูดตรง ๆ เป็นสำนวนทหาร ไม่มุ่งหมายไปในทางอลังการกี่มากน้อย เช่นตอนที่พระนารายณ์แปลงเป็นนางฟ้าไปปราบนนทก ชวนให้รำตามแล้วแกล้งชี้นิ้วไปที่เพลาเพื่อจะให้นนทกซึ่งมีนิ้วเพชรชี้อะไรก็ตาย ยับเยินไปนั้นทำตาม นนทกหลงกลนาง พอชี้ที่ขาตนขาก็ "หักล้มลงไม่ทนได้" พระนารายณ์กลายเป็นองค์จริงไปและเหยียบนนทกไว้เพื่อจะฆ่าเสียนั้น มีบทนนทกพูดกะทัดรัดง่าย ๆ แต่ได้ความ ดังจะขอคัดมาเป็นตัวอย่าง

"บัดนั้น นนทกแกล้วหาญชาญสมร
เห็นพระองคทรงสังข์คทาธร เป็นสี่กรก็รู้ประจักษใจ
ว่าพระหริวงศทรงฤทธิ์ ลวงล้างชีวิตก็เป็นได้
จึงมีวาจาถามไป โทษข้าเป็นไฉนให้ว่ามาฯ "

พระนารายณ์ ตอบ

" โทษามึงใหญ่หลวงนัก
ด้วยทำโอหังบังเหตุ ไม่เกรงเดชพระอีศวรทรงจักร
เองฆ่าเทวาสุรารักษ โทษหนักถึงที่บรรลัย
ตัวกูก็คิดเมตตา แต่จะไว้ชีวามึงไม่ได้ "

นนทก แย้ง

" ซึ่งพระองคจะผลาญชีวี
เหตุใดมิทำซึ่งหน้า มารยาเป็นหญิงไม่บัดสี
ฤๅว่ากลัวนิ้วเพชรนี้ จะชี้พระองคให้บรรลัย
ตัวข้ามีมือแต่สองมือ ฤๅจะสู้ทั้งสี่กรได้
แม้นสี่มือเหมือนพระองคทรงชัย ที่ไหนจะทำได้ดั่งนี้"

พระนารายณ์ต้องตอบ (น่าจะเข้าใจได้ว่าด้วยความไม่สะดวกพระทัย)

" กูนี้แปลงเป็นสตรีมา
เพราะมึงจะถึงแก่ความตาย ฉิบหายด้วยหลงเสนหา
ใช่ว่าจะกลัวฤทธา ศักดานิ้วเพชรนั้นเมื่อไร
ชาตินี้มึงมีแต่สองหัตถ์ จงไปอุบัติเอาชาติใหม่
ให้สิบเศียรสิบพักตร์เกรียงไกร เหาะเหิรเดิรได้ในอัมพร
มีมือญี่สิบซ้ายขวา ถือคฑาอาวุธธนูศร
กูจะเป็นมนุษแต่สองกร ตามไปราญรอนชีวี "

ทรงพรรณนาโวหารเล่าถึงบุคคลก็กะทัดรัดดี เช่น

"มาจะกล่าวบทไป ถึงกุขันพรานไพรใจกล้า
อยู่ในบุรีรัมย์นครา ภูผาล้อมรอบเป็นขอบคัน
น้ำใจหยาบช้าสาหส อดทนเรี่ยวแรงแขงขัน
ไม่รู้จักปีเดือนคืนวัน สำคัญใบไม้หล่นจึ่งแจ้งใจ "

เรื่องรามเกียรติ์เป็นอย่างไร มีเค้ามูลที่มาอย่างไร ถิ่นเดิมของเรื่องอยู่ที่ไหน เดินทางเข้ามาถึงเมืองเราอย่างไรเมื่อไร ข้าพเจ้าได้แต่งทูลเกล้าฯ ถวายในรัชกาลปัจจุบันเพื่อประกอบสมุดภาพทรงถ่ายที่พิมพ์ขึ้นเป็นที่ระลึกงานพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทรแล้ว[๓๐] หนังสือนี้ก็เพิ่งพิมพ์ออกจึงจะของดไม่ยกมากล่าวซ้ำอีก จะเพ่งเลงเล่าถึงแต่ตัวเรื่องของพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ เท่านั้น

เรื่องรามเกียรติ์นี้ได้ความจากหนังสือนั้นเองว่าทรง "แรกริ" แต่ ณ วันจันทร์ขึ้น ๒ ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๑๕๙ ซึ่งตรงกับพุทธศักราช ๒๓๔๐ และในท้ายเรื่องกล่าวว่า

"อันพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย
ใช่จะเป็นแก่นสารสิ่งใด ดั่งพระทัยสมโภชบูชา
ใครฟังอย่าได้ใหลหลง จงปลงอนิจจังสังขาร์..."

บัดนี้จะได้นำเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ นี้ มากล่าวโดยย่อพอให้ผู้ใคร่พิจารณาได้ใช้สำหรับเทียบเคียงเรื่องเพื่อประวัติศาสตร์ต่อไปดังนี้

รามเกียรติ์รัชกาลที่ ๑ นี้ ไม่แบ่งภาคตอนเหมือนอย่าง "รามายณ" ไม่มี "กาณฑ์" (คือ กัณฑ) เช่น "รามายณ" นั้นเลย ทรงแต่งเป็นเรื่องเดียวยาวยืดไปจนตลอด แต่สำหรับประโยชน์ในทางที่จะเทียบเคียงกับหนังสืออื่น ๆ เช่น รามายณ เราขอแบ่งเอาเองเพื่อความสะดวกในการอ้างถึงต่อไปนี้

ภาค ๑ เป็นภาคเบ็ดเตล็ดทำนองกัณฑ์แถมของรามายณ ต่างกันแต่ในข้อที่ของเราเอามาไว้ข้างต้นทำนองว่าจะดำเนินเรื่องโดยลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เนื้อเรื่องมีอสูรพงศ วานรพงศ และราชวงศมนุษที่อโยธยาสลับกันไป รวมทั้งเรื่องเกร็ด เช่น เรื่องนนทก (เพื่อจะแสดงชาติก่อนของทศกัณฐ์) และเรื่องเทวดาจับระบำมีรามสูรเมขลาเข้ามาไล่กัน (เพื่อเชื่อมนิทาน) แต่เผอิญ ๒ เรื่องนี้คนรู้จักมากเป็นการเล่นของละครที่แพร่หลายทั้ง ๒ ตอน

ภาค ๒ จับตัวเรื่องจริง ๆ ตรงกับในรามายณ ต่างกันแต่มีเกร็ดลางเรื่องแทรกแซมเข้าไปเป็นแห่ง ๆ เริ่มแต่ท้าวทศรถแห่งอโยธยาทำพิธีขอลูกโดยเชิญพระอิสีสิงคมุนี (ตรงกับพระฤษยสฤงค์ในรามายณ) มาเป็นประธาน ในระหว่างที่ทำพิธีนั้นมีอมนุษเชิญถาดทิพยปายาสผุดขึ้นมากลางกองไฟแห่งพิธี นางกากนาสูร (กาซึ่งเป็นยักษ) โฉบไปได้ครึ่งก้อนให้แก่นางมณโฑมเหสีของทศกัณฐ์ นางเสวยแล้วทรงครรภ์คลอดเป็นสีดาซึ่งทศกัณฐ์ทราบว่าเกิดมาล้างผลาญวงศยักษจึงให้เอาไปทิ้งน้ำเสีย พระชนกราชาซึ่งทรงผนวชเป็นฤๅษีเก็บฝังไว้ต่อมาจึงขุดขึ้นมาเลี้ยงไว้เป็นพระธิดาบุญธรรม ส่วนทางอโยธยามเหสี ๓ พระองค์ของท้าวทศรถเสวยและทรงครรภ์แล้วประสูติพระโอรส ๔ พระองค์ คือ พระราม ๑ พระพรต (รามายณว่า ภะรต) ๑ พระลักษณ์ (รา. ว่าลักษมัณ) ๑ พระสัตรุด (รา. ว่า ศตรุฆน์) ๑

เมื่อพระรามมีชัณษาได้ราว ๑๖ ปี พระฤๅษีได้มาขอให้ไปปราบยักษกาอันมีนามว่ากากนาสูรซึ่งมารังควานอาศรมจนไม่มีสมาธิที่จะบำเพ็ญพรต พระลักษมณ์ไปด้วย เมื่อฆ่ากากนาสูรตายแล้ว มารีจและสวาหุผู้บุตรของกากนาสูรมาแก้แค้นแทนมารดา ได้รบกัน สวาหุตาย มารีจหนีจากที่รบ พระฤๅษีจึงพา ๒ กุมารไปเมืองมิถิลา ในเวลานั้นท้าวชนกราชาแห่งมิถิลาประกาศเชิญกษัตริย์ทั้งหลายให้ไปประลองกำลังยกศรพระรามยกได้ ท้าวชนกยกนางสีดาพระธิดาให้พระราม โดยให้ไปเชิญท้าวทศรถจากอโยธยามาในการอภิเษกสมรสครั้นเสร็จงานแล้วท้าวทศรถและพระรามกลับอโยธยาพบรามสูรกลางทาง พระรามรบกับรามสูรชนะแก่รามสูร ๆ ถวายศรของตรีเมฆผู้เป็นอัยกาธิบดีแก่พระราม

ภาค ๒ นี้ตรงกับพาลกาณฑในรามายณเป็นส่วนมาก ต่างหรือเพี้ยนแต่ชื่อคนหรือท้องที่บ้าง

---

[๓๐] ภาพรามเกียรติ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร (โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๙๕) มีบทอธิบายท้ายเล่มเรื่องนิทานพระราม ซึ่งกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรเรียบเรียงขึ้นโดยพระบรมราชโองการ

ภาค ๓ จับเรื่องกล่าวถึงทรพีควาย (รา. ทุนทุพี) ตลอดถึงพาลีรบกับควายในถ้ำนานจนเลือดไหลออกมาปากถ้ำมาก สุครีพน้องชายพาลีเข้าใจว่าพี่ถูกควายฆ่าตายจึ่งปิดปากถ้ำเสีย พาลีโกรธขับสุครีพให้ไปอยู่ป่า สุครีพจึ่งไปอยู่แห่งเดียวกับที่หนุมานบำเพ็ญพรตอยู่ในป่ากล้วย

ครั้นแล้วย้อนมากล่าวถึงทางอโยธยาซึ่งท้าวทศรถจะอภิเษกให้พระรามเป็นยุวราชสำเร็จราชการบ้านเมือง นางไกยเกษี (รา. ไกเกยี) มเหสีท้าวทศรถท้วงว่าเคยได้พรไว้ว่าจะขออะไรก็ได้ บัดนี้นางขอให้เนรเทศพระรามออกไปป่า ๑๔ ปี ระหว่างนั้นให้พระพรตลูกชายของนางเป็นใหญ่แทน ท้าวทศรถอนุมัติตามเพื่อมิให้เสียวาจา พระรามจึ่งออกป่าพร้อมด้วยพระลักษมณ์และนางสีดา ท้าวทศรถเสียพระทัยในเรื่องนี้จนสิ้นพระชนม์ ส่วนพระพรต พระสัตรุดน้องพระราม ซึ่งไปอยู่เมืองไกยเกษ เมื่อได้ข่าวว่าพระบิดาจะอภิเษกให้พระรามเป็นยุวราช ก็เดินทางมาอโยธยาเพื่อจะช่วยงาน แต่ครั้นมาถึงได้ความว่าพระรามถูกเนรเทศและพระบิดาสิ้นพระชนม์เพราะเหตุนั้นก็ทรงพระพิโรธแก่พระมารดา และเมื่อจัดการพระศพท้าวทศรถเสร็จแล้ว ก็ออกตามพระรามไปจนพบ แต่ทูลเชิญให้กลับมาทรงราชย์ไม่สำเร็จ เพราะพระรามจะรักษาสัตย์ของท้าวทศรถ ในที่สุดพระรามประทานรองพระบาทหญ้ามาให้ตั้งไว้แทนพระองค์ พระพรตคงรักษาบ้านเมืองไว้ท่าพระรามจนกว่าจะเสด็จกลับ

ภาคนี้นับว่าตรงกันกับอโยธยากาณฑในรามายณ ต่างกันแต่ชื่อคนชื่อท้องที่บ้าง

ภาค ๔ ฝ่ายพระรามเดินลึกเข้าไปอีกในป่าพบพิราบ (รา. วิราธ) ได้รบกันแล้วชนะ เดินป่าต่อไปถึงฝั่งแม่น้ำโคทาวารี นางสำมนักขา (รา. ศูรปนขา) มาพบเข้าอยากได้พระรามหรือลักษมณ์เป็นผัว เมื่อไม่สำเร็จก็เข้ารังแกนางสีดาจนพระลักษมณ์ออกต่อสู้ตัดจมูกและหูขาด นางหนีไปฟ้องทูตขร (รา. ทูษณ และ ขร) ตรีเศียร (รา. ไม่มี) พี่ของนาง ทั้งสามยักษได้มาแก้แค้นแทนนาง แต่แพ้ถูกฆ่าตายหมด สำมนักขาไปเล่าให้ทศกัณฐ์ฟังว่ามีนางสีดางามมากอยู่ในป่า ทศกัณฐ์ให้มารีจลูกกากนาสูรนั้นแปลงเป็นกวางทองมาล่อ นางสีดาอยากได้กวาง ให้พระรามตามจับ ระหว่างนี้ทศกัณฐ์เข้าลักเอานางสีดาไปได้ พระรามพระลักษมณ์ออกติดตามพบนกสดายุและอสูรต่าง ๆ จนบรรลุถึงป่ากล้วยที่หนุมานสุครีพอยู่

ภาค ๔ นี้ความตรงกับอรัณยกัณฑ์ในรามายณ ต่างแต่ชื่อคนชื่อท้องที่บ้าง

ภาค ๕ พระรามพบหนุมาน ๆ พาสุครีพมาเฝ้า ทำสัญญาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อสุครีพจะได้แก้แค้นในการที่ถูกพาลีเนรเทศและผิดเมียของสุครีพด้วย สุครีพสัญญาถวายรี้พลเมืองขีดขินธ์แก่พระรามเพื่อทำสงครามติดตามสีดา เพราะถ้าสุครีพชนะแก่พาลีก็มีหวังที่จะได้ครองเมืองขีดขินธ์ (รา. กิษกินธ์) เมื่อพระรามฆ่าพาลีและได้รี้พลขีดขินธ์แล้ว ยังได้กองทัพเมืองชมพูอีกด้วย กองทัพขีดขินธ์มีหนุมานและองคตเป็นนายทหารผู้ใหญ่ ฝ่ายชมพูมีชมพูพานกับนิลพัทเป็นนายทหารผู้ใหญ่ บัดนี้พระรามจึ่งส่งทหารลิงเหล่านี้ออกติดตามค้นหานางสีดา

ภาค ๕ นี้ ความเกือบตรงกันกับกิษกันธกาณฑในรามายณ ต่างกันแต่ทหารชมพูนั้นเป็นลิงมิใช่หมีและต่างกันด้วยชื่อต่าง ๆ ตามเคย เว้น สุครีพ หนุมาน ซึ่งเหมือน และองคตซึ่งเกือบเหมือนกัน

ภาค ๖ ในจำพวกทหารลิงที่ออกไปค้นหานางสีดานั้น พวกนายทหารผู้ใหญ่มีหนุมาน องคต ชมพูพานเป็นต้น ได้ไปทางทิศใต้ แล้วหนุมานแต่ผู้เดียวข้ามเข้าในลงกา พบนางสีดาซึ่งเขาเอาไปไว้ในสวนนอกเมืองได้ถวายแหวนของพระราม ขากลับได้ทำลายสวน จนเกิดรบพุ่งกันขึ้นเป็นขนานใหญ่ ในที่สุดยักษ์จับหนุมานได้จะฆ่าเท่าไรก็ไม่ตาย หนุมานทูลทศกัณฐ์ให้เอาไฟจุดตัวเสีย ครั้นจุดแล้วหนุมานทำตัวเป็นเชื้อเพลิงเที่ยวเผาเมืองลงกาเสียสิ้น แล้วหนีรอดมาได้

ภาค ๖ นี้ ความเหมือนกันกับในสุนทรกาณฑของรามายณในข้อสำคัญ ๆ แต่เรื่องของเรามีเกร็ดย่อย ๆ ต่อเติมออกไปอีกบ้าง

ภาค ๗ ลำดับนี้ถึงระยะที่จะกล่าวถึงการศึกในลงกา ท่านผู้อ่านอาจระลึกได้ว่า ในหน้าต้น ๆ ที่แล้วมา ข้าพเจ้าได้กล่าวว่ากาณฑที่ ๖ ของรามายณซึ่งชื่อว่ายุทธกาณฑนั้น เป็นกาณฑที่ยาวกว่าตอนไหน ๆ หมด เรื่องรามเกียรติ์ของไทยก็ยาวอยู่ที่การรบนี้เหมือนกัน แต่ไม่เหมือนรามายณที่ตรงของเขายาวด้วยคำพูดของแต่ละฝ่ายที่ออกมารบกันหรือออกมาแสดงบทบาทต่าง ๆ ของเราแม้ไม่ใคร่พูดมากดั่งนั้น ก็ยาวอยู่ที่การเล่าถึงวิธีที่ต่างฝ่ายต่างตระเตรียมรบ วิธีรบกัน และผลของการรบนั้น ๆ เช่นทุก ๆ คราวที่จะรบกันมักจะเริ่มต้นด้วยทศกัณฐ์ปรารภหาใครออกไปรบแล้วก็ให้ไปเชิญมา มีการรับรองเลี้ยงดูแล้วจัดทัพ แม่ทัพก็แต่งองค์ทรงเครื่อง แล้วเล่าถึงพาหนะทรงของแม่ทัพ ต่อจากนี้ก็เปลี่ยนไปกล่าวถึงฝ่ายพระรามที่อยู่ในค่ายได้ยินเสียงทัพยักษ์โห่ร้อง พระรามจึ่งถามพิเภกว่าใครยกมาแล้วก็จัดทัพออกไปต่อสู้ ส่วนแม่ทัพนั้นจะเป็นพระรามเองหรือพระลักษมณ์ก็ตาม ก็ตั้งกองสรงน้ำทรงเครื่องออกตรวจพล และเล่าถึงพาหนะทรง แล้วจึ่งจะเล่าถึงการรบ แต่ละศึกย่อมกินความยืดยาวดั่งพรรณนามาฉะนี้ และนอกจากการศึกที่ตรงกันเช่นศึกกุมภกรรณและอินทรชิตแล้ว ของเรายังมีญาติวงศ์เพื่อนฝูงของทศกัณฐ์มาทำศึกย่อยแทรกระยะหรือขัดตาทัพบ้างเนือง ๆ ซึ่งไม่ใคร่จะมีในรามายณ เหตุฉะนี้ศึกลงกาของเราจึ่งยาวเหมือนกัน ดำเนินเรื่องเป็นสังเขปดั่งต่อไปนี้

เมื่อพระรามได้ความว่าสีดาอยู่ลงกาแล้ว จึ่งยกทัพไปตั้งที่เขาคันธกาลาริมฝั่งทะเล (รา. เรียกเขาว่ามเหนทรคีรี) ฝ่ายในลงกาทศกัณฐ์ฝันร้าย ให้พิเภก (รา. วิภีษณ) ทำนาย พิเภกเห็นมีทางแก้ด้วยส่งสีดาคืนให้ผัวของเขา ทศกัณฐ์โกรธขับพิเภกออกจากลงกา พิเภกไปขอพึ่งพระรามถือน้ำถวายสัตย์ แล้วสาบานเป็นสหายกับสุครีพ พระรามให้ทหารลิงสำแดงฤทธิ์ให้พิเภกดู เสียงกึกก้องดังไปถึงในเมืองลงกา ทศกัณฐ์ จึ่งให้ศุกรสาน (รา. เป็น ๒ คน คือ ศุกร ๑ สารัณ ๑) ไปสอดแนมแต่ถูกจับได้ลงโทษโบยแล้วปล่อยตัวไปบอกนาย ทศกัณฐ์ปลอมเป็นฤๅษีมายุพระรามให้ระแวงพิเภกกับสุครีพ (รา. ว่าส่งยักษ์อื่นมาสอดแนมอีก)

ทศกัณฐ์ให้เบญกายลูกพิเภกปลอมเป็นสีดาทำตายลอยมา พระรามลงสรงเห็นเข้าก็เชื่อและเศร้าโศก หนุมานพิสูจน์ว่ามิใช่ศพ จับตัวนางไว้ซักถามแล้วปล่อยไป นี่เป็นตอนสำคัญอันแรก ซึ่งรามเกียรติ์ของเราผิดกับรามายณ

พระรามให้จองถนนข้ามทะเลไปลงกา ข้างไทยมีเรื่องหนุมานวิวาทกับนิลพัท จนต้องส่งนิลพัทกลับไปรักษาเมืองขีดขินธ์ แล้วมีเรื่องนางสุวรรณมัจฉาขัดขวางการจองถนน หนุมานต้องไปจับตัวและเล้าโลมให้เลิกการขัดขวาง ทั้งสองเรื่องนี้ไม่มีในรามายณ นับเป็นตอนสำคัญที่ ๒ และที่ ๓ ที่ต่างกัน

เมื่อจองถนนเสร็จ พระรามยกพลข้ามไปตั้งประชิดลงกา ตั้งค่ายที่เขามรกฏ (รา. ว่าเขาสุเวล) แล้วให้องคตเข้าไปสื่อสารบอกเหตุที่ยกทัพมาขอสีดาคืน ทศกัณฐ์ให้จับองคต เกิดต่อสู้กันขึ้นจนยักษ์ตายหลายตน องคตกลับมาได้ ทศกัณฐ์ยกฉัตรใหญ่ขึ้นเพื่อดูทัพพระรามที่ข้างนอกเมือง สุครีพเห็นเข้าก็โกรธ เหาะไปหักฉัตรได้ต่อสู้กัน (รา. ว่าสุครีพหักฉัตรก่อน)

ลำดับนี้รามเกียรติ์แทรกเรื่องใหญ่เข้าไปเป็นเรื่องแตกต่างที่ ๔ คือ เรื่องไมราพณ์ผู้เป็นยักษ์อยู่ใต้ดินมีวิชาลึกลับสะกดคนให้หลับได้ พิเภกรู้เรื่องจึ่งเตือนพระราม หนุมานนฤมิตตัวให้ใหญ่อ้าปากอมพลับพลาที่ประทับพระรามไว้ แต่เมื่อถูกมนต์ไมราพณ์ก็หลับเหมือนกับทหารลิงทั้งปวง ไมราพณ์ขโมยพระรามลงไปบาดาลใต้ดิน แต่หนุมานตื่นขึ้นตามลงไปทันฆ่าไมราพณ์ และเชิญพระรามอุ้มกลับขึ้นมาได้ทั้งบรรทมหลับ

บัดนี้จึ่งเริ่มศึกลงกาแท้ ๆ คือ ๑. ศึกกุมภกรรณ เมื่อกุมภกรรณยกมา พิเภกขอออกไปพูดจาห้ามมิให้รบ เพราะพิเภกเชื่อว่ากุมภกรรณเป็นยักษ์ที่มีศีลสัตย์ แต่กุมภกรรณไม่ยอมเลิกเพราะถือคำสั่งทศกัณฐ์เป็นใหญ่ ไม่ว่าผิดหรือถูก สุครีพจึ่งยกทัพออกรบ กุมภกรรณจับสุครีพหนีบรักแร้ไป แต่ภายหลังสลัดหนีมาได้ โดยหนุมานตามไปช่วย กุมภกรรณยกตามมาได้รบกับพระลักษมณ์ ๆ ถูกซัดหอกโมกขศักดิ์ แต่แก้กันได้ ลำดับนี้กุมภกรรณไปนอนทดน้ำมิให้ไหลมาเพื่อให้ลิงอดน้ำ หนุมานตามไปสืบได้ความว่านอนทดน้ำอยู่แห่งใด ได้ต่อสู้กันเป็นอันความคิดที่จะทดน้ำล้มเหลว กุมภกรรณยกออกมายังค่ายพระรามอีก พระรามออกต่อสู้ฆ่ากุมภกรรณตาย

๒. ศึกอินทรชิตครั้งที่ ๑ อินทรชิตออกรบกับพระลักษมณ์ไม่เป็นผลอย่างไร จึ่งกลับไปตั้งพิธีชุบศรนาคบาส

๓. ทศกัณฐ์ให้เชิญมังกรกรรณลูกพญาขรมาขัดตาทัพเป็นศึกใหญ่ แต่ตายด้วยศรพรหมาสตร์ของพระราม วิรุญมุขออกขัดตาทัพไว้พลาง

๔. ส่วนอินทรชิตทำพิธีไม่สำเร็จ เพราะชามภูวราชแม่ทัพลิงตนหนึ่งไปรบกวน เลยยกทัพมาหนุนวิรุญมุขเข้ารบกัน พระลักษมณ์ออกสู้จับวิรุญมุขได้แล้วปล่อยกลับไปเพราะเป็นเด็ก อินทรชิตแผลงศรนาคบาสมามัดพระลักษมณ์และลิงได้ พระรามเรียกพญาครุฑมาจิกแก้ได้

๕. อินทรชิตทำพิธีชุบศรพรหมาสตร์ กัมปั่นออกขัดตาทัพ (รา. อกัมปัน) หนุมานฆ่ากัมปั่นตาย อินทรชิตถูกรบกวนด้วยทศกัณฐ์ให้ไปบอกข่าวกัมปั่นตายจึ่งชุบศรไม่สำเร็จ แต่ก็ยกทัพอยู่ดีและแผลงศรพรหมาสตร์ถูกพระลักษมณ์กับรี้พลสลบหมดเว้นหนุมาน ตอนนี้ของเราว่าอินทรชิตแปลงเป็นพระอินทร์ลอยมาบนฟ้า หนุมานจึ่งขึ้นหักคอช้าง (ปลอม) ซึ่งเป็นเทพพาหนะของพระอินทร์ปลอมจนหมดกำลังสลบไป พระรามออกมาสนามรบ พอหนุมานฟื้นขึ้นก็ให้ไปหายาที่เขาสรรพยา แต่ไม่พบต้นยา จึ่งช้อนมาทั้งเขา พวกทัพพระลักษมณ์พอได้กลิ่นยาจากเขานั้นก็พากันฟื้นขึ้นหมด

๖. ทศกัณฐ์กับอินทรชิตคิดให้สุขาจารปลอมเป็นสีดา เอาตัวมาตัดหัวให้พระรามดูกลางสนามรบ แต่พิเภกทูลพระรามว่าไม่ใช่สีดาจริง

๗. อินทรชิตตั้งพิธีกุมภนิยา ชุบศรสามคัน พระลักษมณ์ไปล้างพิธีได้ แต่ก็เลยรบกันจนหมดศร (รา. ว่ารถหัก) อินทรชิตหนีเข้าเมือง แล้วออกมารบอีกโดยแฝงท้องฟ้า ในที่สุดก็ถูกศรพระรามตาย

๘. ทศกัณฐ์คลั่ง ยกออกรบเองมี “สิบรถ” (ลูกทศกัณฐ์ ๑๐ องค์ ไม่ปรากฏชื่อ) นำออกมาด้วย เรื่องตอนนี้ ข้างไทยเอาเป็นศึกใหญ่ถึงพระอินทร์ให้พระวิศณุกรรมนำรถทรงมาถวายพระราม การศึกตอนนี้ เฉพาะทศกัณฐ์ตรงกันกับรามายณแล้ว แต่เรื่อง “สิบรถ” นั้น รามายณว่า มีโอรสทศกัณฐ์ ๔ องค์เท่านั้น ในรามเกียรติ์ก็เล่าว่าขึ้นต้นโอรส ๔ องค์ ออกรบ ครั้นตายลงจึงออกตามมาอีก ๖ องค์ ก็เห็นจะทำนองเดียวกัน กับที่ผู้เล่ายังเพลิดเพลินการรบอยู่ ในตอนเสร็จศึกลงกาแล้วจึงขยายเรื่องศึกจักรวรรดิต่อออกไปให้ยาว ดั่งจะได้ กล่าวถึงต่อไปข้างหน้าต่อจากนี้ไป ทางข้างไทยได้แทรกการศึกของพระญาติวงศ์และสัมพันธมิตรของทศกัณฐ์ เข้ามาอีกหลายราย ซึ่งไม่มีในรามายณของวาลมีกิ คือ

๙. สหัสเดชะ ราชาแห่งปางตาล และมูลพลำ อุปราชปางตาลทั้งสองเป็นสหายทศกัณฐ์

๑๐. แสงอาทิตย์ ลูกพญาขรซึ่งเป็นอนุชาทศกัณฐ์ ราชาแห่งโรมคัล

๑๑. สัตลุง ราชาแห่งจักรวาล กับตรีเมฆลูกตรีเศียรซึ่งเป็นอนุชาทศกัณฐ์ ราชาแห่งมัชวารี

๑๒. สัทธาสูร ราชาแห่งอัสดง สหายของทศกัณฐ์

๑๓. วิรุณจำบัง ราชาแห่งจาฤก ลูกพญาทูตซึ่งเป็นน้องทศกัณฐ์

๑๔. ในระหว่างศึกแถมเหล่านี้ มีศึกที่ทศกัณฐ์เองออกทำครั้ง ๑ แล้วทศกัณฐ์ลงไปชุบตัวในอุมงค์ ซึ่งพระรามใช้ให้นายทหารลิงไปทำลายได้สำเร็จตามเคย ครั้นแล้วมีตอนสำคัญอีกที่แพร่หลายมากในเมืองไทย และนิยมเล่นโขนกันมาก คือ ทศกัณฐ์ให้ไปเชิญท้าวมาลีวราชผู้เป็นอัยกาธิบดีอยู่บนสวรรค์มาว่าความ แต่ท้าวมาลีวราชมิได้หลงคำโจทเท็จของทศกัณฐ์ ทรงชี้ขาดโดยคำพยานคนกลาง คือ นางสีดา ว่าทศกัณฐ์ผิด ให้คืนนางเสีย ทศกัณฐ์โกรธ การชำระความก็ไม่เป็นผลประการใด

๑๕. ทศกัณฐ์ออกรบอีก พุ่งหอกกบิลพัทถูกพระลักษมณ์ พระรามจัดการแก้ได้ ต่อไปนี้ทศกัณฐ์ออกรบอีก แต่บาดเจ็บสาหัสถึงกรขาดและพระองค์ทะลุ ต้องเสกเป่าแก้แผล แล้วล่าทัพกลับเข้าลงกา พิเภกจึงทูลพระราม ว่าทศกัณฐ์นั้นถอดดวงใจเก็บไว้ต่างหาก จะฆ่าเท่าไรก็ไม่ตาย ต้องได้กล่องดวงใจมาจากพระฤาษีโคบุตร มาทำลายจึงจะฆ่าได้ หนุมานรับอาสาไปจัดการเรื่องนี้ เมื่อหลอกเอากล่องดวงใจมาได้แล้วก็ให้พระฤาษีพาตน เข้าไปรับอาสาช่วยทศกัณฐ์รบพระราม ทศกัณฐ์เชื่อกลนี้ แล้วให้ออกรบ ได้รบกันอีก ๒ ครั้ง ๆ หลังทศกัณฐ์ ยกตามออกมาด้วย หนุมานรอเวลาพอพระรามแผลงศรก็ขยี้ดวงใจทศกัณฐ์ให้ทศกัณฐ์ดู ทศกัณฐ์จึงตาย เรื่องกล่องดวงใจทศกัณฐ์นี้รามายณไม่มี แต่มีว่าพระฤาษีรูป ๑ มาบอกมนต์อาทิตย์หฤทัยให้พระราม ๆ เล่ามนต์นี้ เวลาแผลงศรไปฆ่าทศกัณฐ์ ๆ จึงตาย

ลำดับนี้พิเภกเข้าไปในลงกาและเชิญนางสีดาออกมาถวายคืนแก่พระราม ๆ ให้สีดาลุยไฟเพื่อให้โลกเห็น ว่าเธอเป็นผู้บริสุทธิ์ แม้จะถูกเอาไปเก็บไว้เป็นเวลานานในเงื้อมมือยักษ์ก็ยังบริสุทธิ์ มิได้ถูกชายใดแตะต้องเลย ครั้นแล้วจึงอภิเษกให้พิเภกครองลงกาและเริ่มเดินทางกลับจากที่นั้น

ลำดับนี้มีเกร็ดเพิ่มเติมสองสามเรื่อง คือ อัศกรรณสหายของทศกัณฐ์ยกทัพมาถึงลงกาเพื่อแก้แค้นแทน ทศกัณฐ์ ถูกพระรามฆ่าตาย แล้วบัลลัยกัลป์ลูกทศกัณฐ์ซึ่งพญานาคเอาไปเลี้ยงไว้นั้น ขึ้นมาจากนาคพิภพ มาได้ข่าวว่าพ่อตายก็โกรธตามไปแก้แค้นระหว่างทางที่พระรามกำลังยกกลับ หนุมานไปรบตัวต่อตัวแล้วฆ่าตาย พระรามก็กลับถึงอโยธยาในฤดูใบไม้ร่วง (ทุกวันนี้ชาวอินเดียที่ถือศาสนาฮินดูยังฉลองวันพระรามกลับเข้าเมือง ในฤดูนี้เป็นนิตย์) ในการบำเหน็จแม่ทัพนายกองนั้น พระรามให้หนุมานได้ “กินเมือง” พระนครศรีอโยธยา แต่หนุมานเมื่อได้ทำตามรับสั่งแล้ววัน ๑ ก็ถวายเมืองคืน เพราะเห็นเป็นการละเมิดพระเกียรติของพระราม ๆ จึงสร้างเมือง “นพบุรี” ให้ไปครอง เรื่องบำเหน็จนี้รามายณน่าจะไม่มี

ภาค ๘ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายหลังที่พระรามกลับเข้าสู่อโยธยาแล้ว ลางเรื่องก็มีในอุตตรกัณฑ์แห่งรามายณ หากขยายความออกให้ยืดยาวกว่าของเขาเป็นอันมาก แต่ไม่ใช่ว่าจะเป็นเรื่องตรงกันกับรามายณตลอดไป เพราะหลายเรื่องในรามายณอุตตรกัณฑ์นั้น เราเอาไว้ข้างต้นของเรื่องรามเกียรติ์เสียไม่น้อย เช่นเรื่องอสูรพงศ วานรพงศ เป็นต้น ขอสรุปความของภาคสุดท้ายนี้ดั่งนี้

ข้อ ๑. ท้าวมหาบาลเทพาสูรผู้ครองเมืองจักรวาฬ (เมืองนี้ออกชื่อร่ำไปว่าเป็นของราชายักษ์องค์นั้นบ้าง องค์นี้บ้าง ไม่ทราบว่าหมายความอย่างไรแน่ แต่อย่างไรก็ดี อันว่าชื่อท้องที่ในรามเกียรติ์ของไทยย่อมเลื่อนลอยแทบทั้งหมด ดั่งได้ยกขึ้นเปรียบเทียบมาแล้วข้างต้นเป็นราย ๆ เรื่อยมา ออกจะต้องทำใจเสียว่าจะชื่ออย่างไรก็เหมือนกัน ไม่สู้จะมีค่าแก่การสอบสวนนัก) ท้าวมหาบาลนี้ยกทัพมาแก้แค้นแทนทศกัณฐ์ หนุมานไปช่วยป้องกันพิเภก ได้ฆ่ามหาบาลตาย ตอนนี้หนุมานไปพาลูกกับเบญกายอีกตน ๑ ชื่ออสูรผัดมาถวายพระรามแล้วหนุมานออกบวชเป็นฤาษี

ข้อ ๒. ศึกท้าวจักรวรรดิแห่งมลิวัน (ตรงกับอุตตรกาณฑแห่งรามายณ ซึ่งกล่าวว่าพระรามให้พระศตรุฆน์ไปปราบยักษ์ชื่อลวณผู้เป็นราชาแห่งมธุวัน) รามเกียรติ์ของเราเล่าว่าสาเหตุแห่งศึกจักรวรรดิเกิดขึ้นเพราะเมื่อทศกัณฐ์ตายลง นางมณโฑมีครรภ์กับทศกัณฐ์ได้เพียงเดือนเดียว พระรามยกนางให้พิเภก ครั้นประสูติโอรสนี้ออกมา พิเภกสำคัญว่าเป็นลูกของตนได้เลี้ยงดูเป็นอย่างสนิทสนมดีและให้ชื่อว่า ไพนาสุริวงศ์ ครั้นเติบโตขึ้นได้ความจากพี่เลี้ยงชื่อวรณีสูรว่าตนมิใช่ลูกพิเภก หากพ่อตายเสียก่อนเกิดและมารดามาเป็นเมียพิเภกจึงเกิดอับอายและชิงชังพิเภกและมารดา และไปชักเอาท้าวจักรวรรดิจากมลิวันมาช่วยจับพิเภกใส่ตรุไว้ พระรามได้ทรงทราบจึงให้พระพรตพระสัตรุดนำทัพวานรมาช่วยพิเภก ได้ชัยชนะแก่ไพนาสุริวงศ์ ให้ประหารชีวิตแล้วยกทัพเลยไปตีเมืองมลิวัน การศึกตอนนี้แต่งเลียนศึกลงกา ดั่งจะได้เทียบดูกันต่อไปนี้

ก. ทั้งสองศึกเริ่มต้นด้วยการสื่อสาร ศึกลงกานั้นพระรามใช้องคต ศึกมลิวันพระพรตใช้นีลนล

ข. แม่ทัพยักษ์นั้น ในศึกลงกามีมาก แต่ที่จัดว่าเด่นกว่าอื่น ๆ คือ กุมภกรรณมีหอกโมกขศักดิ์ มีอินทรชิตลูกรักของทศกัณฐ์มีฝีมือทางศร มีมังกรกรรณหลานและหลานอื่น ๆ อีก ส่วนศึกมลิวันมีสุริยาภพ ลูกใหญ่ของท้าวจักรวรรดิ ใช้ชฎาเหมือนอินทรชิต หน้าก็เหมือนกันแต่สีแดง (อินทรชิตสีเขียว) ซึ่งใช้อาวุธหอกอย่างกุมภกรรณพุ่งเอาพระสัตรุดสลบไปอย่างกุมภกรรณพุ่งพระลักษมณ์สลบไปฉะนั้น แล้วมีบัลลัยจักรลูกจักรวรรดิซึ่งมีฝีมือทางแผลงศรอย่างอินทรชิต แม้เมื่อตายลง พ่อก็ทำศพเป็นการใหญ่อย่างทศกัณฐ์ทำให้อินทรชิต โอรสที่สามของจักรวรรดิชื่อนนยุพักตร์ มีบทบาทคล้าย ๆ มังกรกรรณในศึกลงกา

ครั้นหมดพวกนี้แล้ว ศึกลงกาได้ท้าวสหัสเดชะ มีลักษณะเป็นผู้ใหญ่ที่ใคร ๆ กลัว แต่แท้จริงโง่ ออกมารบก็แพ้โดยง่าย ส่วนศึกมลิวันนั้นให้ท้าวไวตาลอันมีลักษณะคล้าย ๆ สหัสเดชะออกมารบในลำดับเดียวกันและก็แพ้โดยง่าย ๆ เช่นกัน ในที่สุดก็ถึงท้าวจักรวรรดิเองแต่ไม่ตายยากเท่าทศกัณฐ์ ตลอดศึกมลิวันนี้ แม้ว่าหนุมานจะได้อยู่ในกองทัพฝ่ายอโยธยาก็จริงและแม้จะได้ทำหน้าที่สำคัญ ๆ บางอย่างก็จริง แต่ตัวนายทัพที่อาจหาญปราดเปรียวเช่นที่หนุมานเคยเป็นในศึกลงกานั้น คราวนี้ได้แก่นิลพัทซึ่งเคยเป็นคู่แข่งกับหนุมานในศึกก่อนจนถึงอยู่ด้วยกันไม่ได้ ต้องกลับไปรักษาแนวหลังที่เมืองขีดขินธ์

ข้อ ๓. พระรามกริ้วสีดา มีเรื่องว่า พระรามไปประพาสชั่ววัน นางสีดาอยู่หลังในอโยธยา ถูกนางอดุลปีศาจมาลวงให้เขียนรูปทศกัณฐ์ให้ดูแล้วเข้าสิงรูปนั้น จะลบเท่าใดไม่ออก พระรามกลับมาเห็นเข้าก็หึง ให้พระลักษมณ์เอานางไปฆ่าเสีย พระลักษมณ์ปล่อยนางไป แต่ได้หัวใจกวางมาถวายแทนหัวใจสีดา นางไปอาศัยอยู่กับพระวัชมฤคฤาษีและประสูติโอรส แล้วได้โอรสซึ่งพระฤาษีชุบให้อีกองค์ ๑ พระฤาษีให้นามว่า พระบุตรและลบ

พระฤาษีสอนศิลปศาสตร์ให้จนเชี่ยวชาญ พระกุมารทั้ง ๒ ประลองศิลปจนดังสนั่นกึกก้องเข้าไปถึงในกรุงอโยธยา พระรามอยากจะทรงทราบว่าเสียงใครทำฤทธิ์ คงจะต้องเป็นผู้มีบุญ จึงปล่อยม้าอุปการผูกสารไว้ที่คอว่า ถ้าใครพบม้านี้ให้บูชาพระราม ถ้าขัดขืนจะถือว่าเป็นกบฏ (รา. ว่าพระรามทำพิธีอัศวเมธ คือ ปล่อยม้านี้ไปปี ๑) กุมารทั้ง ๒ พบม้าเข้าก็จับขี่เล่นโดยปรารภกันว่า “กระบฏทดโทไม่เข้าใจ จับได้ก็จะขี่ให้สำราญ” อันเป็นเหตุให้หนุมานซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ตามม้าไปดูเผื่อจะมีใครละเมิดโองการนั้นเข้าจับกุม กลับแพ้แก่สองกุมาร ๆ จับมัดและเอายางสักหน้าเล่น ในที่สุดพระรามยกทัพออกไปจะจับ แต่ครั้นพบกันไล่เลี่ยก็ได้ความว่าเป็นโอรสพระรามนั่นเอง พระรามจึงให้กุมารพาไปหานางสีดาผู้มารดา ๆ ถวายกุมารนั้นแก่พระราม ต่อมาพระรามอยากจะได้นางสีดากลับเข้ามาในเมือง นางไม่ยอมกลับ จึงทำอุบายให้หนุมานไปทูลนางว่าพระรามสิ้นพระชนม์จะถวายพระเพลิง นางเข้ามาก็พบพระราม นางขัดใจที่ถูกหลอกจึงแทรกพื้นแผ่นดินลงไปอาศัยพญานาคอยู่ใต้ดิน

ข้อ ๔. โดยที่เกิดเหตุยุ่ง ๆ เช่นนี้ **พระรามกลุ้มหฤหัยจึ่งออกไปเดินป่า ๑ ปี** ในระหว่างเดินป่านี้ได้พบยักษ์ต่าง ๆ ได้รบกันและปราบปรามอีก คือ ท้าวกุเวร ราชาแห่งกาลยุทธ ๑ นกยักษ์ชื่อปักษาวายุพักตร์ ๑ กับท้าวอุณาราช (หรือที่มักเรียกกันว่ายักษ์กกขนาก) ซึ่งพระรามแผลงศรด้วยหญ้ากกไปเสียบอกให้ "ตรึงไว้กับแผ่นศิลา ทรมาอยู่แสนโกฏิปี" เรื่องเหล่านี้ยังไม่พบในรามายณ อาจเป็นนิยายพื้นเมืองเอาเข้ามาปนก็เป็นได้ เช่น "ยักษ์กกขนาก" นี้ ชาวบ้านนอกในโบราณแถบเขาศรีประจันตใกล้โคกกะเทียมในจังหวัดลพบุรียังยืนยันอยู่เสมอว่ามันอยู่ในถ้ำที่ในเขา

ข้อ ๕. พระอีศวรรำคาญว่าพระรามกับนางสีดายังคงไม่ปรองดองกันอยู่ดั่งนี้เป็นการไม่ดี จึ่งตรัสให้หาทั้งสองพระองค์ขึ้นไปบนสวรรค์ ว่ากล่าวให้ดีกันเสีย แล้วประทานอภิเษกเสียใหม่ ทั้งสองฝ่ายก็อยู่เย็นเป็นสุขต่อมา (ไม่พบในรามายณ)

ข้อ ๖. ต่อมามี **พวกคนธรรพ์มารบกวนพระฤษีชีไพร** ทางทิศเมืองไกยเกษแล้วเลยตีเอาเมืองนั้นได้ ท้าวไกยเกษผู้ทรงพระชราแล้วต้องหนีออกไปซ่อนอยู่ในป่า พระรามให้พระโอรสทั้งสองไปปราบ และให้พระพรตพระสัตรุดยกทัพตามไปควบคุม เป็นอันปราบปรามพวกคนธรรพ์ได้สำเร็จ (เรื่องศึกคนธรรพ์นี้มีในอุตตรกาณฑ) รามเกียรติ์ไทยจบลงด้วยกล่าวว่าบ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุขแต่นั้นมา และไม่มีเรื่องพระรามสิ้นพระชนม์หรือขึ้นสวรรค์ดั่งในรามายณ

พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงขึ้นนี้ มักเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า "รามเกียรติ์ รัชกาลที่ ๑" ในหอพระสมุดมีเขียนไว้ในสมุดดำอย่างโบราณ ซึ่งเข้าใจว่าอาจเป็นฉบับเดิมที่ทรงพระราชนิพนธ์อยู่ ๑๐๒ เล่มจบ ถ้าจะคำนวณดูพอประมาณ ๆ เรียกได้ว่าสมุดเล่ม ๑ มี ๒๔ หน้า ๆ ๑ เขียนได้ ๔ บรรทัด คะเนว่าบรรทัด ๑ มีราว ๒๐ คำ (ได้ลองนับดูลางหน้าได้จำนวนถัวบรรทัดละ ๒๐ คำจริง ๆ) ถ้าดั่งนั้นหน้า ๑ ก็จะมีราว ๘๐ คำ สมุดเล่ม ๑ ก็จะมีราว ๘๐x๒๔ = ๑๙๒๐ และ ๑๐๒ เล่มก็จะมีราว ๑๙๒๐x๑๐๒ = ๑๙๕,๘๔๐ คำ นับว่าเป็นหนังสือที่ยาวมากเรื่อง ๑ ในวรรณคดีของไทย ในปัจจุบันนี้คุรุสภาได้พิมพ์ขึ้นขนาดยกแปดเป็นหนังสือ ๔ เล่มใหญ่ ๆ ๒๙๗๖ หน้า

ในพระราชปรารภข้างต้นเรื่องกล่าวความว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกอบกู้บ้านเมือง โดยสละพระราชทรัพย์ได้ทรงเชิญพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก ทรงแปลงสร้างวัดพระเชตุพน แล้ววัดพระศรีสรรเพชญ์ (เดี๋ยวนี้เรียกวัดมหาธาตุ) แล้วจึ่งได้

"ภูธรดำริดำรัส จัดจองทำนองนุก ไตรดายุคนิทาน ตำนานเนืองเรื่องรามเกียรติ์ เบียนบรปักษ์ยักษพินาศ ด้วยพระราชโวหาร ปานสุมาลัยเรียบร้อยสร้อยโสภิต พิกสิตสาโรช ฯลฯ"

แม้ว่าลักษณะที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ขึ้นนี้ จะได้อนุโลมตามแบบอย่างแห่งบทละครรำก็ดี วิธีที่ทรงดำเนินเนื้อเรื่องทำให้เรานึกว่ามิได้มีพระราชประสงค์จะให้ใช้เป็นบทสำหรับเล่นละครตลอดไป เพราะเรื่องยืดยาวเหลือที่จะเล่นดั่งนั้นได้จนตลอด อีกประการหนึ่งการนำเรื่องรามเกียรติ์ออกเล่นให้มหาชนดูนั้น โดยเฉพาะในสมัยก่อน ๆ มิได้ใช้วิธีร้องบทให้ละครรำ หากใช้วิธี "พากย์" ให้คนเต้น คนเต้นนั้นก็เป็นผู้ชาย ไม่ใช่ผู้หญิงอย่างละคร จึ่งน่านึกว่าพระราชประสงค์ที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นในรูปละครรำจนตลอดนี้ คงจะเป็นไปในทางให้มีเรื่องอันบริบูรณ์สำหรับเก็บไว้เป็นตำรับ หากจะนำตอนใดออกเล่นบ้างก็ได้ หากผู้ใดชอบใจที่จะอ่านก็มีเรื่องอันบริบูรณ์แต่ต้นจนจบไว้อ่านได้ดั่งนี้

นอกจากนี้ยังมีบทละคอนที่ว่ากันว่าเป็นพระราชนิพนธ์อีกสามเรื่อง คือ ดาหลัง อิเหนา และอุณรุท ดาหลังนั้นได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานแจกในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า เมื่อเมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๙[๓๑] เค้ามูลและลักษณะของเรื่องเป็นอย่างไรแจ้งอยู่ในคำนำหนังสือเรื่องนั้นแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องยกมากล่าวในที่นี้ ส่วนเรื่องอิเหนาที่ตกลงสันนิษฐานกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์รัชกาลที่หนึ่งนั้น มีอยู่เพียงส่วนหลังส่วนเดียว เพราะตอนแรกที่สำคัญกันมาแต่เดิมว่า

---

[๓๑] พระราชนิพนธ์ "ดาหลัง" โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๔๙๙

เป็นพระราชนิพนธ์รัชกาลที่หนึ่งนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเห็นว่าจะเป็นสำนวนครั้งอยุธยา เพราะเมื่อกล่าวชมพระนครและพระราชวังมีการยกพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์และพระที่นั่งทรงปืน (ซึ่งไม่มีในกรุงเทพฯ) ขึ้นกล่าว แต่ส่วนหลังที่ว่าเป็นพระราชนิพนธ์นั้น ขอคัดความมาดั่งต่อไปนี้

" อันอิเหนานิพนธ์ไว้แต่ก่อน บทกลอนเพราะพริ้งเป็นหนักหนา
ใครสดับก็จับวิญญา ดังสุธาทิพรศสำอางกรรณ
แต่ค้างอยู่เพียงสึกชี นับปีจะสูญเรื่องเป็นแม่นมั่น
ครั้งนี้พระบาททรงทศธรรม์ ถวัลยราชปิ่นทวารวดี
เสด็จเถลิงจักรพรรดิพิมานอาศน์ ทรงพระราชนิพนธ์อักษรศรี
ต่อเรื่องอิเหนาแต่สึกชี โดยคดีบริบูรณ์นิทานกาล
ใครฟังแล้วจงฟังราโชวาท อย่าประมาทหลงใหลใช่แก่นสาร "

ข้อความตักเตือนผู้ฟังนี้ ออกจะเป็นการออกพระองค์ว่ามิได้ลุ่มหลงในดิรัจฉานกถาอย่างเดียวกันกับที่ทรงไว้ข้างท้ายรามเกียรติ์ ดั่งได้คัดมาไว้ข้างต้น ถ้อยคำเกือบจะเหมือนกัน ทำให้ยิ่งน่าเชื่อมากขึ้นว่าเป็นฝีพระโอษฐ์ดุจกัน บทที่ได้มาเป็นท่อน ๆ ไม่ติดต่อกันนี้ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงไว้[๓๒] ว่า หอพระสมุดฯ ได้ต้นฉบับมาจากนครศรีธรรมราช ส่วนเรื่องพระราชนิพนธ์อิเหนาที่รู้จักและนิยมกันอยู่แพร่หลายนั้นไม่ใช่รัชกาลที่หนึ่ง หากเป็นพระราชนิพนธ์รัชกาลที่สองซึ่งดำเนินเรื่องดุจกัน

พระราชนิพนธ์ "อุณรุท" นั้นว่าทรงไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ หรือปีใดปีหนึ่งในต้นรัชกาล ลักษณะเป็นบทละคอนเช่นเดียวกันกับรามเกียรติ์ ดาหลังและอิเหนาที่กล่าวมาแล้ว มีข้อน่าสังเกตสำหรับเรื่องนี้อยู่ข้อหนึ่ง คือ ที่เป็นเรื่องมาจากมหาภารต ซึ่งในอินเดียมีฐานะคู่กันกับเรื่องรามายณ แต่ไม่ปรากฏว่าไทยเราในสมัยอยุธยาตอนหลังหรือในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงเทพฯ ได้รู้จักหรือนิยม ความจริงนอกจากที่กล่าวถึงกษัตริย์สำคัญ ๆ ในเรื่องมหาภารตในลิลิตยวนพ่ายของอยุธยาแล้ว ก็ไม่ปรากฏว่าไทยเราได้อ้างถึงหรือถอดเรื่องตอนใด ๆ มาจากมหาภารตเลย จนกระทั่งมาได้รู้จักเรื่องนี้จากหนังสือแปลภาษาอังกฤษในปัจจุบัน แต่ถึงกระนั้นก็ดี เรื่องอุณรุทก็มิใช่ตอนสำคัญของมหาภารตเลย

ยังมีพระราชนิพนธ์ย่อย ๆ อีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องนิราศท่าดินแดง มีบันทึกปีทรงแต่งไว้เป็นปีตรงกับพุทธศักราช ๒๓๒๙ อันเป็นเวลาที่เสด็จไปงานพระราชสงครามรบพม่า และท่าดินแดงนั้นเป็นชื่อของสมรภูมิในสงครามนั้นแห่งหนึ่ง

ลักษณะแห่งพระราชนิพนธ์ทั้งหลายนี้รวมใจความได้ว่าเป็นฝีปากทหาร เพ่งเล็งในทางวีรกรรมไม่สู้เพราะในแห่งใด ภาษาก็เรียบ ๆ ไม่สูงหรือหยาบโลน

ยังมีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งว่าทรงมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเพราะได้ทรงชำระพระราชพงศาวดารนี้[๓๓] ถ้อยคำในบานแผนกกล่าวว่า

"ศุภมัสดุศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก (พ.ศ. ๒๓๓๘) สมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชาธิราชพระเจ้าอยู่หัวผ่านถวัลยราชย์ ณ กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยาเถลิงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร "

แล้วมีความต่อไปข้างหลัง (หน้า ๓๗๘) ว่า

"เพียงนี้เรื่องพระเพทราชากับพระเจ้าเสือทำไว้แต่ก่อน บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้เจ้าพระยาพิพิธพิชัยกระทำเรื่องพระนารายณ์เป็นเจ้ากับพระเพทราชา พระเจ้าเสือพระบรมโกศพระเจ้าพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทำศักราชภัด (คงจะเป็นถัดกันไป) กันไป"

---

[๓๒] ตำนานเรื่องละครอิเหนา สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแต่ง โรงพิมพ์ไทย ๒๔๖๔ หน้า ๘๕-๙๓.

[๓๓] ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๔ และ ๖๕

ความชัดว่า ตอนต้นของพระราชพงศาวดารนี้เป็นสำนวนเก่าตอนตั้งแต่สมัยพระนารายณ์เป็นเจ้ามาเป็นสำนวนรัชกาลที่ ๑ ซึ่งโปรดฯ ให้เขียนใหม่ อนึ่ง เจ้าพระยาพิพิธพิชัยผู้นี้เข้าใจว่าเป็นคน ๆ เดียวกันกับที่ทำระเบียบพระราชพิธีราชาภิเษกครั้งกรุงเก่าถวายเป็นแบบฉบับดั่งได้กล่าวถึงมาแล้ว (ดูโน้ต ๑) พงศาวดารสำนวนนี้กรมศิลปากร (แต่ยังเป็นหอพระสมุด) มีอยู่เป็นสมุดเขียน ๒๒ เล่ม ดำเนินความแต่สร้างกรุงมาจนถึงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ณ บัดนี้เรียกชื่อว่า "พงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)" ได้สืบมาหลายแห่งแล้วว่าเหตุใดจึงเรียกดั่งนั้น ก็ไม่ได้รับคำยืนยันจากท่านผู้ใดอย่างไร ข้าพเจ้าเองคิดว่า เมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ ในเวรวิเศษซึ่งเป็นกรมเลขานุการของเสนาบดีมหาดไทยได้มีพันจันทนุมาศอยู่คนหนึ่ง ชื่อเดิมชื่อเจิม พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นโดยลำดับจนได้เป็นพระยาตรังคภูมาภิบาล ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดตรัง แล้วได้เป็นสมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอุดร เมื่อครั้งยังเป็นพันจันฯ อยู่นั้น สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) ทรงใช้สอยอยู่มากในหน้าที่เลขานุการชั้นรอง ๆ พงศาวดารฉบับนี้ก็เข้าใจว่าได้มาจากนครศรีธรรมราช ในราวนั้นบางทีจะได้เคยเรียกกันบ้างกระมังว่าพงศาวดารพันจันฯ หมายความว่าฉบับที่พันจันฯ ได้รับมอบให้เป็นผู้เก็บเผื่อจะทรงเรียกทอดพระเนตร[๓๔]

เจ้าพระยาพระคลัง (หน)

กวีที่จัดให้เป็นยอดเยี่ยมในบรรดานักเขียนทั้งปวงในรัชกาลนี้น่าจะเป็นเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ประวัติของท่านมีมาว่าเดิมเป็นหลวงสรวิชิตในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในสมัยนั้นได้แต่ง "ลิลิตเพชรมงกุฎ" ตามปรากฏความข้างท้ายเรื่องว่า

" หลวงสรรพวิชิตเชื้อ สัปปรุษ
แต่งพระเพชรมงกุฎ แก่นไท้
ถวายแก่ราชบุตร อิศเรศร์
โดยนิยมซึ่งได้ เรื่องรู้โบราณ "

ชื่อของท่านผู้แต่งนี้ในพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศเขียนว่า "สรวิชิต" แต่ในโคลงของท่านเองฉบับพิมพ์ใช้ว่า "สรรพวิชิต" อนึ่ง "ราชบุตร อิศเรศร์" นี้ จะหมายความถึงเจ้านายโอรสสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือโอรสรัชกาลที่หนึ่ง พระองค์ใดไม่ชัดความ อย่างไรก็ดี ชื่อท่านยังปรากฏในกวีนิพนธ์สมัยเดียวกันแต่เขียนว่า "สรวิชิต" อีก คือใน "โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก" ของพระชำนิโวหาร ข้อที่ควรนำมายกย่องท่านนอกจากว่าฝีปากไพเราะเยี่ยมแล้ว ยังมีอีกว่าท่านแต่งได้ดีทั้งร้อยแก้วร้อยกรอง

หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี ทรงเขียนยกย่องลักษณะกวีเอกของท่านผู้นี้ไว้[๓๕] อย่างถูกใจข้าพเจ้าจึงจะขอคัดมาลงไว้ในที่นี้ดั่งต่อไปนี้

"ประการที่หนึ่ง ท่านแต่งได้ทุกอย่าง มีโคลง ฉันท์ กลอน และร่าย ต่อจากท่านดูเหมือนจะต้องถึงรัชกาลที่ ๕ ที่มีกวีแต่งได้ทุกอย่าง คือ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) และกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

---

[๓๔] ต่อมาพระปฏิเวทวิศิษฐ์ได้ช่วยค้นเอกสารได้ความมาว่า เจิมนี้ เป็นพันจันทนุมาศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๙ จนถึง ๒๔๕๑ ส่วนพงศาวดารสำนวนนี้ได้มาเมื่อ ๒๔๕๐ จึงน่าจะเชื่อได้แน่แล้วว่า พันจันทนุมาศผู้นี้เป็นแน่แล้ว

[๓๕] วรรณคดี สิบกวี ของหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ รัชนี (พ.ณ. ประมวญมารค) หน้า ๑๖๑-๒๒๐.

"ประการที่สอง ร่ายยาวเทศน์มหาชาติกัณฑ์กุมารและมัทรีของท่านยังใช้เทศน์อยู่จนทุกวันนี้ ในมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ กุมารและมัทรีเป็นกัณฑ์ที่กวีชอบที่สุด ฉะนั้นจึงมีสำนวนประชันกันมากกว่ากัณฑ์อื่น ที่ของท่านได้รับยกย่องสูงกว่าเพื่อน ย่อมแสดงว่าท่านเป็นกวีใหญ่อยู่แล้ว

"ประการที่สาม สำนวนร้อยแก้วของท่านเท่าที่ปรากฏในเรื่องสามก๊กและราชาธิราชดีเพียงไร ไม่จำเป็นต้องนำมากล่าวในที่นี้ เว้นแต่ชี้ว่าในสองเรื่องนั้นมีสำนวนกวีมากทั้ง ๆ ที่แต่งเป็นร้อยแก้ว"

เธอเติมกล่าวข้างท้ายอีกว่า

"...ผู้ที่จะเป็นกวีใหญ่ได้ จำเป็นจะต้องเป็นตัวของตัวเองจะเจริญรอยตามเก่าคาบเดียวไม่ได้ ทั้งในด้านความคิดและผูกคำขึ้นเป็นประโยคให้เกิดภาพ..."

เมื่อหม่อมเจ้าจันทร์จิรายุวัฒน์ได้ตีราคาท่านกวีใหญ่ผู้นี้ไว้อย่างแจ่มแจ้งดั่งนี้แล้ว ก็ยังเหลืออยู่แต่จะกล่าวถึงชิ้นศิลปทางวรรณกรรมของท่านเป็นเรื่อง ๆ ไปตามเค้าโครงการของหนังสือเล่มนี้

คำกลอนของท่านเจ้าพระยาพระคลังที่มีชื่อเสียงมากที่สุดน่าจะได้แก่ "กากีกลอนสุภาพ" เรื่องนี้มีชื่อเสียงเพราะโวหารอันไพเราะ เนื้อเรื่องก็ไม่มีอะไรมากนอกจากนิยายของหญิงโลเลที่เป็นตัวเรื่อง แต่พรรณนาโวหารนั้นยอดเยี่ยม ยกตัวอย่างเช่นกล่าวถึงภาพที่เห็นได้จากอากาศในเวลาที่ครุฑบิน (ซึ่งไม่ใคร่ผิดจากเวลาที่เรามองลงมาจากเรือบินนัก) ว่า

" ชี้บอกยอดเขาพระเมรุมาศ แก้วประหลาดงามดีเป็นสี่อย่าง
แดงเขียวขาวเหลืองเรืองนภางค์ เกาะทวีปใหญ่กว้างทั้งสี่ทิศ
ทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร สัณฐานดั่งจอกลอยกะจิหริด..."

กล่าวถึงอาการแห่งธรรมชาติดินฟ้าเวลารุ่งสางว่า

" ครั้นศศิธรคล้อยเคลื่อนเลื่อนลับ ดาราดับสิ้นแสงสว่างหล้า
พระพายชายพัดรำเพยพา สกุณาพร้องเพรียกพิมานทอง
ดุเหว่าทิพยที่ประจำสิมพลี ก็ร้องมี่ส่งเสียงสำเนียงก้อง
ภาณุมาศเร่งราชรถทอง ผาดผยองเยี่ยมยอดยุคุนธร "

กลอนอีกเรื่องหนึ่ง เรียกว่าเพลงยาวมีชื่อเสียงมาก กับกลอนสมบัติอมรินทร์ก็เป็นเรื่องไพเราะและภาษาหมดจด ส่วนโคลงนั้นที่เป็นโคลงล้วนมี "พยุหยาตราเพชรพวง" ซึ่งท่านได้รับพระบรมราชโองการให้แต่งถวาย กล่าวถึงกระบวนเสด็จนมัสการพระพุทธบาททางชลมารค ลำดับกระบวนเรือต่าง ๆ ตามอัตราเสด็จประพาส แล้วกล่าวถึงกระบวนสถลมารคเป็นคชพยูหและอัสดรพยูห ซึ่งลงท้ายว่า

" จบเสร็จเสด็จพยุห์ริ้ว เพ็ชร์พวง
ตำหรับราชหอหลวง กล่าวไว้
สำหรับแห่งอดิสรวง สุรราช
เป็นพระเกียรติยศไท้ ธิราชผู้ มีบุญ "

ต่อนั้นยังมีกระบวนอัสดรพยูหอีกสำนวนหนึ่ง เริ่มต้นว่า

" ขัษณองค์ อิศราชไช้ สังหร
เสด็จพยุหพลนิกร มิ่งม้า
ยังบทวะลัญชร ชินราช
หวังหว่านผลภายหน้า อาจเอื้ออวยทาน "

ลงท้ายว่า

" ราโชพระสาสนเอื้อน โองการ
สารสั่งพระคลังกราน กราบเกล้า
ให้รังรจนสาร เสาวพากย์
โดยพยุหยาตราเต้า แต่งไว้เป็นโคลง
ภัทรบทปาติบาทเบื้อง ศุขปักษ์
อังคาระมเสงนัก ษัตรไซ้
พันร้อยห้าสิบเก้าศัก ราชเร่ง รู้นา
จอมมกุฎภพให้ แต่งแต้มโคลงกระบวร "

ในเรื่องมหาชาติ ท่านก็ได้แต่งกัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรีจะขอยกตัวอย่างมาเล็กน้อยพอให้เห็นฝีปากดั่งต่อไปนี้

"พอแจ่มแจ้งแสงศศิธรนางก็ยกคอนขึ้นใส่บ่า เอาพระภูษาคาดพระเต้าเข้าให้มั่นคง วิ่งพลางนางทรงกรรแสงพลางยะเหยาะเหย่าทุกฝีย่างไม่หย่อนหยุด พักหนึ่งก็ถึงที่สุดบริเวณพระอาวาส ที่พระลูกเจ้าเคยประพาสแล่นเล่น ประหลาดแล้วแลไม่เห็นก็ใจหาย ปิ้มประหนึ่งว่าชีวิตนางจะวางวายลงทันที จึ่งตรัสเรียกว่าแก้วกัณหาพ่อชาลีแม่มาถึงแล้ว เหตุไฉนไยพระลูกแก้วจึ่งมิมาเล่าหลากแก่ใจ แต่ก่อนแต่ไรสิพร้อมเพรียงเจ้าเคยวิ่งระรี่เรียงเคียงแข่งกันมารับพระมารดา ทรงพระสรวลสำรวลร่าระรื่นเริงรีบรับเอาขอคานแล้วก็พากันกราบกรานพระชนนี พ่อชาลีเจ้าเลือกเอาผลไม้ แม่กัณหาชอ้อนวอนไหว้ว่าจะเสวยนม ผธมเหนือพระเพลาพลางฉอเลาะแม่นี้ต่าง ๆ ตามประสาทารกเจริญใจ.... มีอุปไมยเหมือนหนึ่งลูกทรายทรามคนอง ปองที่ว่าจะชมแม่เมื่อสายัณห์...."

นี่เป็นตอนที่มัทรีไปป่าหาผลไม้มาเลี้ยงกัน แต่ถูกกางกั้นเพราะสัตว์ร้ายมานอนขวางทาง ครั้นหมดสัตว์แล้วก็รีบวิ่งมายังพระอาศรมด้วยความห่วงพระทารกทั้งสอง แต่ก็มาไม่พบพระองค์ใด เป็นความในกัณฑ์มัทรี

พงศาวดารมอญ กับเรื่องสามก๊ก พงศาวดารจีน

นอกจากนั้น ท่านยังได้แต่งเรื่องราชาธิราชเป็นร้อยแก้วแท้ ๆ กล่าวความสละสลวยสุภาพ นับว่าท่านเป็นนักเขียนอย่างสารพัด แต่ที่ท่านได้ชื่อเสียงที่สุดจะต้องว่า ๆ ในทางกวีนิพนธ์

ในประวัติท่านที่กล่าวมาแล้วได้ว่าไว้แต่เพียงท่านเป็นหลวงสรวิชิต เมื่อรัชกาลที่ ๑ ขึ้นเสวยราชย์ กรรมการปรึกษาความชอบได้ถวายความเห็นให้ยกหลวงสรวิชิตขึ้นเป็นที่พระคลัง แต่พระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงบัญชาตาม คงจะทรงเห็นว่าจะเป็นการยกย่องคนของท่านเร็วเกินไป จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเพียงพระยาพิพัฒนโกษาที่ปลัดทูลฉลองกรมท่า ต่อมาจึ่งได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระคลัง อยู่มาจนเกือบสวรรคต ท่านจึ่งถึงอสัญกรรมไปเสียก่อน

นักเขียนอื่น ๆ

ในรัชกาลนี้ปรากฏว่ากรมพระราชวังหลัง (สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์) ได้ทรงส่งเสริมให้แต่งเรื่องจีนขึ้นอีก แต่จะเป็นผู้ใดแต่ง เราไม่มีทางทราบ เรื่องนี้คือเรื่อง "ไซ่ฮั่น" อันเป็นเรื่องนิทานพงศาวดารจีนใหญ่เรื่องหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่งที่อยู่ในประเภทเจ้านายทรงส่งเสริมโดยตรง ก็คือเรื่อง “พงศาวดารเหนือ” ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวร มีรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เจ้ากรมราชบัณฑิตย์ขวาเรียบเรียงขึ้นเมื่อปี ๒๓๕๐ แต่เรียงไว้ไม่ดีเลย ข้อความสับสนไม่เป็นที่จะอาศัยได้แน่นอน โดยหลักประวัติศาสตร์ ผู้เรียบเรียงบันทึกไว้ในบานแผนกว่าเป็น

“เรื่องสยามราชพงษาวดารเมืองเหนือ ตั้งแต่บาธรรมราชสร้างเมืองสัชชนาไลยเมืองสวรรคโลก ได้เสวยราชสมบัติทรงพระนามพระเจ้าธรรมราชาธิราชเป็นลำดับลงมาจนถึงพระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณราชธานี....”

ในจำพวกประวัติศาสตร์ยังมีหนังสือใหญ่ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องมหาวงสพงศาวดารลังกาทวีป ซึ่ง “มีพระราชบริหารดำรัสสั่งขุนสุนทรโวหาร ผู้ว่าที่พระอาลักษณ์ให้ชำระเรื่องมหาวงษที่ราชบัณฑิตย์แต่งทูลเกล้าฯ ถวาย” พระราชดำรัสสั่งเมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๓๙ กล่าวต่อไปว่าราชบัณฑิตย์ที่แต่งเรื่องไว้ชื่อพระยาธรรมปโรหิต และว่าด้วยว่าเมื่ออาลักษณ์ชำระแล้ว โปรดให้เชิญไปเผดียงสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะเห็นพร้อมกันด้วย จะเห็นได้ว่าทรงระวังที่จะให้หนังสือเรื่องนี้ถูกต้องนัก ความจริงเป็นที่ทราบกันอยู่ว่าพุทธศาสนาของไทยเรามาจากลังกา คัมภีร์ที่พระท่านนิยมใช้เป็นหลักก็เป็นวรรณกรรมลังกา หากแปลไว้เป็นไทยต่อภายหลัง คือ คัมภีร์ “วิสุทธิมัคค์” ฉะนั้นเรื่องมหาวงสซึ่งเป็นประวัติของพุทธศาสนาในลังกาย่อมเป็นเรื่องสำคัญด้วย อย่างไรก็ดี ความนิยมในเรื่องนี้ยังคงเป็นข้อสำคัญอยู่เรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ ๓ ดั่งจะเห็นได้จากข้อที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงสร้างวิหารพระนอนขึ้นในส่วนใหม่ของวัดพระเชตุพน ทำนองเป็นอาคารสำคัญของส่วนใหม่นี้ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เขียนภาพดำเนินเรื่องมหาวงสไว้ในพระวิหารนี้ น่าเสียดายที่ภาพเหล่านี้ถูกฝนที่รั่วลงมาชะเสียจนลบเลือน เนื้อที่ก็กว้างขวางน่ากลัวจะเป็นการยากที่จะเขียนใหม่ให้ทั่วถึงได้ตามเดิม

อนึ่ง ในปีแรกที่เสวยราชย์ได้ตรัสให้อาลักษณ์เขียนเรื่อง “สิบสองเหลี่ยม” ขึ้นไว้ ดั่งปรากฏในบานแผนกของหนังสือเรื่องนี้ ซึ่งเป็นนิยายสุภาษิตว่าด้วยราชธรรม ดำเนินเรื่องว่าพระเจ้ามามูน (มาหมุด) แห่งบาฆดัด เสด็จไปค้นหาหอสูงสิบสองเหลี่ยมถึงเมืองมะดาวิน (บัดนี้ร้างและเรียกตามชื่อในสมัยโบราณตอนหลังว่าเซ็ทสิฟอน) ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของพระเจ้าเนาวสว่านวาดิน กษัตริย์โบราณที่เป็นผู้สร้างหอสูงนี้ไว้ ครั้นค้นพบได้ทอดพระเนตรเห็นความจาฤกตามเหลี่ยมทั้งสิบสอง จึงทรงจดจำมาปฏิบัติเป็นราชธรรมประเพณี สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ได้ตรัสให้เจ้าหน้าที่ค้นดูก็ได้ความว่า พระเจ้ามามูนนี้คือพระเจ้ามาหมุดในราชวงศอับบะสีด เป็นพระเจ้ากรุงอิรัฆ ระหว่าง พ.ศ. ๑๓๕๖ ถึง ๑๓๗๖ พระเจ้าเนาวสว่านวาดิน คือ พระเจ้ากรุงอิหร่านราชวงศสัสสะนีด ทรงพระนามว่านูชีรวาน อลาอุดดิน ทรงราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๑๒๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นทรงพระดำริว่า

“ลาดเลาดูจะเป็นนิทานของพวกแขกชาวเปอรเซียรวบรวมแต่งขึ้น ข้อที่นำมาถึงประเทศไทยนี้มีเค้าเงื่อนที่พงศาวดารกล่าวว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีราชทูตอิหร่านเข้ามาโดยหวังว่านอกจากเจริญทางพระราชไมตรีแล้ว จะเกลี้ยกล่อมให้ทรงเข้ารีตเป็นอิสลาม”

เยี่ยงที่พวกฝรั่งเศสหวังจะให้ทรงเข้ารีตคริสเตียน ทูตเข้ามาครั้งนั้นคงจะมีครูบาอาจารย์ที่ชำนาญทางศาสนาและราชธรรมของอิหร่านเข้ามา บางทีจะได้นำหนังสือเรื่องนี้เข้ามาด้วย พระดำรินี้น่าจะเป็นจริง และฉบับแปลของหนังสือนี้ที่ได้ชื่อว่า “เรื่องสิบสองเหลี่ยม” ก็คงจะมีติดพระองค์พระเจ้าแผ่นดินในหอสมุดหลวงแต่กรุงศรีอยุธยามา ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้เรื่องสิบสองเหลี่ยมมาอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งกล่าวความข้างต้นว่า ขุนกัลยาบดีแต่งนิทานทำเนียบถวาย ณ วัน ๑ ฯ๑๑ ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๑๔ ปีวอกนักษัตรจัตวาศก แต่ชื่อในเล่มนี้เขียนผิดเพี้ยนกันไปบ้างกับฉบับแรก แต่เป็นอันฟังได้ว่าเรื่องเดียวกันแน่ และโดยเหตุที่ลงศักราชไว้แต่สมัยอยุธยา จึงพอทราบได้ว่านี่เองเป็นต้นฉบับแต่สมัยนั้น ข้าพเจ้าใคร่จะเติมสักหน่อยว่า หนังสือนี้เห็นจะแต่งภายหลังสมัยพระเจ้ามาหมุดแห่งราชวงศ์อับบะสีดนานพอใช้ เพราะผู้แต่ง

โยงเอาพระราชาหุมายูนแห่งราชวงศ์โมกุลซึ่งเสวยราชย์แต่ ๒๐๔๓ ถึง ๒๐๙๙ นั้นเข้าไปด้วยในจำพวกนิทานที่พระเจ้าเนาวสว่านจารึกไว้ในหอสูงสิบสองเหลี่ยม จะว่าหมายความถึงหุมายูนพระองค์ไหนอีก ก็ไม่ปรากฏว่ามีพระราชวงศ์ใดทรงพระนามอย่างนั้น

ทางพุทธศาสนายังมีหนังสือที่พระเถระแต่งขึ้นอีก ที่เป็นหนังสือใหญ่และสำคัญ คือเรื่อง สํคีติยวํส ๑ มหายุทฺธกาวํส ๑ จุลฺลยุทฺธการวํส ๑ ทั้งสามเรื่องเป็นของสมเด็จพระวันรัต ๆ นี้ชื่อเดิมไม่ทราบ เป็นพระพิมลธรรมในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ถูกถอดเพราะไม่ยอมถวายบังคมสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตอนที่ทรงอ้างพระองค์เป็นอริยบุคคล มาถึงรัชกาลที่หนึ่งได้กลับเป็นพระพิมลธรรมแล้วเป็นสมเด็จพระวันรัตหรือพนรัตตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน นอกจากแต่งหนังสือสามเรื่องนี้แล้ว มีเรื่องเล่ามาว่าเป็นผู้อ่านประกาศพระราชพิธีสังคายนา และเป็นแม่กองชำระพระไตรปิฎกในงานนั้นหมวดพระอภิธรรม เป็นที่นับถือของพระเจ้าแผ่นดินถึงห้ามมิให้ทรงสร้างสะพานข้ามคูเมืองในคราวสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ได้ และได้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งได้ทรงเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้นสืบต่อจากท่านมา ส่วนหนังสือที่ท่านแต่งนั้น ต้นฉบับหายสูญไปหมดพักหนึ่ง สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพากเพียรค้นหาจนกระทั่งได้ทรงขอคัดสำเนาที่ทรงทราบมาว่ามีอยู่ในกรุงกัมพูชาได้มาเฉพาะเรื่อง สํคีติยวํส แต่ต่อมาไม่ช้าได้เรื่องเดียวกันนี้มาจากวัดอินทาราม ต้นฉบับนี้ท่านแต่งไว้เป็นบาลี พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เปรียญ แปลเป็นไทย หอพระสมุดพิมพ์ขึ้นไว้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ แต่อีกสองเรื่องนั้นอยู่ต่างแห่งกัน คืออยู่ที่วัดพระเชตุพนนั้นเอง แต่ในชั้นต้นไม่มีใครรู้ว่าอยู่ จนทางวัดทูลสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ว่ามีหนังสือเก่าพลัดอยู่ในกุฎีต่าง ๆ ได้รวบรวมไว้ สมเด็จกรมพระยาฯ ตรัสให้พระยาปริยัติธรรมธาดาไปตรวจดู ก็ได้มาทั้งมหายุทฺธการวํส ทั้งจุลฺลยุทฺธการวํส แต่ไม่จบทั้งสองเรื่อง เรื่องแรกนั้นเป็นพงศาวดารมอญเกี่ยวกับเรื่องราชาธิราช ว่าสมเด็จกรมพระปรมานุชิตแต่เมื่อยังเป็นสามเณรศิษย์ของสมเด็จพระวันรัตได้ขอให้ท่านแต่งขึ้น ส่วนเรื่องหลังเป็นพระราชพงศาวดารไทยกรุงศรีอยุธยาแต่สร้างกรุง มาขาดตอนอยู่เพียงจุลศักราช ๘๑๘ รัชกาลสมเด็จพระอินทราชา เรื่องเดิมของท่านเป็นความเรียงร้อยแก้วภาษาบาลี จุลฺลยุทฺธการวํส แปลออกเป็นไทยพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ พระญาณวิจิตร (สิทธิ์ โลจนานนท์) เปรียญ เป็นผู้แปล

หนังสือที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ ยังมี “กฎหมายลิลิต” ของหลวงธรรมสาตร ย่อความกฎหมายลักษณะอุทธรณ์ (พ.ศ. ๒๓๔๔) เรื่อง ๑ “ไตรภูมิโลกวินิจฉัย” ของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งเมื่อบวชอยู่ได้เป็นพระรัตนมุนีในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อมาถูกคณะสงฆ์รังเกียจว่าเป็นคนอาสัตย์สอพลอ ออกความเห็นว่าพระสงฆ์ควรถวายบังคมแด่พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ จึ่งต้องสึกออก แต่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเสียดายความรู้จึ่งทรงตั้งให้เป็นอาลักษณ์ และในที่สุดได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาธรรมปรีชานี้เรื่องหนึ่ง กับอีกเรื่องหนึ่งคือ “นิราสนครศรีธรรมราช” ของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสีหนาท

จึ่งพอจะสรุปความได้ว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงฟื้นฟูอักษรศาสตร์เป็นอเนกนัย นอกจากที่ทรงพระราชนิพนธ์เองแล้วยังมีที่พระองค์ท่านและเจ้านายอื่น ๆ ทรงส่งเสริมให้ผู้มีความรู้แปลและแต่งขึ้นหลายเรื่อง เรื่องเหล่านี้มูลเดิมเป็นของนานาชาติหลายราย อาทิ เช่น จีน ลังกา บาลี ฯลฯ

ศิลปอื่น ๆ

นอกจากวรรณกรรมแล้ว พระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงส่งเสริมศิลปอื่นอีกเป็นอเนกประการ ในทางสถาปัตยกรรมอาคารที่นับเป็นวิจิตรศิลป ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นอาทิ จริงอยู่สถานที่นี้ได้มีการซ่อมแซมอย่างทั่วมาแล้วหลายคราว แต่ก็ดำเนินแบบแผนตามรอยที่วางไว้ในรัชกาลที่ ๑ นั้นทั้งนั้น ในวัดนี้เองมีสิ่งที่ไม่ได้ซ่อมแปลงพอจะเห็นได้ชัดว่าฝีมือครั้งรัชกาลที่ ๑ เป็นอย่างไร ก็คือบานประตูพระอุโบสถที่ฝังด้วยมุกด์เป็นภาพรามเกียรติ์ ทางวิจิตรกรรมเราทราบได้ว่าทรงส่งเสริมไว้มาก เพราะไทยเราถือว่าอาคารทางศาสนาเช่นโบสถ์ย่อมตกแต่งด้วยวิจิตรกรรม ในรัชกาลนี้ทรงสร้างวัดวาอารามไว้มาก แต่ละวัดย่อมมีอาคารหลายหลัง

แต่ละหลังมีภาพประดับผนังภายใน เช่น วัดพระเชตุพน วัดสระเกศ และวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่กล่าวมาแล้ว แต่ภาพเหล่านี้แห่งใดที่เป็นฝีมือสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นการยากที่จะรู้ได้ เพราะได้มีการลบเลือนด้วยฝนรั่วหรือเก่าโดยธรรมชาติแทบทุกราย เช่นที่วัดพระเชตุพน เข้าใจว่าในการซ่อมใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ ได้เขียนภาพใหม่แทบทั่ว แต่ถึงกระนั้นก็ดี เข้าใจว่าการเขียนครั้งนั้นคงจะเดินตามรอยเดิมเป็นส่วนมาก นับว่าฝีมือแบบเดียวกันยังเหลืออยู่

ในทางนาฏกรรม เรารู้จากเอกสาร เช่น พระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ และหนังสือพระราชวิจารณ์ และหมายรับสั่งในรัชกาลนั้น ที่ได้นำมาพิมพ์กันในสมัยนี้ว่า ทรงอุปถัมภ์บำรุงนาฏศิลปด้วยพระองค์เอง ทรงมีข้าราชการนักรำไว้ในพระราชสำนักวังหลวง และวังหน้าก็ทรงมีนักรำไว้อีกเหมือนกัน บางคราวปรากฏว่าได้เล่นออกโรงประชันกัน เช่นในการสมโภชพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมฯ มีโขนชักรอกกลางแปลงตอนทศกัณฐ์ยกทัพพร้อมด้วยสิบขุนสิบรถ โขนวังหลวงเป็นทัพพระราม โขนวังหน้าเป็นทัพยักษ์รบกันในท้องสนามหลวง เมื่อถึงยักษ์จะต้องแพ้ โขนวังหน้าไม่ยอมแพ้ เลยเกิดต่อยตีกันขึ้น เครื่องโขนหรือละครครั้งนั้นก็ว่ายังมีอยู่บางชิ้นในสำนักต่าง ๆ เรื่องนาฏกรรมจะหาอ่านได้เป็นอย่างละเอียดลออดีในบัดนี้ก็ยังมี[๓๖]

ในทางปฏิมากรรมไม่สู้มีชิ้นใหม่เท่าไร ทรงเพ่งเล็งแต่ที่จะรวบรวมของเก่ามารักษาไว้มิให้ชอกช้ำต่อไป เช่นทรงเชิญพระพุทธรูปใหญ่จากพระวิหารหลวงวัดมหาธาตุ ในกรุงสุโขทัยมาประดิษฐานไว้กลางพระนคร เตรียมจะทรงสร้างพระวิหารถวายในวัดสุทัศน์และถวายพระนามว่า “พระศรีสากยมุนี” ทรงเชิญพระพุทธรูปเก่า ๆ จากเมืองเหนือหลายแห่งมารวบรวมไว้ในวัดพระเชตุพนเป็นอันมาก ที่เป็นพระพุทธรูปชั้นเอกทรงสร้างขึ้นใหม่ก็มี “พระคันธารราฐ” พระองค์หนึ่ง

บุคคลิกลักษณะ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระชนม์ยืนนานถึง ๗๒ ปีครึ่ง มิได้มีเวลาที่ประชวรทุพพลภาพกี่มากน้อยจนในตอนอวสานแห่งพระชนมายุไม่นานเท่าไรนัก ทั้งนี้ถ้าเราพิเคราะห์ดูพระราชประวัติเราจะเห็นได้ว่า ทรงเป็นบุคคลที่สม่ำเสมอบำเพ็ญพระราชกิจเป็นระเบียบ[๓๗] ส่วนพระนิสัยอัธยาศัยว่าทรงพระปัญญาเฉียบแหลมประกอบพระสติมั่นคงหนักแน่น ทรงตั้งอยู่ในสุจริตธรรม ทรงรู้จักประมาณเหตุการณ์เป็นอย่างดี ทรงมีพระราชหฤทัยแน่วแน่แข็งขัน ทรงมีพระอนามัยแข็งแกร่ง คุณเหล่านี้ประกอบกันทำให้พระองค์ทรงมีความสำเร็จในชีวิตทุกด้านตลอดเวลาอันยาว นอกจากทรงมีโชคดีที่บุคคลซึ่งทรงเลือกใช้แต่ละหน้าที่ มักเป็นบุคคลที่สามารถ ซื่อตรงต่อพระองค์ และมีชีวิตอยู่ร่วมทำงานสนองพระเดชพระคุณจนเกือบจะตลอดรัชกาลแทบทุกพระองค์ทุกท่าน แม้สมเด็จพระอนุชาธิราช สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสีหนาทซึ่งมีพระนิสัยไม่เหมือนกันกับพระองค์ เพราะดุเดือดรุนแรงนั้น ก็ทรงทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี พระองค์หนึ่งเป็นผู้รุดหน้า อีกพระองค์หนึ่งเป็นผู้เหนี่ยวรั้ง เมื่อผสมกันแล้วย่อมได้ผลพอสมควร ดั่งจะเห็นได้จากงานพระราชสงครามซึ่งทรงทำในระหว่างที่เป็นแม่ทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทั้งขณะปฏิบัติการใต้บังคับบัญชาท่าน ทั้งขณะทรงบัญชาการทัพแทนพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน ตลอดถึงงานพระราชสงครามและงานก่อร่างสร้างตัวของเมืองไทยในรัชกาลของท่านเองเรื่อยมา บางคราวพระนิสัยขัดกันรุนแรงจนแทบจะทรงวิวาทกันเปิดเผย ก็คือที่มีแข่งเรือ แต่ก็ระงับโทสะแก่กันได้โดยสมเด็จพระพี่นางทั้งสองพระองค์เข้าอ้อนวอนไกล่เกลี่ย

---

[๓๖] เรื่อง “โขน” ของนายธนิต อยู่โพธิ์ พิมพ์ในงานพระศพพระองค์เจ้าเฉลิมเขตรมงคล พ.ศ. ๒๕๐๐

[๓๗] พระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ รัชกาลที่ ๑ ฉบับโรงพิมพ์พระจันทร์ พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๓๐๘ - ๓๑๐

คณะกรรมการ

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี
ที่ ๔๖๑/๒๕๖๗
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมายุ ๒๖,๔๖๙ วัน ในวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๘ เป็นสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสมเด็จพระปฐมบรมกษัตริยาธิราชแห่งพระบรมราชวงศ์จักรีนับเป็นมหามงคลสมัยพิเศษยิ่ง รัฐบาลจึงเห็นสมควรดำเนินงานการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติยศทุกประการ

ดังนั้น อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๑ (๖) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.๒๕๓๔ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีองค์ประกอบหน้าที่และอำนาจ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	ประธานรัฐสภา	ที่ปรึกษา
๑.๒	ประธานศาลฎีกา	ที่ปรึกษา
๑.๓	ประธานวุฒิสภา	ที่ปรึกษา
๑.๔	นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
๑.๕	รองนายกรัฐมนตรีทุกท่าน	รองประธานกรรมการ
๑.๖	รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีทุกท่าน	กรรมการ
๑.๗	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
๑.๘	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๑.๙	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๑.๑๐	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๑.๑๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
๑.๑๒	เลขาธิการนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๑๓	ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
๑.๑๔	ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
๑.๑๕	ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ	กรรมการ
๑.๑๖	ปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	กรรมการ
๑.๑๗	ปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	กรรมการ
๑.๑๘	ปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม	กรรมการ

๑.๑๙ ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์	กรรมการ
๑.๒๐ ปลัดกระทรวงคมนาคม	กรรมการ
๑.๒๑ ปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
๑.๒๒ ปลัดกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม	กรรมการ
๑.๒๓ ปลัดกระทรวงพลังงาน	กรรมการ
๑.๒๔ ปลัดกระทรวงพาณิชย์	กรรมการ
๑.๒๕ ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
๑.๒๖ ปลัดกระทรวงยุติธรรม	กรรมการ
๑.๒๗ ปลัดกระทรวงแรงงาน	กรรมการ
๑.๒๘ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
๑.๒๙ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
๑.๓๐ ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	กรรมการ
๑.๓๑ ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม	กรรมการ
๑.๓๒ เลขาธิการคณะรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๓๓ ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	กรรมการ
๑.๓๔ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด	กรรมการ
๑.๓๕ ผู้บัญชาการทหารบก	กรรมการ
๑.๓๖ ผู้บัญชาการทหารเรือ	กรรมการ
๑.๓๗ ผู้บัญชาการทหารอากาศ	กรรมการ
๑.๓๘ ผู้บัญชาการตำรวจแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๓๙ อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑.๔๐ อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๔๑ อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
๑.๔๒ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๔๓ ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๑.๔๔ ปลัดกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๑.๔๕ ศาสตราจารย์พิเศษธงทอง จันทรางศุ	กรรมการ
๑.๔๖ รองศาสตราจารย์ชัชพล ไชยพร	กรรมการ
๑.๔๗ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๔๘ รองปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี หรือผู้ตรวจราชการสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ได้รับมอบหมาย	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๔๙ ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. หน้าที่และอำนาจ

๒.๑ พิจารณากำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รวมทั้งอำนวยการและสั่งการให้หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินงานการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒.๒ ให้ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีอำนาจในการพิจารณาเรื่องเร่งด่วนและจำเป็นแทนการประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ

๒.๓ ให้ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พิจารณาดำเนินงาน การประสานงาน ติดตาม เร่งรัด และขับเคลื่อนการดำเนินงานต่าง ๆ รวมทั้งประสานงานกับหน่วยราชการในพระองค์ตลอดจนพิจารณาดำเนินงานการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานที่อาจจะเกิดขึ้นเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒.๔ แต่งตั้งคณะที่ปรึกษา คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามความเหมาะสม

๒.๕ ดำเนินงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

(นางสาวแพทองธาร ชินวัตร)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ที่ ๒/๒๕๖๘
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึก
งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ตามที่ได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๖๑/๒๕๖๗ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ นั้น

เพื่อให้การดำเนินงานการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติยศทุกประการ อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๒.๔ แห่งคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๖๑/๒๕๖๗ ลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ ประกอบกับมติคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ครั้งที่ ๑/๒๕๖๗ เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๖๗ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีองค์ประกอบ หน้าที่และอำนาจ ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๔	ปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา	กรรมการ
๑.๕	ปลัดกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม	กรรมการ
๑.๖	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๗	ปลัดกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๑.๘	ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ
๑.๙	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ

๑.๑๐	นางสายไหม จบกลศึก	กรรมการ
๑.๑๑	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๑๒	รองศาสตราจารย์ชัชพล ไชยพร	กรรมการ
๑.๑๓	นางสาวอรวรรณ ทรัพย์พลอย นักอักษรศาสตร์เชี่ยวชาญ (ประวัติศาสตร์และจารีตประเพณี)	กรรมการ
๑.๑๔	นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ (ภาษาเอกสารและหนังสือ)	กรรมการ
๑.๑๕	นางสาวพรทิพย์ อุดมเวทยนันท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านเฉลิมพระเกียรติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๑๖	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๑๗	รองอธิบดีกรมศิลปากร ที่ได้รับมอบหมาย	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๘	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. หน้าที่และอำนาจ

๒.๑ พิจารณาและดำเนินงานการจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งจัดทำในนามคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติฯ

๒.๒ พิจารณากำหนดหลักเกณฑ์และกลั่นกรองความเหมาะสมในการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชของหน่วยงานต่าง ๆ โดยใช้งบประมาณของหน่วยงานเจ้าของหนังสือที่ระลึก

๒.๓ ให้ประธานกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีอำนาจในการพิจารณาเรื่องเร่งด่วนและจำเป็นแทนการประชุมคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติฯ

๒.๔ ให้ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือจดหมายเหตุและหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พิจารณาดำเนินงาน การประสานงาน ติดตาม เร่งรัดและขับเคลื่อนการดำเนินงานต่าง ๆ รวมทั้งพิจารณาดำเนินงานการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานที่อาจจะเกิดขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย

๒.๕ แต่งตั้งคณะที่ปรึกษา คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามความเหมาะสม

๒.๖ รายงานการดำเนินงานเสนอประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เพื่อทราบหรือพิจารณา

๒.๗ ดำเนินงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘

(นางสาวแพทองธาร ชินวัตร)
นายกรัฐมนตรี
ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม
พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงนิพนธ์
คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จัดพิมพ์

พิมพ์พุทธศักราช ๒๕๖๙
ปกแข็ง จำนวน ๕๐๐ เล่ม
ปกอ่อน จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, ๒๔๒๘-๒๕๑๗.
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม.-กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๙.
๑๒๘ หน้า

๑. พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ, ๒๒๗๘-๒๓๕๒ - พระราชกรณียกิจ. I. ชื่อเรื่อง

๙๒๓.๑๕๙๓
ISBN ๙๗๘-๖๑๖-๒๓๕-๔๓๕-๙

ที่ปรึกษา

นางยุพา ทวีวัฒนะกิจบวร ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

บรรณาธิการ

นายเศรษฐพล รัตนกิจสุนทร นางสาวหรรษา วิเศษคามินทร์
นางสาวสุพร กิมขาว นางสาวนรัญชกร ทองกุญชร

ภาพประกอบ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
พระศรีวชิรากร (ปกรณ์ กิตฺติธโร) วัดชนะสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ บุณยกร วชิระเธียรชัย
นายเศรษฐพล รัตนกิจสุนทร

พิมพ์ที่

บริษัท ศิริชัยการพิมพ์ จำกัด
๗๓ ซ.เพชรเกษม ๕๔ แยก ๓ ถ.เพชรเกษม แขวงบางด้วน เขตภาษีเจริญ กทม. ๑๐๑๖๐
โทร. ๐-๒๘๐๕-๑๔๗๑, ๐-๒๘๐๕-๐๙๐๕